3 • 2026

ALABU

Tidsskrift for nordjysk kulturhistorie

3 • 2026

ALABU

Tidsskrift for nordjysk kulturhistorie

ALABU
Tidsskrift for nordjysk kulturhistorie

Redaktion
Karin Johannesen, Nordjyske Museer
Torben Sarauw, Nordjyske Museer
Bodil Frandsen, Nordjyske Museer
Stig Bergmann Møller, Nordjyske Museer
Niels Haue, Nordjyske Museer

Ansvarshavende redaktør
Karin Johannesen, Nordjyske Museer

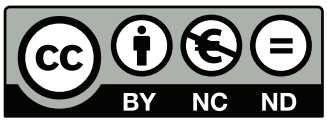
© Nordjyske Museer 2026

Tidsskriftsdesign og layout I Journal design and layout:
Kirsten Bach Larsen, akilagrafisk for Nordjyske Museer

ISSN: 2794-6355

Yderligere information
http://tidsskrift.dk/

Udgivet af: Nordjyske Museer
Algade 48
9000 Aalborg
Danmark

3 • 2026

Indhold

4 Bjarne Henning Nielsen, museumsinspektør, Vesthimmerlands Museum
Smedegård. Sammenfatning af resultaterne fra udgravningerne af en byhøj fra den ældre jernalder ved Nors i Thy, Nordjylland

28 Niels Haue, museumsinspektør, Nordjyske Museer
Langhuse i nord, syd og vest. Regionale forskelle i ældre jernalder belyst ved langhusenes dimensioner

62 Torben Sarauw, afdelingsleder akæologi, Nordjyske Museer
Hallen i Hune. En stormandsgård fra vikingetid

91 Torben Trier Christiansen, museumsinspektør, Nordjyske Museer
Helle W. Horsnæs, seniorforsker, Nationalmuseet
Kirstine Pommergaard, museumsinspektør, Nationalmuseet
Bramslevskattene i kontekst. To tætliggende skattefund fra 980erne deponeret i en bebyggelse

ALABU

Volume 3, 2026

Smedegård

Sammenfatning af resultaterne fra udgravningerne af en byhøj fra den ældre jernalder ved Nors i Thy, Nordjylland

Bjarne Henning Nielsen,
museumsinspektør,
Vesthimmerlands Museum

Abstract

I 1992-94 undersøgte Museum Thy byhøjen Smedegård fra ældre jernalder ved Nors i Thy, Nordjylland. Udgravningen var en nødudgravning, hvor det naturvidenskabelige blev vægtet højt, da man forventede velbevaret knoglemateriale og et stort makrofossilt materiale. I alt 6.000 m² blev udgravet, hvor der var bebyggelse i mange faser fra ca. 300 f.Kr. til 200 e.Kr. Bebyggelsen bestod af gårdkomplekser med hovedhuse, småhuse, forpladser og baggårde. I den ældre fase (300-100 f.Kr.) lå gårdene tilfældigt, men i den yngre fase (100 f.Kr.-50 e.Kr.) omstruktureres bebyggelsen til en rækkelandsby. De mange bevarede dyreknogler var primært fra domesticerede arter, men der var også knogler fra hval, hvoraf flere var bearbejdede. Genstandsmaterialet fra Smedegård viser, at man har levet af både landet og havet. Kvæg og især får dominerede blandt husdyrene, og fund af tenvægte tyder på, at man har holdt får for uldens skyld. Der var også et betydeligt fiskeri i både salt- og ferskvand.

Keywords: byhøj, ældre jernalder, dyreknogler, landskabsudnyttelse, Thy

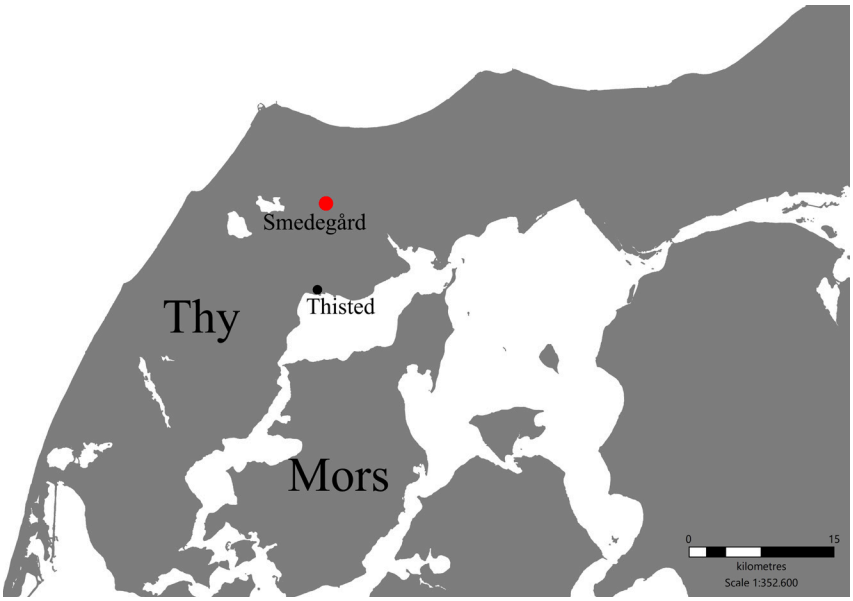
Introduktion

Egnen omkring Limfjorden byder blandt meget andet også på fænomenet byhøje. Denne anlægstype knyttes ofte til Mellemøsten med dette områdes tells og egentlige bydannelser, som af infrastrukturelle årsager forblev lokaliseret på samme sted i mange hundrede år. Vi har her i landet overtaget udtrykket byhøj, når et lignende fænomen ses i Limfjordsområdet. Her er byhøje ikke egentlige byer, men landbebyggelser, som er stationære i meget lang tid, og hvor huse er opført med kraftige tørvevægge. Når huset står til at blive forladt, opgives og jævnes tørvevæggen ud på

stedet, og oven på dette opføres det nye hus. I princippet er det samme akkumulering som i en mellemøstlig tell.

De nordjyske byhøje er meget omkostningsfulde og komplicerede at udgrave, men til gengæld giver udgravningerne så væsentlige oplysninger, at kun de færreste ikke kan forlige sig med udgiften. Denne artikel er en kort opsummering af den egentlige publikation om Smedegård ved Nors i Thy.[1]

Byhøjen Smedegård blev undersøgt i årene 1992-94 af Museet for Thy og Vester Hanherred, i dag Museum Thy (fig. 1).[2] Der var tale om en nødudgravning med et begrænset budget.

Figur 1. Smedegårds placering i Nordvestjylland (rød prik).

Tegning:
Gitte Lambertsen Hjortlund.

Et areal på 6.000 m² skulle undersøges, og boreprøver i forundersøgelsen havde vist, at der på lokaliteten måtte være kulturlag med en gennemsnitlig tykkelse på omkring 0,5 meter med forventeligt tre huse, som lå oven på hinanden. Straks overjorden var rømmet af stod det klart, at den beskrevne situation ikke stod mål med virkeligheden. Et sted kunne optegnes fem vestender af huse, så situationen tegnede sig helt anderledes end forlægget. Museet anmodede derfor det daværende Statens Museums Nævn om at komme til udgravningen for at rådgive og diskutere en prioritering. Ganske unikt havde ældre jernalders beboere i vid grad anvendt kridt som gulvlag i de fleste huse, og det betød, at knogler fra slagtede dyr var særdeles velbevarede. Man måtte også forvente, at der kunne være et stort makrofossilt materiale, og vi enedes derfor om at vægte de naturvidenskabelige elementer højest. Dette måtte ske, så

der blev udtaget prøver, der ikke var forstyrret af materiale fra de omgivende lag. Derfor blev der foretaget en opmåling af pladsen horisontalt og vertikalt, denne sidste i form af et stort antal sammenhængende profilgrøfter. Opmålingen viste et tilsyneladende virvar af huse og andre strukturer. Men det var blot tilsyneladende, for selvom helheden var yderst kompleks, så kunne stratigrafierne alligevel opløses i mindre dele; hovedhuse, småhuse, forpladser eller forgårde, baggårde, forbindelsesstier, kældre og så videre. Forpladser eller forgårde er området mellem hovedhuset og de foranliggende småhuse. Baggårde tilsvarende, men bag hovedlanghuset. Nogle sekvenser var mere vanskelige at opløse. I en gård lå 13 hovedhuse over hinanden og hver havde tilknyttede småhuse, forpladser og baggårde.[3]

Ideelt består et hus eller en forplads af et kridtlag, hvorpå der i brugstiden blev aflejret smuds. Når hus eller forgård/baggård blev for udtjent, blev husets sandede eller lerede tørvevægge jævnet ud over gulv og forplads, og de udgjorde nu grunden for et nyt lag kridt og nye tørvevægge til huset. Der blev taget materiale fra især smudslaget på gulvene (også benævnt tilvækstlaget), men også i mindre grad fra kridtgulve og udjævningslag.[4]

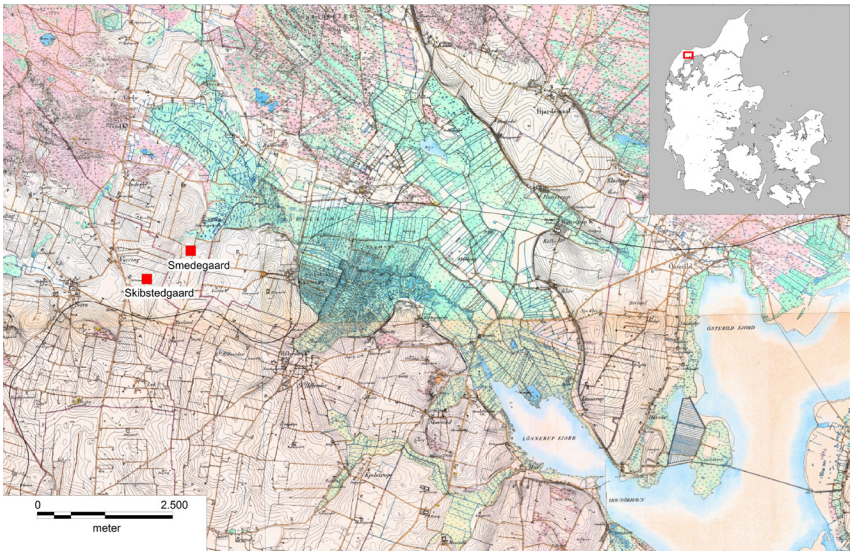
Mængden af materiale, der blev udtaget til vandsoldning, kunne variere, men der blev kun undtagelsesvist vandsoldet mindre end 0,5 m^3. Mængden på 0,5 m^3 blev særligt tilstræbt i 1994, hvor der alene blev foretaget vandsoldning af materiale, som var lagt i depot på nabomarken. Der blev i alt vandsoldet mere end 225.000 liter jord. Drejede det sig om flotering blev der oftest kørt 20 l jord fra hvert af de lag, der blev taget til vandsoldning. Desuden blev en del prøver også udvalgt af den ansvarlige for flotering. Floteringsmaterialet blev siden analyseret af Peter Steen Henriksen fra Nationalmuseet,[5] og det viste en stor variation af plantemateriale såsom ukrudt, urter og lyng, men til gengæld så lidt korn, at det vurderes, at korndyrkning havde en begrænset rolle i Smedegårds økonomi. Fraværet af korndyrkning bekræftes af, at der kun blev fundet en håndfuld kværnsten fra landsbyens levetid på cirka 500 år.

Vandsoldningen kunne ikke andet end udfordre museets kapacitet. Der blev vasket store mængder keramik frem, men der blev også i hvert sold oftest fundet en række andre af oldtidens genstande; slagge, ildstedsler, sænkesten/ankre, rav, knusesten, hammersten, mortersten/pestiler, hvæssesten, slibesten, samt fund fra ældre perioder som for eksempel bjergartsøkser eller flintøkser og fladehugget flint, som må være kommet ind på jernalderpladsen indlejret i husvæggenes tørv. Det er dog påvist, at flintredskaber

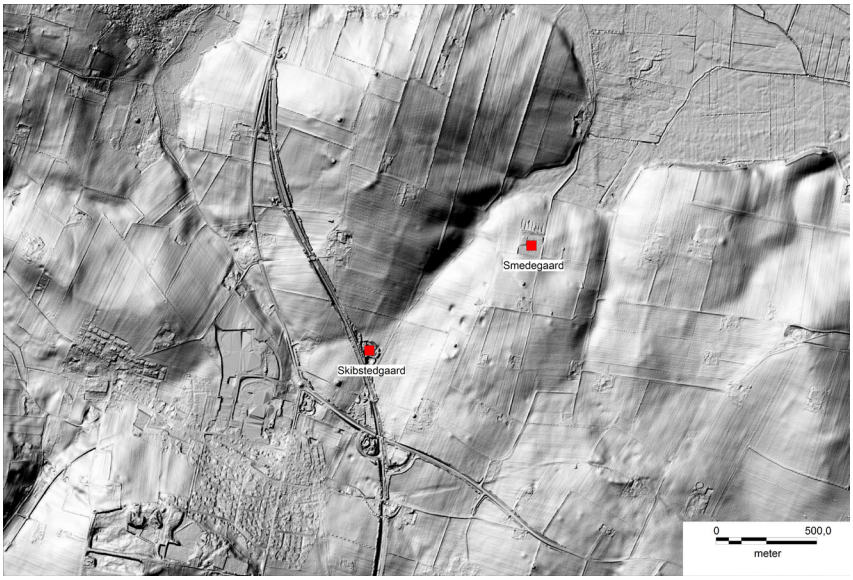
også blev fremstillet af Smedegårds egne beboere, idet man kunne refitte noget af flinten fra bopladsen. Vandsoldningen gav også store mængder knogler – især fragmenter, men også hele knogler og en del bearbejdede knogler i form af benredskaber. De mange knogler blev analyseret af Tine Nord Raahauge i et ph.d.-projekt ved Zoologisk Museum i København.[6] Vandsoldningen gav både jern- og bronzegenstande, der også blev fundet med metaldetektor.

Smedegårds beliggenhed

Smedegårdlandsbyen blev anlagt på en nordvendt skråning oven for den tørlagte Lønnerup Fjord (fig. 2-3), som var en del af Limfjor-

Figur 2. Høje målebordsblade med Smedegård og Skibstedgaard markeret.
Grafik: Gitte Lambertsen Hjortlund.
Med tilladelse fra KMS

Figur 3. Lidarscanning med Smedegård og Skibstedgaard markeret.
Baggrundskort: KMS.
Grafik: Gitte Lambertsen Hjortlund.

den. Mod vest ligger Vesterhavskysten nogle kilometer fra Smedegård, men det er muligt, at kystlinjen i den ældre jernalder lå betydeligt længere mod øst, og at Nors Sø på det tidspunkt var en del af kystforløbet. Klitlandskabet i området er for en stor dels vedkommende af relativt ny dato. Smedegård havde altså den fordel, at trods den noget udsatte placering, var det muligt at udnytte ressourcer fra både det meget salte Vesterhav og forholdsvis salte Limfjord for den ældre del af Smedegård, og i den yngre del af landsbyen det salte Vesterhav og Limfjorden, der omkring vor tidsregnings begyndelse (år 1) blev brak. Den nyeste Limfjordsforskning har vist, at åbningen mod vest ved Aggertangen blev lukket på dette tidspunkt, og det samme gælder sandsynligvis også åbningen mod nord, som lå vest for Fjerritslev. Der blev atter skabt åbninger omkring 600 e.Kr., som gav mulighed for vandvejstransport, og som i adskillige århundreder fremover igen bragte velstand til Limfjordsområdet.[7] Smedegårdbebyggelsen kan opdeles i en ældre landsby (1) og en yngre fase (2). Et kraftigt udjævningslag med et stort indhold af brændte materialer dækker den ældre landsby og danner funderingslaget for den yngre. Den ældre landsbys foretrukne type vægtørv var mere lerede end den yngres, som var sandede. Der sker også en afgørende fornyelse efter ophøret af Smedegård 1. Gårdene blev herefter internt organiseret på en helt ny måde. Den yngre landsby kunne dokumenteres i horisontalstratigrafiske gårdkomplekser, og hvert gårdkompleks registreres i vertikalstratigrafiske gårdhorisonter.[8]

Den ældre landsby (Smedegård 1) 300 f.Kr. – 100 f.Kr.

De allerførste jernalderhuse på lokaliteten må betegnes som pionerhuse. De er ganske små og er kun konstateret i/under det område, hvor den første langhusgård (Gård VII, hus 11) siden blev opført. Der er dog ældre strukturer til stede på pladsen som grøfter og en gravhøj/røse fra yngre bronzealder, og lige nord for jernalderlandsbyen er ved en senere prøvegravning konstateret spor af bosættelse fra ældre bronzealder.[9]

I hurtig rækkefølge efter pionerfasen blev den ældre landsby anlagt (fig. 4-6). Et antal på 9-10 gårde blev opført på små tofter i et tilsyneladende tilfældigt mønster, og både mønstre og gårdenes antal forblev det samme helt til det tidspunkt, hvor landsbyen blev forladt for første gang. Enkelte gårde afslører varierende behov, da der i visse tilfælde ses, at der i løbet af perioden føjes økonomibygninger til, som af og til fravælges igen. Det er også klart, at gårdenes

Figur 4. Oversigtsplan med Smedegård 1.

Grafik: Gitte Lambertsen Hjortlund.

Figur 5. Smedegård 1. Gårde i flere faser, som kan dateres til landsbyens ældste fase efter pionerhusene.

Grafik: Gitte Lambertsen Hjortlund

Figur 6. Smedegård 1. Gårdene i den sene del, hvor husstørrelsen reduceres.

Grafik: Gitte Lambertsen Hjortlund.

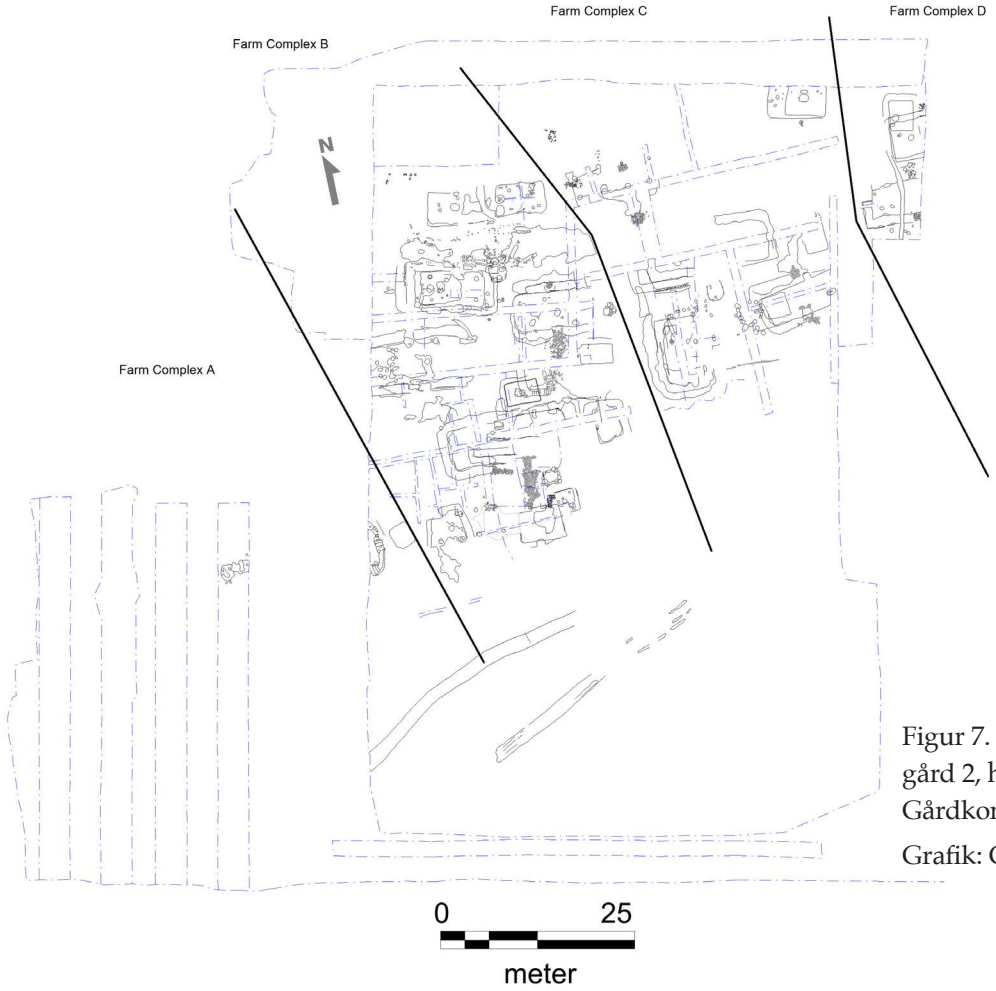
bygningsareal formindskes betydeligt mod slutningen af Smedegård 1 (fig. 10), og dette må tolkes som en betydelig nedgang i økonomien. Til sidst flyttede landsbyens beboere sandsynligvis væk fra pladsen til små gårdsklynger ikke langt derfra (fig. 2-3). Smedegård 1 blev revet ned, og pladsen blev ryddet med brand, men beboerne vendte tilbage en generation eller så senere.[10]

Den basale økonomi i Smedegård 1 bygger primært på fiskeri, skaldyrsindsamling, fårehold og kvæg. Der er kun korndyrkning i begrænset omfang, hvor det frem for alt er byg. Græsarealer skal dog passes af kvæget og heden, som i høj grad præger landskabet, plejes med fårene.[11]

Den yngre landsby (Smedegård 2) 50 f.Kr. – 200 e.Kr.

Efter en generation eller to blev der igen anlagt gårde oven på den gamle, udjævnede landsby. Fra begyndelsen af den yngre bebyggelse synes det allerede klart, at beboerne havde besluttet at omlægge landsbyens planstruktur (fig. 7). Der ses nu en helt anden tofteinddeling, der giver mulighed for udvikling af den enkelte gård. Desuden anlægges gårdene i en lang række ved siden af hinanden, i modsætning til i den ældre landsby, hvor gårdene lå "klumpet sammen" (fig. 8-9). Der må nu være tale om gårdskomplekser, hvor der inden for det enkelte kompleks ses en overordnet fælles udvikling med variationer, som formentlig var dikteret af forskelle i kompleksernes produktion. Det er også muligt at fastlægge udviklingshorisonter inden for hvert kompleks, samt at korrelere komplekserne med hinanden. Et slående eksempel er Gårdkompleks C's særlige stilling inden for hvalfangst eller måske blot bearbejdning af strandede hvaler. I netop denne gård og særligt tidligt i kompleksets levetid er der knyttet en del fund af "restprodukter" af hvalknogle (fig. 6).[12]

Det er også interessant at se, hvordan en gård (Gård XVII, hus 2) i Gårdkompleks C, der blev anlagt ved begyndelsen af den store omlægning, først udgør kompleksets hovedhus, men får ændret status og funktion. Der blev opført et nyt hovedhus lige syd for det gamle, som dog stadig fungerer i lang tid frem over, men med en ny funktion. Det er også muligt at se, hvordan beboerne kopierer hinandens bygningsplaceringer dog af og til med en vis forsinkelse. Det kunne for eksempel eftervises, hvordan beboerne først i et gårdkompleks opførte et småhus for østenden af hovedlanghuset, og hvor det sammen fænomen blev foretaget i et andet gårdkompleks lidt senere. I denne yngre landsby er der sikre rester af i hvert

Figur 7. Oversigtsplan med Smedegård 2, hvor adskillelserne mellem Gårdkomplekserne er angivet.

Grafik: Gitte Lambertsen Hjortlund

Figur 8. Smedegård 2 med Gårdkomplekser B og C. Gård VII, hus 15 og Gård XIV, hus 2 horisonterne.

Grafik: Gitte Lambertsen Hjortlund.

Figur 9. Smedegård 2 med Gårdkomplekser B og C. Gård VII, hus 5 og Gård XIV, hus 3 horisonterne.

Grafik: Gitte Lambertsen Hjortlund.

fald fire gårdskomplekser, muligvis er et femte registreret i en profilgrøft 46, som blev gravet senere øst for den moderne landevej, der passerer forbi eller måske rettere igennem Smedegård.[13] Der er også mulighed for flere gårdkomplekser videre mod øst, men det er indtil videre uvist. Vest for udgravningen kan der også have været etableret gårde, men i så fald var de allerede bortgravet, da museet fik kendskab til byhøjen. Der er registreret gårdkomplekserne A, B, C, D og muligvis et gårdkompleks E, hvor kun B og C kunne udgraves og dokumenteres i deres helhed.[14]

Hvor Gårdkompleks C viste en tilknytning til hvalfangst eller strandingshvaler, så ses allerede i den første horisont i Gårdkompleks B en ganske uventet optræden af knogler fra både et æsel og en hane. Æslet er det ældst kendte individ i Danmark og dets forekomst er enkeltstående. Hanen var et næsten helt eksemplar (fig. 11). Den blev efter alt at dømme begravet på pladsen nær et meget

Figur 10. Ribben af stor hval anvendt som stolpe i Gård XIV, hus 2. Knoglen er tilspidset med økse. Men der ses også tværgående ridser på stykket.

Foto: Klaus Madsen.

Figur 11. Hanen fundet lige ved Gårdkompleks B, Gård XI, småhus 3. Hanens sporer ligger omtrent midt i billedet. Hanen har været af samme størrelse som en moderne hane. Der er ikke fundet knogler fra høns i øvrigt på Smedegård.

Foto: Bjarne Henning Nielsen.

lille firstolpehus, der er tolket som et "hanehus". Der blev ikke fundet yderligere spor af hønsehold. I Gårdkompleks B blev igennem flere gårdhorisonter fundet ekstraordinært store mængder hammer- og knusesten både af bjergart og flint. Gården må have kontrolleret en særlig produktion, men indtil videre uvist af hvad. I samme gårdkompleks blev også fundet de fleste tenvægte. Gårdkomplekserne opretholdes og udvikles gennem perioden 50 f.Kr. til 200 e.Kr.

Genstandene fra Smedegårdbyhøjen

Keramik

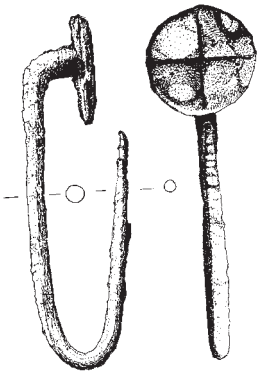
Der blev hjemtaget store mængder keramik, og der er i publikationen præsenteret både karprofiler og tegninger af repræsentative eller særlige former for keramik.[15] Keramikken er naturligvis anvendt til at belyse lokalitetens kronologi. Igennem både Smedegård 1 og 2 ser hovedlanghuset i Gård VII ud til at være lokaliseret samme sted, også selvom der her er observeret et tidsmæssigt ophold mellem Smedegård 1 og 2. Igennem husene i Gård VII i Smedegård 1 kan man følge keramikudviklingen i detaljer. Ved etableringen af Gård VII i Smedegård 2 ses helt nye keramikformer, og en helt ny brændingsteknik erstatter den gamle. I Smedegård 2 kan man også følge keramikudviklingen i detaljer. I Gård VII i begge landsbyer virker det, som om der kun sker mindre ændringer fra hus til hus. Keramikken fra Gård VII er sammen med stratigrafi anvendt som grundlag for dateringen af Smedegård.[16]

Bronze

Der er kun få genstande af bronze, og samtlige genstande er enten knyttet til yngre bronzealder eller til den ældre landsby. Der er ingen fund fra Smedegård 2, dog med undtagelse af en bronzenål i grav N768, som antagelig først blev anlagt, efter at landsbyen var ophørt på stedet.[17]

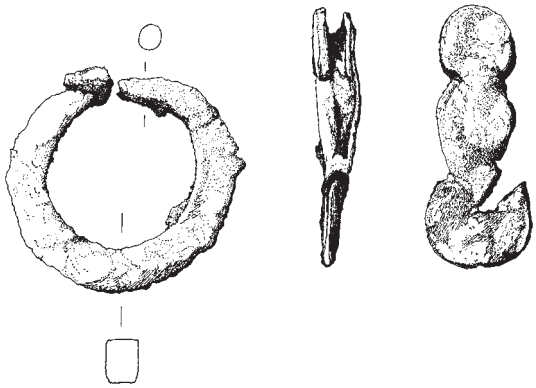
Jern

Der er et betydeligt større antal jerngenstande til stede end bronzer, hvor alle faser (undtagen fase 6) har fund. Der er lidt flere i den ældre landsby end i den yngre. Variationen af typer er stor (fig. 12-13),

Figur 12. Jernnål med skivehoved med "solkors".

Tegning: Walter Rommenhöller.

Figur 13. Åben jernring og lukke af særform. Denne muligvis anvendt ved halsen i ringbrynje.

Tegning: Walter Rommenhöller.

men hovedsagelig drejer det sig om smykker, redskaber eller våbenassocierede genstande som et mundblik til en sværdskede. Nok så væsentligt er er det, at forarbejdningen af jernet helt fra de ældste genstande viser en højt udviklet teknisk kunnen. Endda en pincet stammer fra den ældre landsby. Der ses også genstande, der skulle integreres i andre jerngenstande, så som en hægte til en ringbrynje.[18]

Bearbejdet ben og redskaber af ben

Kalken og kridtets bevarende egenskaber betød ikke alene noget for de mange dyreknogler, det betød også at et stort antal bearbejdet ben og redskaber af ben var bevaret. Der blev fundet 173 benredskaber og bearbejdede knogler, hvor mange kunne indordnes i kendte eller nye typer, men en del var unika. Væsentlig var det af identificere og beskrive typer, bearbejdningsspor og slidspor. Den største fundgruppe var benprene, fulgt af skindskrabere, som mest var lavet af ribben fra kvæg, men endog også af hvalknogle, herefter var der bennåle af flere typer, herunder synåle (fig. 20). Der var også to hovedtyper af spydspidser (med undertyper), som i det daglige kunne anvendes til at prikke til dyrene for at styre dem (fig. 16). I et enkelt tilfælde var en hesteknogle med rester af udspaltninger til spydspidser bevaret og efterladt (fig. 18). Der var pilespidser (fig. 14), harpuner og en lang række andre genstande. En vigtig type fra pladsen, som også kendes fra hele det øvrige Europa, var spillebrikker til brætspil. Brikkerne er lavet af rulleben (astragaler) fra får, og de kendes både med og uden slidspor. Dem med slidspor er de interessante, for sliddet sidder på de fire markante knoglefremspring og som polering på smalsiderne. Nærmere på fremspringenes slid viser der sig slidspor, som vel nok er skabt af sandkorn, og slidsporene viser retninger lige frem og skråt til siderne. Det er dette mønster, der tyder på, at denne type knogler har været anvendt som spillebrik i et brætspil. Dette særprægede slid kan dog også være opstået på flere andre måder som ved polering af keramik for eksempel. Det er muligt at identificere hvilke typer redskaber, der har været anvendt til fremstillingen af de bearbejdede ben og benredskaberne. Der er spor af jernknive, jernøkser, mejsler, stikler af flint eller jern og formentlig snor eller strenge til at afsave ledender eller anden bearbejdning. Bor af flint eller jern må også have været anvendt, og der er identificeret hele tre typer boring i ben. Herudover er der ofte konstateret gnav af hund og svin.[19]

Figur 14. Pilespidser af ben og tand; (x354), (x1747C), (x1140) (x1040), (x1139), (x1027).

Foto: Klaus Madsen.

Figur 15. Harpuner.

Harpun af hvalknogle; (x1324)

Harpun med modhagehak og modstillede Harpun brækket i surringsøje; (x1506E)

Basis af harpun med rest af surringsøje; (x721B).

Foto: Klaus Madsen.

Figur 16. Spydspidser.

Spydspids af type 2a; (x439)
Spydspids af fugleknogle (trane); (x512).

Spydspids af type 1b; (x357A)
Spydspids af type 1a; (x1205A).

Basis af spydspids af type 2a; (x701)
Spydspids af type 2b; (x1133D)
Spydspids af type 2a; (x1205D).

Foto: Klaus Madsen.

Figur 17. "Ribbensskraber", men af udspaltet hvalknogle. Der anes udspaltningsslagar på tværs af stykket.

Foto: Klaus Madsen.

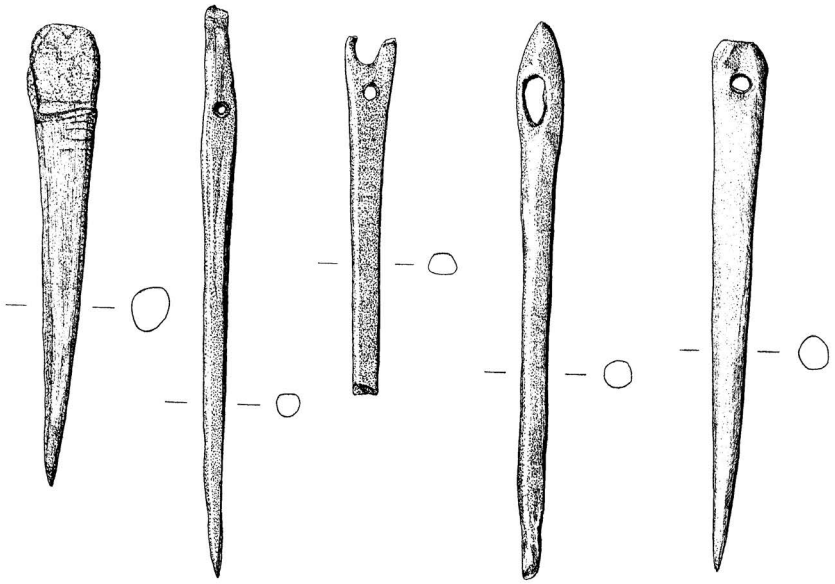
Figur 18. Rørknogle af hest. Stykket viser svære stikkelbaner og synes sluttelig afhugget med økse. Udspaltningerne kunne viderebearbejdes til spidser. Fra Gård XX, hus 6 i Gårdkompleks C.

Foto: Klaus Madsen.

Figur 19. Optagelse af striationer med elektronmikroskop.
Foto: Jettie van Lanschot.

Figur 20. Nåle af ben: særtype af ornetand, en knækket, en repareret, en intakt.
Tegning: Walter Rommenhöller.

Bearbejdet hvalknogle

Der er på Smedegård 1 og 2 fundet og identificeret knogler af hvidhval, spækhugger og andre større og mindre hvaler. I Gårdkompleks C, Gård XIV, hus 1 stod en stor ryghvirvel fra hvidhval på højkant nær ildstedet, og den er tolket som et siddemøbel. Den kan eventuelt også have været anvendt som morter, da placeringen svarer til stedet, hvor der ofte findes mortersten funderet i gulvet. I samme hus var antageligt også et ribben fra en stor hval, som var

spidset til i den ene ende, hvor den spidse ende var slået ned i gulvlaget i husets staldende og benyttet som stolpe (fig. 10). Der blev også fremstillet en harpun (fig. 15), en såkaldt ribbensskraber (fig. 17) og sågar en mejsel af hvalknogle, den sidste altså et redskab til at fremstille andre redskaber med. Der er desuden bearbejdet tand fra spækhugger. De bearbejdningsspor, der ses hyppigst på hvalknoglerne, er udført med økse og kniv.[20]

Menneskeknogler

Perioden forud for landsbyen har leveret en del brændte ben fra gravene i røsen fra yngre bronzealder, men også i udgravningens sydlige periferi lå et antal desværre udaterede brandpletter, som antageligt skal dateres til jernalderen. Der er ingen yderligere grave fra landsbytiden, men da den var ophørt, peger alting på, at der blev foretaget begravelser på pladsen. Der var en brandgrav, som blev floteret frem fra et af de yngste småhuse i Gårdkompleks B. Væsentlig er fundet og udgravningen af to skeletgrave (fig. 21), som også må være anlagt efter landsbyens ophør. Begge blev i første omgang tolket som kvindegrave, men er siden antropologisk omtolket til mænd. Begge ligger i hockerstilling, den ene så ekstremt, at vedkommende må have været snøret sammen, og hele

Figur 21. Grav N1433 i Gårdkompleks C ved Gård XIX. Den døde var begravet med overkroppen i nord og liggende på venstreside. Kraniet manglede. Foran den dødes bryst var lagt en fårekæbe. Set fra syd.

Foto: Bjarne Henning Nielsen.

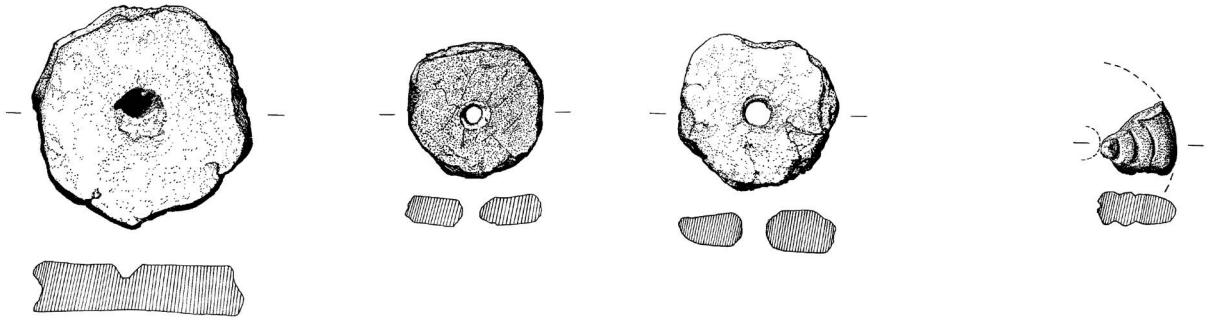
Figur 22. Hundegnavet menneskeknogle (x1269). Ledenden er gnavet af og der ses tydelige tyggemærker.
Foto: Klaus Madsen.

kraniet manglede. Denne person havde et lille lerkar stående bag "nakken", og på brystet fandtes en ukarakteristisk bronzenål. I den anden skeletgrav var kraniet heller ikke til stede, og den eneste gravgave var en underkæbe fra et får, som var placeret foran den dødes bryst. Den antropologiske analyse kunne berette, at de to døde ikke var vant til hårdt fysisk arbejde. Fælles for begge grave var, at kranierne var blevet fjernet, men hvorhen og til hvilket formål? Kranie- eller hovedkult som i Vendsyssel eller i det keltiske område i Mellemeuropa skal ikke udelukkes.[21] Måske er kranierne taget med til den nye bosættelse og der indgået i nye sammenhænge. Hos kelterne er det dog for det meste fjenders hoveder, man tager, på Smedegård og i Vendsyssel forfædrekult.[22]

I Smedegård 1 er der et lidt makabert fund fra en affaldsgrube mellem to gårde. I gruben blev blandt andet fundet to lårknogler af menneske (fig. 22). Ledenderne var gnavet af, og der var tydelige gnavemærker fra hund eller svin på enderne af de resterende knoglerør. Antropologen Pia Bennike fra Antropologisk Laboratorium i København vurderede, at det var usandsynligt, at de to gnavede knogler kom fra den samme person.[23] Hvilke mennesker fortjente at blive kastet på møddingen og her blive fortæret og gnavet af svin eller hunde? Kan det være fjender eller slaver? Det får vi nok aldrig at vide. Sporadisk over hele Smedegård blev der gjort fund af mennesketænder, mest mælketænder.[24]

Tenvægte

61 tenvægte synes ikke at være mange, men det er det selv i en byhøj i Thy. De fleste blev fundet i Smedegård 1, betydeligt færre blev fundet i Smedegård 2 (fig. 23). Tenvægtene viser en stor variation. De fleste er fremstillet af bugskår fra itubrudte lerkar, mens kun én var fremstillet direkte til formålet. De øvrige varierede i diameter,

Figur 23. Tenvægte: forarbejde, to tenvægte, fragment af ornamenteret tenvægt.

Tegning: Walter Rommenhöller.

godstykkelse, kantbearbejdning og boring til tenpinden. Den største havde en diameter på 133 mm, mens de fleste havde en diameter mellem 40 og 65 mm. De var 3-12 mm tykke, de fleste 7-8 mm. Kanterne kunne være mere eller mindre slebne eller glattede, og gennemboringen kunne være foretaget fra yderside, inderside eller fra begge sider. Det må bemærkes, at der ikke blev fundet nogen tenvægte i Gårdkompleks C, kun enkelte i Gårdkompleks D, og langt de fleste lå i de vestlige gårde i Smedegård 1 og i Gårdkompleks B i Smedegård 2. Tekstilproduktionen ser altså ud til at foregå i ét område.

Den humane udnyttelse af det thylandske og nordjyske landskab

Det har længe været accepteret, at heden dominerede landskabet i Jylland indtil midt i 1800-tallet, men heden var menneskeskabt, og den udvikling begyndte tilbage i yngre stenalder. Ikke desto mindre lykkedes det for beboerne i Smedegård at opretholde en tilværelse igennem 500 år ved at passe og udnytte hedelandskabet. Der blev i vidt omfang suppleret med fødekilder fra hav og fjord samt jagt på vildt i området.[25] Det var ikke hede alt sammen, man havde også græsningsområder, mens korndyrkning, af især nøgen byg, var begrænset. Thy og store dele af Jylland, men især Nordjylland, var næsten træløst. Både hedetørv og mosetørv blev anvendt som brændsel, muligvis suppleret med dyreknogler, da de indeholder

meget brændbart fedt. Der blev fundet store mængder sortbrændte ben. Den sorte farve opnås ved en temperatur på omkring 300°C, bliver temperaturen mere end 600°C, så bliver knoglerne derimod hvide. Et almindeligt åbent bål opnår let de 600°C, så Smedegårds indbyggere må have tilegnet sig viden om, hvordan temperaturen kunne holdes nede. Det bør også bemærkes, at kun knogler fra kvæg, får og svin er anvendt som brændsel, mens knogler fra hunde, vilde dyr og hvaler aldrig blev brugt som brændsel.[26]

Husdyrene i både den ældre og yngre landsby var helt domineret af kvæg og får, hvor især de sidste var i stort overtal. De zoologiske og makrofossile analyser synes at vise overensstemmelse mellem vurderingen af forholdstallene kvæg/får og det omgivende kulturlandskab.[27]

Kvæget blev holdt i et omfang, så reproduktionen var sikret, og det blev frem for alt holdt for mælkens og mælkeprodukternes skyld. Kalvene blev slagtet meget tidligt, for det meste senest i en alder på lige ved seks måneder, når moderdyrets mælkeproduktion var kommet ordentligt i gang. De kalve, som fik lov at leve, var tiltænkt en rolle i reproduktionen. Malkekøerne blev slagtet i seksårsalderen, for på dette tidspunkt har mælkeproduktionen været permanent for nedadgående. Hvis der var tale om kødproduktion, ville kvæget være blevet slagtet i to- til treårsalderen.

Får var det dominerende dyr på Smedegård. Slagtetidspunktet for får og lam varierer efter, om det er dyrenes uld, mælk eller kød, der udnyttes. Den bedste uld sidder på de to- til treårige får, og med hensyn til kødet, vil det være optimalt at slagte på samme tidspunkt og helst tidligere. Med hensyn til fåremælken, så er spædlamsslagtning ikke det normale på Smedegård, og der er heller ikke mange skår af sikar på Smedegård, som peger på at osteproduktionen foregik på den måde. Fårene på Smedegård blev nok snarere holdt for ulden og skindenes skyld. Fund af ribbensskrabere (fig. 17) og tenvægtene peger også på disse to væsentlige aspekter.

Der var kun få svin på Smedegård. Det skovløse landskab umuliggjorde, at svinene kunne blive drevet på olden og forsyne sig selv med mad en del af året. Formentlig blev svinene kun holdt for, at de kunne rense og gøde de små inddigede marker, for derefter at kunne jævne marken med ard og derpå tilså marken.

Hunde var der heller ikke mange af. De få hunde, som blev fundet, har formentlig været brugt til at styre fårene og som vagtdyr. Hundenes størrelse var som fårehunde i dag. En enkelt hund blev begravet i den sene del af Gårdkompleks B.[28]

Figur 24. Knogler fra æsel (venstre) og hest (højre) fra Smedegård. Der er betydelig størrelsesforskel.

Foto: Tine Nord Raahauge.

Heste forekommer som føl eller voksne. Der er ingen knogler fra dyr mellem 4-6 år. Føl blev slagtet, og de voksne blev trænet til forskellige formål. Hesteracen var den forholdsvis lille keltiske hest. Udspaltninger fra rørknogler af hest blev anvendt til blandt andet spydspidser (fig. 16, 18).[29]

Ganske unikt er et fund af æselknogler fra den første gård i Gårdkompleks B i Smedegård 2. Æslet er samtidigt med en begravet eller nedgravet hane fra samme horisont (fig. 11, 25). Det er tænkeligt, at disse to dyr er hjembragt som bytte syd fra. Der hersker ingen tvivl om, at hanen er en hane, men det diskuteres endnu, mens dette skrives, om æslet alligevel skulle være en lilleputhest. Der har være flere naturvidenskabelige forsøg på at få en endelig afgørelse, men de seneste resultater er endnu ikke fremkommet. Under alle omstændigheder blev egentligt hønsehold først indført langt senere, og æsler er aldrig rigtigt blevet introduceret.[30]

Der har været en betydelig fiskefangst på Smedegård. Dette fiskeri var en del mere varieret end fiskeriet på den samtidige landsby Nr. Hedegård ved Aalborg, som ellers på mange måder kan

sammenlignes med Smedegård.[31] På Smedegård blev fundet knogler fra torskefisk og ål, samt flere slags fladfisk, som vel blev taget ved netfiskeri, men fiskearter som haj og stør tyder på, at der også blev fisket med krog. Der er også ferskvandsfisk som aborre og gedde, og de kan måske være fanget i ruser.[32]

Der blev også drevet jagt på landdyr. Haren er er den hyppigst forekommende, men rådyr og krondyr er også repræsenteret. Jagten på kronhjort viser sig oftest som bearbejdet tak. Herudover er der også knogler fra ræv, mår og den ældst kendte hermelin.

Der er mange knogler af mus og andre små pattedyr, samt knogler fra frøer og tudser. Museknoglerne er ofte almindelig husmus, og fundene hører til blandt de ældste fundet i en jernalderbeboelse. Markmus er naturligvis også repræsenteret. Tilstedeværelsen af mus kan være årsagen til, at der er ret mange lerlåg på Smedegård, særligt i den yngre fase. Der er også muldvarpe i materialet.[33]

De fleste fugleknogler stammer vel fra jagt. Der er vadefugle, lærke, toplærke, krage, ravn, måger, flere gåsearter, også tamgås, trane (spydspids), svane og en del andeknogler. Det er vanskeligt at afgøre, om det er tam- eller vildand. Der er også fugle, som gråspur-

Figur 25. Gårdkompleks C, Gård XIV med forgårde, småhuse syd for forgårdene m.m. set fra øst. I forgrunden støbes fundamenter til byggeriet, og i feltet ses Peter Hambro Mikkelsen, der opmåler profiler.

Foto: Bjarne Henning Nielsen.

ve og svaler, der er knyttet til menneskelig beboelse af flere årsager. Det gælder gråspurve, som optræder på dette tidspunkt af forhistorien. Svaler optræder særligt hyppigt, når der er mange fluer, som der ofte er i forbindelse med husdyr. Noget tyder på, at det store forbrug af kalk på Smedegård og vel også Nr. Hedegård og andre steder havde en gunstig negativ virkning på fluernes evne til at reproducere sig (læs PH-værdi).[34]

Afsluttende bemærkninger

Der er i de sidste mange år foretaget talrige arkæologiske udgravninger af jernalderbosættelser overalt i Danmark og det nordlige Europa, men det er meget sjældent, at der ligesom mange andre steder i Thy, dannes en byhøj på grund af kontinuerlig bebyggelse. I andre egne blev hele landsbyen flyttet, eller hvis landsbyen blev liggende i mange faser, så var fraværet af tørvevægge årsagen til, at der ikke blev dannet tykke affaldslag. Endnu sjældnere er, at beboerne anvendte kalk og kridt til gulvlag, gårdspladser og andet (fig. 25). Dette er i de seneste 30 år kun set i meget stort omfang på Smedegård, Nr. Hedegård og flere af lokaliteterne på Tranders-bakkeøen i det østlige Himmerland. I mindre omfang er det set på enkeltgårde fra ældre jernalder i det nordlige Vesthimmerland. I byhøjene findes de absolut bedste muligheder for at lave sammenlignende analyser af levevilkårene i den ældre jernalder. To pladser er publiceret i monografier; først Nr. Hedegård i 2009 og siden Smedegård i 2020. Resultaterne fra Tranders afventes med spænding. Byhøje og enkeltgårde med kridt er først og fremmest lokaliseret omkring og nær Limfjorden, og de afspejler livsbetingelserne i og omkring fjorden. Måske har livet været hårdt her oppe nordligt i landet, til gengæld afsløres flere nicher, der kunne udnyttes, end der ses på de fleste andre jernalderlandsbyer. Derved bliver Smedegård og de nævnte Limfjordspladser åbenlyse og nødvendige modeller for arkæologer, der udgraver jernalderbopladser i andre dele af landet.

Summary

The Danish settlement mounds from the Iron Age are known particularly in the Limfjord region, where they were formed by rural settlements that remained stationary over very long periods of time. Between 1992 and 1994, one such Early Iron Age settlement mound was excavated at Nors in Thy. In total, 6,000 m² were excavated, revealing cultural layers with houses superimposed in up to thirteen successive phases. Owing to the excellent preservation conditions, particularly of osseous material, scientific analyses formed a central component of the excavation strategy.

The settlement consisted of principal longhouses, smaller ancillary structures, forecourts, back yards, connecting pathways, and cellars. The village can be divided into two main phases. The first phase was established during a pioneer stage around 300 BC, but rapidly developed into a settlement comprising nine to ten farmsteads situated on small enclosed plots. Towards the end of Phase 1, the building area diminished in size, which is interpreted as evidence of economic decline, before the village was finally abandoned around 100 BC. Phase 2 emerged around 50 BC. This later settlement was established on the same location as the earlier village, although the plots were now arranged in a linear formation. The farm complexes were maintained and further developed until approximately AD 200, when the settlement ultimately ceased to exist.

The phases of the houses were represented by chalk layers, occupation deposits deriving from periods of use, and sand or peat deposits originating from the levelling of house walls. Material from the occupation deposits in particular was sieved and subjected to flotation. In total, 225,000 litres of soil were processed through sieving and flotation. The flotation samples revealed a wide range of botanical material, including weeds and heather, though comparatively little cereal grain. Sieving produced large quantities of pottery, as well as slag, net sinkers, whetstones, and amber. In addition, substantial quantities of animal bone were recovered. The assemblage derived primarily from domesticated species such as sheep and cattle, although fish and whale bones were also present within the material.

A total of 173 bone tools and worked bones were identified. The largest artefact group consisted of bone awls, followed by hide scrapers. Other finds included needles, arrowheads, harpoons, and gaming pieces. The worked bones derived from both sheep and cattle, although a significant proportion consisted of worked whale bone. The whale bones included species such as beluga whale and

orca, and some of the bones had been fashioned into artefacts including a harpoon, a rib scraper, and a chisel. Finally, cremated human remains from graves were identified, while two femora were also recovered from a pit within the settlement itself.

The landscape surrounding Smedegård was characterised by heathland. The limited evidence for cereal cultivation suggests that subsistence was based largely on other resources. Livestock husbandry was dominated particularly by sheep, which were primarily kept for wool production, but also by cattle used for dairying. In addition, fishing appears to have played a significant role. Both marine species, such as eel, flatfish, and cod, and freshwater species, including perch and pike, were exploited.

Noter

1 Nielsen et al. 2020.
2 Nielsen 1996; Nielsen 1998; Nielsen et al. 2020.
3 Nielsen et al. 2020, 60-78.
4 Nielsen et al. 2020, 33-121.
5 Nielsen et al. 2020, 537-572.
6 Nielsen et al. 2020, 405-536.
7 Kristiansen et al. 2020.
8 Nielsen et al. 2020, 59-94.
9 THY5005.
10 Nielsen et al. 2020, 31.
11 Nielsen et al. 2020, 219.
12 Nielsen et al 2020, 195-198.
13 Nielsen et al. 2020, 15, 18-19.
14 Nielsen et al 2020, 59-94.
15 Nielsen et al 2020, 261-310.
16 Nielsen et al. 2020, 21-25, 254-259.
17 Nielsen et al. 2020, 191-193.
18 Nielsen et al. 2020, 127, 314.
19 Nielsen et al. 2020, 139-185.
20 Nielsen et al 2020, 195-198.
21 Brunaux 2012a, 284-291; Brunaux 2012b, 292-294.
22 Wåhlin 2023.
23 Nielsen et al. 2020, 194.
24 Nielsen et al. 2020, 193-194.
25 Nielsen et al 2020, 221, 428.
26 Nielsen et al. 2020, 411-412.
27 Nielsen et al. 2020, 413-418, 546-549.
28 Nielsen et al. 2020, 219.
29 Nielsen et al. 2020, 147, 422-425.
30 Nielsen et al. 2020, 419-421, 425-427.
31 Runge 2009.
32 Nielsen et al 2020, 220, 427.
33 Nielsen et al. 2020, 429.
34 Nielsen et al. 2020, 222, note 2.

Litteratur

Brunaux, J.-L. 2012a: *Die Welt der Kelten. Zentren der Macht - Kostbarkeiten der Kunst.* Stuttgart.

Brunaux, J.-L. 2012b: Gefasste Heiligtümer. Opfer- und Veersammlungsplätze. I: *Die Welt der Kelten. Zentren der Macht - Kostbarkeiten der Kunst.* Stuttgart 2012.

Bødker Enghoff, I. 1998: Fishing in the Baltic Region from the 5th century BC to the 16th century AD: Evidence from Fish Bones. *Archaeofauna*, 8, s. 41-85.
https://doi.org/10.15366/archaeofauna1999.8.003

Kristiansen, S. M., Ljungberg, T.E., Christiansen T.T., Dalsgaard, K., Haue, N., Mogens H. Greve, M. H. & Nielsen, B.H. 2020: Meadow, marsh, and lagoon: Late Holocene coastal changes and human-environment interactions in Northern Denmark. *Boreas*, 2021, Vol. 50(1), 279-293.
https://doi.org/10.1111/bor.12487

Nielsen, B.H. 1996: Smedegård – en byhøj fra den ældre jernalder ved Nors. *Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred*, s. 51-60.

Nielsen, B.H. 1998: Thylandsk Byhøj. *Skalk,* 1, s. 5-10.

Nielsen, B.H., Raahauge, T.N. & Henriksen, P.S. 2020: *Smedegård – a village mound from the Early Iron Age near Nors in Thy, north-west Denmark*. Nordiske Fortidsminder 30.

Runge, M. 2009: *Nørre Hedegård. En nordjysk byhøj fra ældre jernalder*. Nordjyllands Historiske Museum. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 66.

Vang Posselt, M. 2013: 2000 år gamle husgulve ved Skarp Salling. *Vesthimmerlands Museums* Årbog *2013*. s. 21-27

Wåhlin, S. 2023: Six Human Skulls in a Bog. I: M.J. Walsh, S. O'Neill & L. Sørensen: *In the Darkest of days: Re-investigating human sacrifice and value in Southern Scandinavian prehistory*. Oxford.
https://doi.org/10.2307/jj.10595443.13

ALABU

Volume 3, 2026

Langhuse i nord, syd og vest

Regionale forskelle i ældre jernalder belyst ved langhusenes dimensioner

Niels Haue,
museumsinspektør,
Nordjyske Museer

Abstract

I denne artikel påvises forskelle og ligheder blandt de førromerske bebyggelser i Jylland. Afvigelserne viser, at regionale forskelle i huskonstruktioner og bebyggelsesudvikling må medtages, når bopladser fra forskellige dele af halvøen sammenlignes. Limfjordsområdet kan i mange henseender opfattes som en regional gruppering i det jyske materiale. Således er byhøje og andre kulturlagspladser karakteristiske for området, der sammen med tilstedeværelsen af tørvehuse og nedgravede langhuse adskiller regionen fra andre dele af Jylland. Det skal dog påpeges, at lighederne med det øvrige jyske materiale også er væsentlige: Bebyggelsen består af øst-vest vendte treskibede langhuse af moderat længde, som hver især har udgjort en selvstændig enhed.

Med baggrund i bebyggelsesstrukturen i Aalborg-området, vil fokus i fremlæggelsen omhandle landsbyernes opståen og længden af langhuset i førromersk jernalder. I Nordjylland er førromerske langhuse mellem 10 og 18 m lange, og huse over 20 m er, om ikke almindelige, så heller ikke enkelttilfælde. Disse længder står i stærk kontrast til de øvrige områder af Jylland, og denne fremlæggelse vil påvise regionale forskelle i Jylland. Det vil blive argumenteret for, at huslængder alene hverken skal tillægges en kronologisk eller en socioøkonomisk betydning.

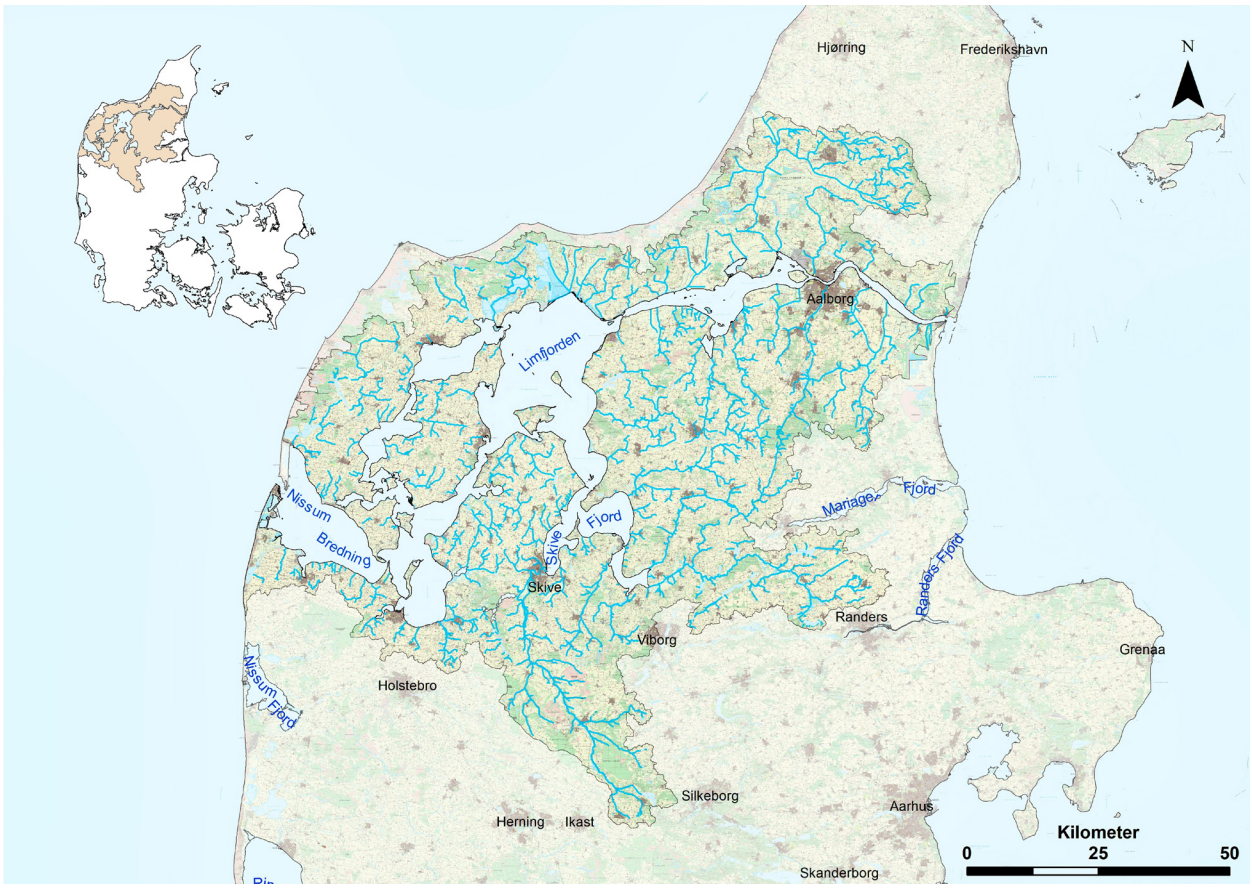
Keywords: Førromersk jernalder, langhuse, regionalitet, stratificerede samfund, landsbyer.

Introduktion

Regionalitet kommer tydeligt til udtryk i det nordjyske bopladsmateriale fra ældre jernalder. Tilstedeværelsen af byhøje og andre bopladser med tykke kulturlagsaflejringer er kendetegnende for området, sammen med tørvebyggede huse, nedgravede langhuse og

træ- og stenbyggede kældre. Blandt det keramiske materiale er forskellene dog begrænsede, og en nordjysk gruppe må i denne sammenhæng snarest betragtes som en variant inden for en fælles sydskandinavisk kulturgruppe.[1] Brandgravsskikken er, som i det øvrige sydskandinaviske område, enerådende. Ved første øjekast kan grundplanerne for de førromerske langhuse fra Aalborg-området også sammenlignes med grundplaner fra sydligere dele af halvøen, men den stadig tiltagende datamængde afslører, at såvel huskonstruktioner som bosættelsesmønstre varierer. Heller ikke på et regionalt plan synes bebyggelsesmønstrene at udgøre en homogen gruppering. Det nordjyske område rummer både enkeltgårde og landsbyer, og som det vil blive påvist i det følgende, afviger grundplaner også fra den ene del af området til den anden.

Afgrænsningen af denne nordjyske gruppe er diffus, og frem for udbredelseskort over forskellige arkæologiske fundgrupper kan Limfjordsgruppen alternativt præsenteres i figur 1, hvor Limfjordsområdets nuværende vandløb afgrænser området. Limfjorden

Figur 1. Limfjordsområdet defineret ved de tilstrømmende vandløb.

Illustration: © Limfjordsrådet.

havde i den tidlige jernalder en noget anderledes udformning, idet den centrale Limfjordsåbning ved Sløjenkanalen sandsynligvis forbandt Skagerrak og Limfjorden.[2] Limfjorden har sikret en let kommunikation mellem de kystnære bebyggelser, og de fjordnære engarealer har indgået som en vigtig ressource og muliggjort en høj bebyggelsesintensitet.[3]

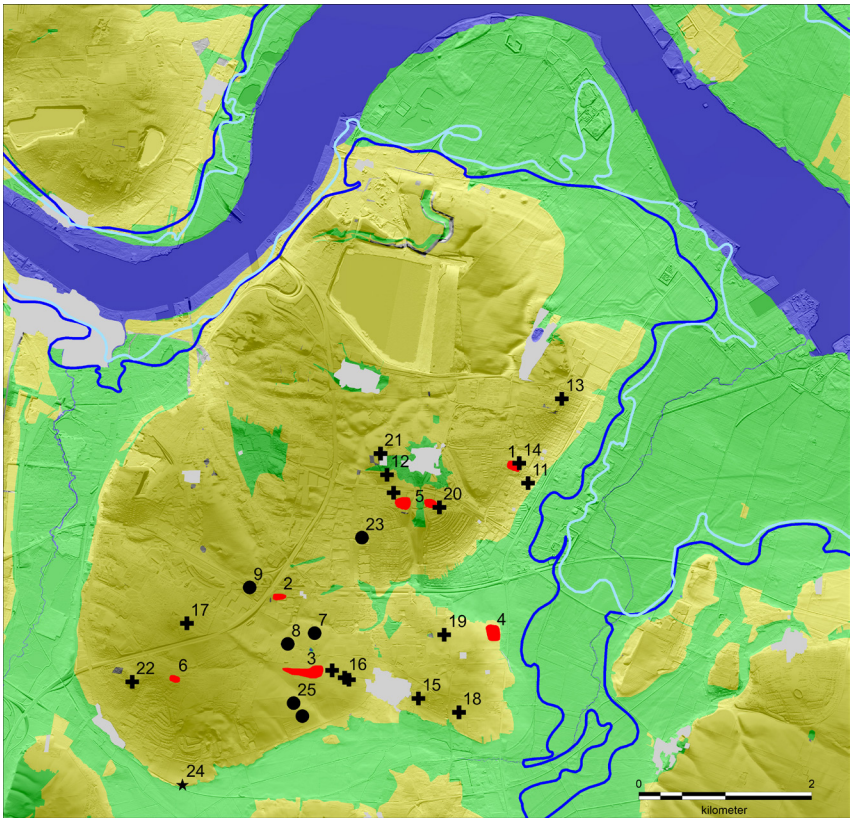
I 2005 blev et større langhus udgravet ved Trandersgård i forbindelse med et øst-vest-gående vejtracé placeret midt mellem de to jernalderlandsbyer Nørre Hedegård og Sønder Tranders. Huset havde ingen bevarede væg- eller gavlstolpehuller, men ud fra afstanden mellem de yderste tagstolpesæt har husets længde udgjort minimum 22,25 m, og hvis der tillægges et gavlrum i hver ende af huset, må den forventede længde udgøre 24-25 m. Betegnelsen "rum" skal ikke opfattes som et værelse, men som et modul i grundplanen i det treskibede langhus. Et langhus med seks tagstolpesæt kan dermed inddeles i fem fag samt to gavlrum. Huset fra Trandersgård blev udgravet i en tid med mindre fokus på ^{14}C-dateringer og er alene dateret til den mellemste del af den førromerske jernalder ud fra keramikfund i en nærliggende grube. I de senere år er de omkringliggende arealer forundersøgt i forbindelse med planlagt byggemodning, og det kan konstateres, at der reelt er tale om en enkeltgård. Lokaliteten er tidligere blevet fremlagt og tolket som en mulig stormandsgård, men flere nye bopladsudgravninger i Vendsyssel har bidraget til en alternativ tolkning, som vil blive fremlagt i denne artikel.[4]

Trandersøen og de tidlige landsbyer

Aalborgområdet har, som store dele af landet, gennem de seneste 25 år været vidne til en omfattende arkæologisk aktivitet. Særligt den igangværende udvidelse af Aalborg mod sydøst har givet anledning til omfattende og væsentlige bopladsudgravninger i de senere år: Nørre Hedegård, Nørre Tranders, Sønder Tranders og Postgården. De fire landsbyer dateres til ældre jernalder og er beliggende inden for et geografisk begrænset område på 2,5 x 2,5 km. Hertil kommer en femte bebyggelse, Humlebakken, som er nøjsomt beskrevet i museets optegnelser fra 1940'erne og gennem en partiel undersøgelse i 1980'erne.[5]

Fem landsbyer har således i ældre jernalder udgjort et tæt befolket område, mens området i historisk tid er reduceret til de to landsbyer Sønder og Nørre Tranders. Inden for dette afgrænsede område har museet forundersøgt mere end 300 ha, hvoraf 25 ha med bebyggelsesspor er udgravet. Nørre Hedegård blev publiceret i

2009 af Mads Runge og Sønder Tranders i 2024 af Lars Egholm Nielsen, mens de to resterende landsbyer er under bearbejdning og vil blive publiceret i de kommende år. Nedenstående giver derfor blot et lille indblik i materialets størrelse, landsbyernes dateringsramme og udgravningshistorik.

Figur 2. Fund fra ældre jernalder på Trandersøen. Landsbyer er angivet med røde polygoner, mens enkeltgårde, grubekomplekser m.v. er markeret med rund signatur, og grave er markeret med krydser.

1: Nørre Tranders
2: Nørre Hedegård
3: Sønder Tranders
4: Postgården VI
5: Humlebakken
8: Trandersgård IV.

Baggrundskortet er baseret på reliefkort 2015 farvelagt ud fra landskabsudnyttelsen på original 1 kortene opmålt ca. 1800. Limfjorden er angivet med blåt, mens de dyrkbare arealer er markeret med lys brun og vådområder med grønt. Den blå og lyseblå streg angiver en modellering af jernalderens kystlinje henholdsvis 500 f.Kr. og 1 e.Kr.

Grafik: Nordjyske Museer; baggrundskort: Klimadatastyrelsen.

Nørre Hedegård

Bopladsen blev undersøgt i 1998 i forbindelse med etablering af en større idrætshal og berørte de østlige to tredjedele af en jernalderlandsby. Kendetegnende for bebyggelsen er, at den allerede i den tidligste jernalder, eller eventuelt sen bronzealder, må betragtes som en egentlig landsby med ti samtidige gårde.[6] Der er således tale om en af de ældste landsbyer påvist i Danmark. Bebyggelsen er inddelt i ti bopladsfaser, flere dyrkningshorisonter og to perioder med aflejring af omfattende sandflugtslag. Sandflugten har stedvist aflejret op til fire meter flyvesand, og de forseglende sandlag har sikret, at de ældre bebyggelsesfaser fremstod yderst velbevarede ved udgravningen. Den vedvarende sandflugt kan være en af årsagerne til, at bebyggelsen blev opgivet i ældre romersk jernalder.[7]

Nørre Tranders

Den østlige halvdel af byhøjen Nørre Tranders blev udgravet i 2000-01, mens supplerende undersøgelser i 2015-16 samt 2018 har afgrænset landsbyen mod vest.[8] Byhøjen dækker knap to hektar og har op til to meter tykke kulturlag bevaret. De supplerende undersøgelser er sket i forbindelse med relativt smalle tracéer til veje, spilde- og drikkevand og berører for størsteparten kun de øverste lag af byhøjen. De ældste huse er kendetegnet ved fletvægge beklasket med en kridtopslæmning, mens de yngre huse er karakteriseret ved tørvevægge. Der optræder ikke flyvesandsaflejringer på bopladsen, og sammenholdt med manglende hegn bevirker det, at faseinddelingen alene må bero på det omfattende keramikmateriale sammenholdt med de lige så omfattende stratigrafiske iagttagelser. Mere end 150 langhuse er blevet påvist, fordelt på 130 fuldt udgravede langhuse i den østlige halvdel af landsbyen og 20 delvist undersøgte langhuse i den vestlige del af landsbyen. Et estimat på 200-250 langhuse er på denne baggrund rimeligt. De tykke kulturlag sikrede gode bevaringsforhold, og gulve, ildsteder m.v. fremstod for størsteparten mere eller mindre intakte. Bebyggelsen grundlægges i den tidligste del af jernalderen som en egentlig landsby med op til ti samtidige gårde og udviser en pladskontinuitet på ca. 600 år. I de yngre faser rummer landsbyen mellem 15 og 25 samtidige langhuse, og den store usikkerhed skyldes hovedsageligt, at byhøjens vestlige halvdel kun er partielt undersøgt.[9]

Sønder Tranders

Umiddelbart vest for den historiske landsby Sønder Tranders har Nordjyske Museer gennem de seneste 15 år totaludgravet en stor jernalderlandsby. Ved overgangen mellem bronze- og jernalderen ses et markant brud i bebyggelsesmønsteret, hvor langhusene fra yngre bronzealder er placeret spredt i lokalområdet, mens de i den tidligste del af jernalderen samles i en større landsby. Landsbyen kan betegnes som en rækkelandsby, hvor husene er placeret på hver side af en formodet øst-vestgående vej. Bebyggelsen rummer i alt 131 langhuse og udviser kontinuitet i 600-700 år, og i den centrale del af landsbyen ses kulturlagsaflejringer på op til 40 cm. Ved overgangen mellem ældre og yngre romersk jernalder flytter hele landsbyen nogle hundrede meter mod øst, og strukturen af bebyggelsen ændres fundamentalt: Afstanden mellem de enkelte gårde forøges kraftigt, og sammenlignet med rækkelandsbyen fra ældre jernalder fremstår landsbystrukturen nu langt løsere. Denne landsby kan følges frem til udgangen af ældre germansk jernalder.[10]

Postgården VI

I forbindelse med byggeriet af det nye universitetssygehus i Aalborg Øst blev en jernalderlandsby totaludgravet i perioden 2014-2021. I modsætning til de nærliggende bopladser grundlægges bebyggelsen ved Postgården VI først i den senere del af ældre førromersk jernalder. Grundlæggerfasen består næppe af mere end to til fire gårde, men i løbet af de følgende århundreder vokser landsbyen til op mod ti samtidige gårde. Landsbyen er placeret på et lavt næs i kote 5-8 m.o.h. med undergrund bestående af kridt, ler og sand. Flere af langhusene var omgivet af afvandingskanaler, der som fortidige omfangsdræn har sikret, at husene ikke blev oversvømmet. I alt 95 langhuse og 30 øvrige bygninger (stenkældre, staklader, udhuse og ni-stolpeanlæg) er undersøgt. Bebyggelsesaktiviteten havde efterladt et kulturlag på ca. 40 cm tykkelse, hvilket næppe kan betegnes som en egentlig byhøj. Kulturlaget sikrede dog, at flere af langhusene havde bevarede gulve, stenlægninger og ildsteder.[11] Bebyggelsen blev opgivet ved udgangen af ældre romersk jernalder, og en mulig afløser, om end i mindre omfang, er påvist 600 m vest for Postgården VI.[12]

Humlebakken

Flere bopladsfund, der samlet går under betegnelsen Humlebakken, repræsenterer antageligt en femte jernalderlandsby i området. I forbindelse med grustagning i 1947 besigtigede museet stedet og registrerede et kulturlag med en tykkelse på mellem 60 og 170 cm. En syv meter lang profil blev afrenset, og under 55 cm kulturjord blev et kridtgulv påvist. Kulturlaget indeholdt skår af tydelig jernalderkarakter, og lignende skår fremkom i grusgravens sydlige ende ca. 200 m syd for det påviste kridtgulv.[13] Lerkarskårene blev ikke hjemtaget, så dateringen beror alene på dette notat. I 1985 blev et areal vest for grusgraven planeret i forbindelse med etablering af en fodboldbane. Museet foretog en besigtigelse, og af notatet fremgår det, at der er tale om et større bopladslag med keramik, knogler, sten, kridt og ler. Den øverste del af bopladslaget blev fjernet maskinelt, og tildækket med en meter muld. Museet hjemtog tre randskår og et hankeskår.[14] Samme år blev den østlige del af et langhus og en tilhørende træbygget kælder, som var placeret nord for huset, delvist undersøgt umiddelbart vest for sportspladsen. Kælderens gulv var placeret 110 cm under husgulvet.[15]

Ud fra de foreliggende oplysninger har bebyggelsen ved Humlebakken haft en udstrækning på ca. 100 x 200 m og med et kulturlag på op til 170 cm i tykkelse. Optegnelser over lerkarskårene, tilstede-

værelsen af kridtgulve og en træbygget kælder indikerer, at der er tale om en landsby fra ældre jernalder, antageligt en byhøj.

Landsbydannelsen

Flere af de nordjyske bopladsudgravninger vidner om etableringer af egentlige landsbyer i den tidligste del af førromersk jernalder eller den sene del af bronzealderen. Særligt Nørre Hedegård, Nørre og Sønder Tranders passer ikke ind i den neo-evolutionære tanke, der siden Grøntoft-udgravningerne har gennemsyret bebyggelsesarkæologien for ældre jernalder, hvor simple bondesamfund trin for trin udvikles til stadigt mere komplekse samfund. Processen fremstår nærmest teleologisk, hvor spredte bebyggelser gradvist fortættes, hvorved små egalitære landsbysamfund opstår og som sluttelig bliver samlet i større landsbyer, hvor den sociale stratifikation lader sig påvise.[16] De store og tidlige landsbyer ved Nørre Hedegård samt Nørre og Sønder Tranders må derimod opfattes som et egentligt brud eller påfund, og ikke som et resultat af en gradvis sammentrækning af bebyggelsen. Til gengæld kan bebyggelsen ved Postgården VI tilskrives en noget senere etableringsfase, og eventuelt som en gradvis og vellykket erobring af tidligere marginaljord, hvor bosættelsen opstår ved to-fire grundlæggergårde.

Udgravningerne ved Trandersøen har indtil videre frembragt ca. 400 langhuse fra ældre jernalder, hvoraf knap 300 kan tilskrives førromersk jernalder. Der er med andre ord tale om et relativt stort materiale, der muliggør statistiske analyser.

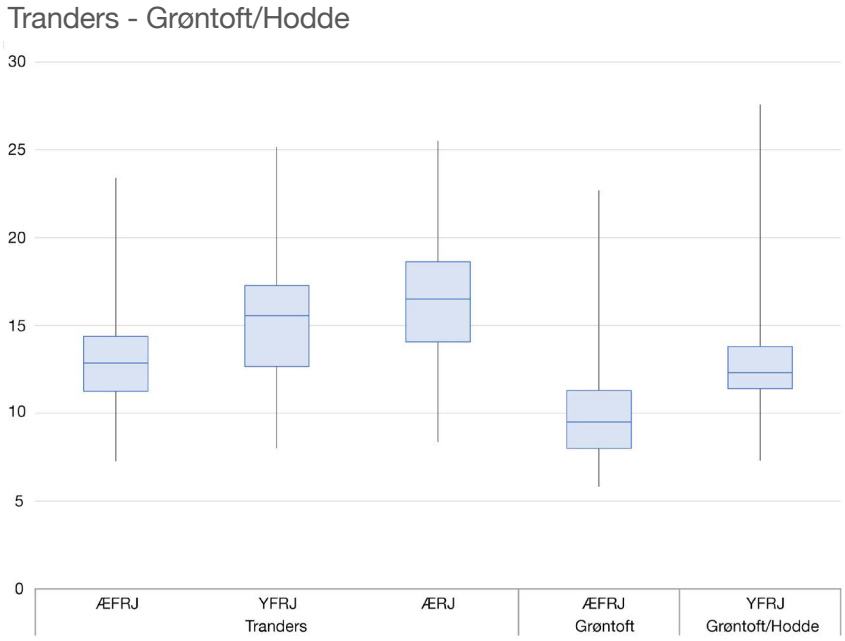
Langhusenes længde på Trandersøen

En stor del af langhusene på Trandersøen har bevarede gulvlag, væg- eller gavlforløb, som sikrer, at langhusenes længde kan måles. Der er også flere eksempler på velbevarede huse, hvor ildstedet samt indgangsbrolægninger og dørstolpehuller fremstår aldeles intakte, men hvor husets væg- og gavlforløb alligevel ikke lader sig påvise. I de fleste tilfælde må et vægforløb bestående af græstørv eller en fodrem vurderes at være årsagen til disse mangler, og det vidner således om, at en manglende vægkonstruktion ikke altid skal begrundes med dårlig bevaringsgrad eller moderne landbrugsaktivitet. En løselig gennemgang af langhuse fra Trandersøen med bevaret ildsted og/eller husgulv viser, at tagstolpehullerne som regel er 60-90 cm dybe. Ved mindre langhuse og i de yderste tagstolpesæt er dybden som regel lidt mindre, ca. 40-70 cm. De bedst funderede stolpesæt omkranser som udgangspunkt ildstedet. Der optræder dog også mindre langhuse med fire tagstolpesæt

og med formodet græstørvsvæg, hvor dybden af tagstolpehullerne ikke overstiger 30 cm. Langhusenes længde kan afgøres ved 102 langhuse fra ældre førromersk jernalder samt 87 langhuse fra yngre førromersk jernalder. Hertil kommer 76 langhuse fra ældre romersk jernalder, som kun delvist vil blive berørt i denne fremlæggelse. Husene er dateret ud fra keramik, stratigrafi og ^{14}C-dateringer eller en kombination af disse, mens hustypologiske dateringer kun er medtaget for et fåtal af husene. 67 langhuse har en bred dateringsramme, mens 55 langhuse ikke er afgrænset ved udgravningerne og derfor er udeladt i nedenstående analyser.

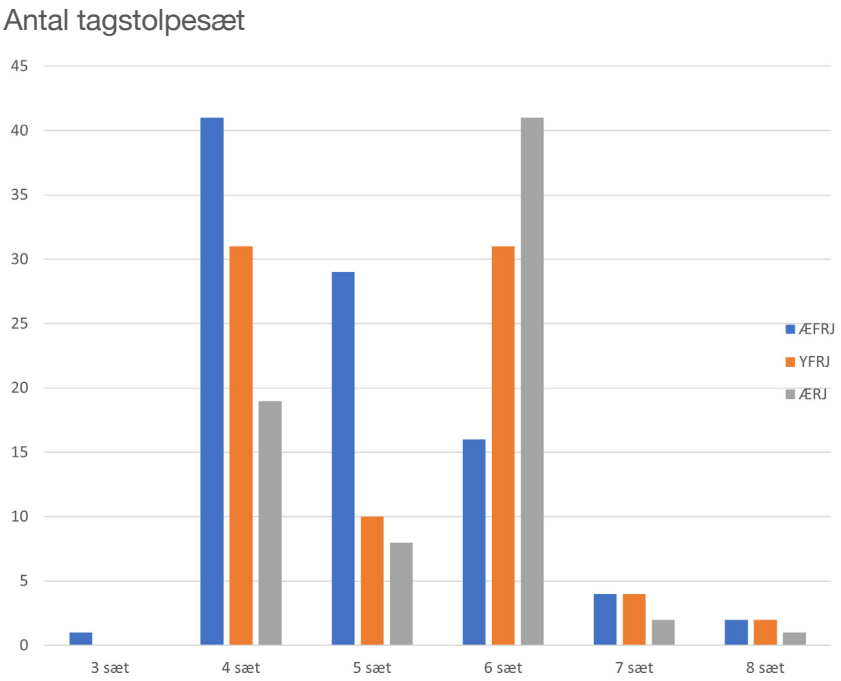
I ældre førromersk jernalder er langhusene i gennemsnit 12,85 m lange, med den største variation inden for intervallet 11,25 og 14,40 m, mens husene i yngre førromersk jernalder generelt er længere med en gennemsnitlig længde på 15,55 m og største variation mellem 12,65 og 17,25 m. Til sammenligning er langhusene fra ældre romersk jernalder i gennemsnit 16,50 m med største variation mellem 14,00 og 18,60 m (fig. 3). Der ses med andre ord en gradvis forøgelse af langhusenes længde gennem ældre jernalder. I alle tre perioder ses langhuse med længder op mod 25 m og ned til syv-otte meter, så længden alene kan naturligvis ikke datere et langhus.

Langhusenes længde kan også afspejles i antallet af tagstolpesæt. I ældre førromersk jernalder har de fleste langhuse fire (44 %) eller fem (31 %) tagstolpesæt, om end seks sæt (17 %) også er hyppigt

Figur 3. Boksplot af langhusenes længder fra Tranders, Grøntoft og Hodde opgjort for hhv. ældre og yngre førromersk jernalder samt for Tranders vedkommende tillige ældre romersk jernalder. N = Tranders hhv. 102, 87 og 76 langhuse. N = Grøntoft 125 og Grøntoft/Hodde 61 langhuse. Ved Grøntoft er langhuse, der indgår i den indhegnede landsby A tilskrevet yngre førromersk jernalder, mens øvrige langhuse tilskrives ældre førromersk jernalder.

forekommende. Kun et enkelt langhus har tre sæt, mens et fåtal af langhuse har mere end seks sæt. I yngre førromersk jernalder har langhusene typisk fire eller seks tagstolpesæt (begge 40 %), mens en mindre andel har fem sæt (13 %). Det er fortsat kun et fåtal, som har mere end seks sæt. I ældre romersk jernalder kendetegnes hovedparten af langhusene ved seks sæt (58 %), mens fire sæt også er hyppigt forekommende (27 %). Som det fremgår, ses andelen af langhuse med seks tagstolpesæt at stige gennem ældre jernalder, men er allerede i ældre førromersk jernalder hyppigt forekommende (fig. 4).

Figur 4. Antallet af tagstolpesæt ved langhusene fra Tranders fordelt på hhv. ældre og yngre førromersk jernalder samt for ældre romersk jernalder. N = hhv. 93, 78 og 71 langhuse.

Regionale forskelle i langhusenes længder

Trods de gode bevaringsforhold på Trandersøen må langhusenes længde i flere tilfælde bero på en individuel vurdering, hvor stenlægninger eller andre anlæg kan angive husenes reelle længde. Uagtet hvilke forhold der gør sig gældende for de manglende gavle, er det nødvendigt at estimere husenes længde for at kunne inkludere dem i et samlet studie af langhusene. I nogle studier, hvor materialet overvejende er baseret på langhuse uden bevarede væg- eller gavlforløb, er det afstanden mellem de yderste tagstolpehuller, der analyseres.[17] Husene i Hodde-landsbyen er derimod angivet med et "fiktivt" gavlrum på 1,50 m i begge ender af huset.[18] Fra

Vendehøj er længden af gavlrummene anslået til at udgøre halvdelen af afstanden mellem det yderste og næstyderste tagstolpesæt.[19]

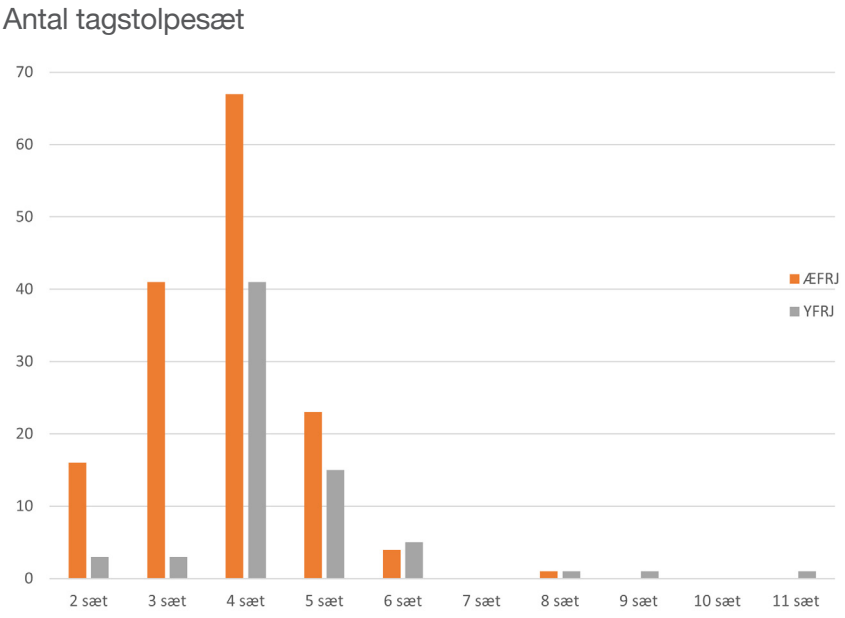
En gennemgang af de velbevarede huse fra Nørre Tranders byhøjen vidner dog om, at længden af de bevarede gavlrum på ingen måde er en konstant. Afstanden mellem gavl og yderste tagstolpesæt udgør typisk mellem 1,10 og 1,90 m, men varierer mere i huse med fire tagstolpesæt (0,80-2,60 m), end i huse med seks tagstolpesæt (1,10-2,00 m). Analysen fra Nørre Tranders viser tillige, at der ikke ses en sammenhæng mellem længden af huset og længden af gavlrummene. Materialet fra Nørre Tranders understøtter således, at gavlrummene med lidt god vilje udgør ca. 1,50 m, som angivet ved Hodde, og i mangel af bedre kan dette overføres til andre bopladser.

På Grøntoft er der i perioden 1961-73 udgravet 206 langhuse, hvor længden kan anslås ved de 194 langhuse.[20] Godt en håndfuld af husene skal dateres til den sidste del af bronzealderen, mens en tilsvarende andel er udateret. Størsteparten af langhusene skal tilskrives førromersk jernalder, hvor bebyggelsen i den tidlige fase er kendetegnet ved spredt placerede langhuse, der i de yngste faser samles i en indhegnet landsby (Grøntoft A). Den indhegnede landsby kan følges i tre faser og dateres til en tidlig del af yngre førromersk jernalder (Beckers periode II).[21] Ved 125 langhuse dateret til ældre førromersk jernalder kan længden måles eller anslås til 9,60 m i gennemsnit. Den største spredning ses mellem 8,15 og 11,25 m, mens et enkelt hus (hus P VI) måler 22,70 m (fig. 3). 29 langhuse dateres til yngre førromersk jernalder og har en gennemsnitlig længde på 10,60 m. Det yngre husmateriale fra Grøntoft kan suppleres med langhusene fra Hodde. Hodde-bebyggelsen dateres til Beckers periode IIIA-B, og sammen med Grøntoft landsby A rummer materialet 61 langhuse, hvor længden kan estimeres.[22] Disse langhuse har en gennemsnitlig længde på 12,10 m med største variation mellem 10,50 og 13,40 m. Et enkelt hus (Hodde hus 1 fase 1) er med sine 27,60 m mere end dobbelt så langt som det gennemsnitlige langhus (fig. 3). Hvass angiver at huset har en længde på 28 m, men da de øvrige mål i denne fremlæggelse er baseret på indre mål, er længden målt til 27,60 m.[23] Fra andre lokaliteter i Sydvestjylland synes materialet at understøtte huslængderne fra Hodde. Således er størsteparten af langhusene ved Tjæreborg, der dateres til yngre førromersk jernalder, 8-11 m lange målt mellem de yderste tagstolpehuller, svarende til en huslængde på ca. 11-14 m, om end en større gruppe har huslængder på mere end 15 m.[24]

På figur 3 ses langhusenes længder for hhv. Trandersøen og Grøntoft/Hodde grupperet for ældre førromersk jernalder, yngre førromersk jernalder og for Trandersøen tillige for ældre romersk jernalder. Langhusene fra Trandersøen er generelt længere end husene fra Grøntoft og Hodde og er i ældre førromersk jernalder 25-40 % længere end disse, og i yngre førromersk jernalder op til 30 % længere end husene fra Grøntoft/Hodde. De længste langhuse ved Grøntoft og Hodde kan med andre ord bedst sammenlignes med de korteste langhuse fra Trandersøen.

Forskellene kan ligeledes opgøres ved antallet af tagstolpesæt, hvor fire sæt i ældre førromersk jernalder er det mest almindelige i begge undersøgelsesområder, men ved Grøntoft er tre sæt det næsthyppigste, mens det kun optræder i et enkelt tilfælde på Trandersøen. I det nordjyske materiale er fem tagstolpesæt til gengæld det næsthyppigste, mens seks sæt heller ikke er ualmindeligt (fig. 4).

I yngre førromersk jernalder er forekomsten af langhuse med hhv. fire og seks sæt ligeligt fordelt på Trandersøen, mens fire sæt fortsat er det hyppigst forekommende ved Hodde/Grøntoft. Langhuse med tre sæt er nu fåtallige i Sydvestjylland, mens fem sæt er det næsthyppigste (fig. 5).

Figur 5. Antal tagstolpesæt ved langhusene på Grøntoft og Hodde fordelt på ældre og yngre førromersk jernalder. N = 152 og 70.

I det følgende vil andre lokalområder/regioner, hvor husdimensionerne antages at være repræsentative for området, kort blive berørt.

På Fyn har Mikael Lundø i 2012 fremlagt en opgørelse over længden af de førromerske langhuse, hvor størsteparten typisk er 8-11 m lange målt mellem de yderste tagstolpehuller, mens længder på 12-16 m også er almindelige.[25] Forlænges huslængderne med et gavlrum i hver ende på ca. 1,50 m, har de fynske langhuse en længde på 11-14 m, mens langhuse mellem 15 og 19 m længde også forekommer. Det længste førromerske langhus på Fyn er i fremlæggelsen fra 2012 fortsat langhus I fra Sarup med en estimeret længde på 22 m.

I Sønderjylland angives langhusene fra ældre førromersk jernalder at være omkring 10 m lange og sjældent længere end 15 m, mens de i yngre førromersk jernalder generelt er længere og kan være op mod 20 m lange.[26]

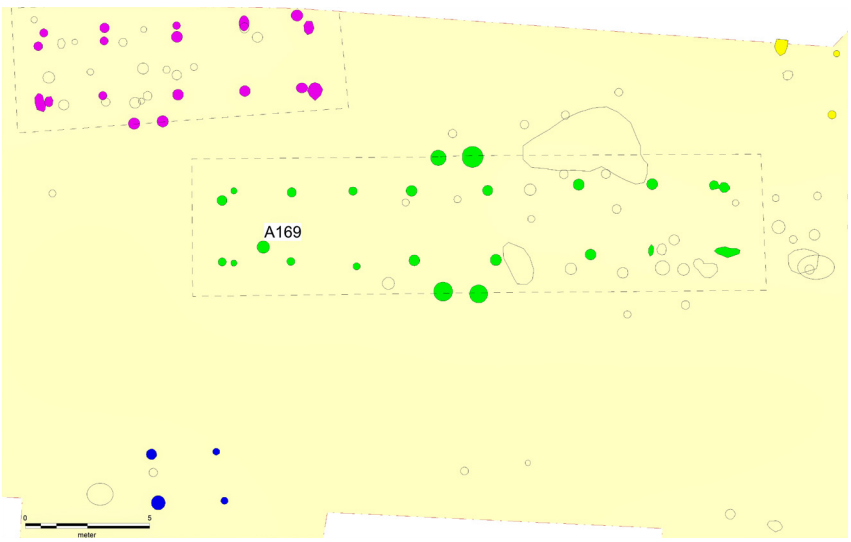
I Østjylland kan Vendehøj-bopladsen inddrages som komparativt materiale. I fremlæggelsen opererer Ejstrud og Jensen med arealet af gårdene frem for langhusets længde.[27] For at lette sammenligningen er Vendehøj-husenes manglende gavlrum i det følgende sat til 1,50 m ligesom ved Hodde. På Vendehøj ses ingen huse fra ældre førromersk jernalder, mens yngre førromersk jernalder udgøres af landsbyfase 0, 1 og 2. Fase 3 dateres til overgangen mellem førromersk jernalder og romersk jernalder, og fase 4 dateres til ældre romersk jernalder. Husene fra yngre førromersk jernalder har med få undtagelser fire tagstolpesæt og er typisk 11,25-13,00 m lange med 17 m som det længste. Gennemsnitslængden modsvarer stort set det yngre husmateriale fra Grøntoft samt langhusene fra Hodde, og de minder i konstruktionen således mere om det syd- og vestjyske materiale end husene fra Trandersøen. På Vendehøj må hus A2014 med sine krumme vægge sat i væggrøfter og med et vindfang bestående af dobbelte dørstolper betragtes som et typisk romertidshus fra Nordjylland. Sammenholdt med de øvrige hustomter kan hus A2014 repræsentere en fremmed byggeskik og eventuelt en nordjysk tilflytter.

Udvalgte langhuse fra det sydlige Vendsyssel

Gennem de senere år er bebyggelser fra førromersk jernalder også begyndt at dukke op i de sydlige dele af Vendsyssel, og flere af pladserne vidner om forskelle sammenlignet med materialet fra Himmerland og i særdeleshed fra det øvrige Jylland. Generelt er langhusene fra førromersk jernalder længere i det nordjyske, hvor særligt husene fra Vendsyssel i længde overstiger de sydligere pendanter. I det følgende vil fem lokaliteter fra det sydlige Vendsyssel blive præsenteret, hvor særligt lange langhuse er blevet påvist.

Neder Næsgård, Brovst

Ved en mindre udgravning ved Neder Næsgård beliggende mellem Tranum og Brovst undersøgte Nordjyske Museer i 2011 et langhus med otte tagstolpesæt (A096). Huset var symmetrisk opbygget med fire tagstolpesæt på hver side af de to, modsatstående indgange. Hverken gavl- eller vægstolper kunne erkendes, men målt ud fra de yderste tagstolpehuller har huset været mindst 21 m langt og 5,40 m bredt målt ved indgangsstolpehullerne. Tillægges et mindre gavlrum i hver ende af huset, må den samlede længde formodes at udgøre 24 m. I husets vestlige del fremkom en lav grube (A169) med resterne af et nedgravet forrådskar ornamenteret med krydsskravering. Nedgravede forrådskar optræder ofte på de nordjyske lokaliteter fra ældre førromersk jernalder og er som regel placeret i husets beboelsesdel mellem gavl og ildsted.[28] Stolpehullerne var 11-40 cm dybe, dybest i husets østlige del, og den næsten bortpløjede lerkargrube A169 vidner om et dyrkningstruet fortidsminde. Dette til trods, må husets monumentale karakter afvises, idet dimensioneringen af stolpehullerne ikke afviger fra mere almindelige langhuse fra perioden. Sydvest for langhuset fremkom en mindre økonomibygning (A098) bestående af fire stolpehuller, der alle var 30-40 cm dybe (fig. 6).

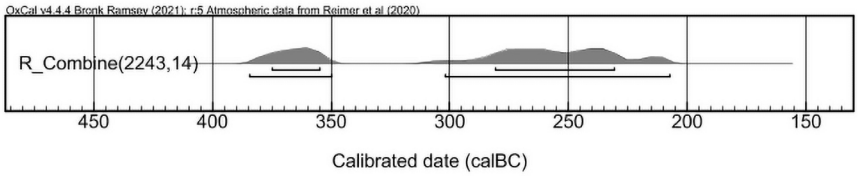

Figur 6. Langhus A096 ved Neder Næsgård angivet med grønt. Forrådskargrube A169 er markeret, mens det tilhørende udhus, A098 placeret sydvest for langhuset, er angivet med blåt. Nord for langhus A096 ses et udateret langhus med fem tagstolpesæt i to faser.

Tegning: Nordjyske Museer.

Analyser af makrofossilerne i de to konstruktioner understøtter den arkæologiske tolkning af, at de to huse er samtidige.[29] Lerkarrets ornamentik og dets placering daterer huset til ældre førromersk jernalder, og seks ^{14}C-dateringer blev udtaget for at bekræfte og eventuelt indsnævre dateringen. De seks ^{14}C-dateringer er baseret

på forkullede kornkerner og fordeler sig på tre prøver fra langhus A096 og tre fra udhus A098. Dateringerne falder desværre i et tidsrum af forhistorien, hvor ^{14}C-metoden er behæftet med betydelige usikkerheder. Gårdsenheden kan således dateres til den første halvdel af det 4. århundrede f.Kr. eller til den sene del af det 3. århundrede f.Kr. (fig. 7). Ud fra keramikken fremstår den tidlige dateringsramme som den mest sandsynlige, dvs. den midterste del af ældre førromersk jernalder.[30] Nordvest for langhus A096 ses et mindre langhus (A104) i to faser hver med fem tagstolpesæt. Der foreligger ingen naturvidenskabelige dateringer fra disse hustomter, men baseret på pladsens rene karakter dateres husene tentativt til den samme periode. Den længste fase udgør mindst 11,50 m målt mellem de yderste tagstolpesæt og vidner dermed om en mere almindelig længde for et jernalderhus.

Figur 7. ^{14}C-dateringer af dateringer på korn fra Neder Næsgård.[30]

Huse fra førromersk jernalder med en længde på over 20 m er fåtallige i Danmark, og hus A096 blev hurtigt opfattet som en potentiel stormandsgård og blev sammenlignet med enkeltgården ved Trandersgård, samt de fåtallige andre langhuse med huslængder over 20 m i det jyske materiale. Genstandsinventaret ved Neder Næsgård består af lerkarskår og adskiller sig ikke fra andre bopladsfund fra perioden.

Dødskovgaard, Vester Hassing

I forbindelse med et 10 m bredt tracé nordvest for Vester Hassing blev to indhegnede gårdsenheder partielt undersøgt i sommeren 2011 (fig. 8). Flere afgrødespor på luftfoto fra 2008 supplerer de mange anlæg, der fremkom i det smalle tracé.[31] Sydligst ses en gårdsenhed (A410) bestående af et nord-sydgående stolpesat hegn mod øst og et treskibet langhus A400 med stolpesat vægforløb mod syd. Gården er ikke afgrænset mod nord og vest, men på luftfotoet ses et 20-22 m langt hus, der synes at afgrænse gården mod nord. Hus A400 tolkes på denne baggrund som et udhus til trods for, at husets vægstolper har været placeret i huller med en bevaret dybde på op til 44 cm (fig. 9). Husets tagstolpehuller var firkantede i fladen og mellem 30 og 50 cm dybe. Der kunne ikke erkendes stolpespor i

nedgravningerne, men fra fylden i disse er udtaget to trækulsprøver til ^{14}C-dateringer, der samstemmende og kombineret peger på en datering mellem 171 og 51 f.Kr., svarende til yngre førromersk jernalder.[32] Længden af hus A400 udgør 11 m inden for tracéet, men fortsætter mod vest.

Figur 8. Ortofoto fra 2008 med angivelse af tracéudgravningen ved Dødskovgård. Flere indhegnede gårde kan udskilles, hvor A410 er markeret med rødt. Huset tolkes som et udhus til et nord for liggende langhus. Med gult er gårdsenhed A409 markeret.

Tegning: Nordjyske Museer; baggrundskort: Klimadatastyrelsen.

Nordøst for gård A410, og adskilt af en 30 m bred lavning, fremkom den indhegnede gård A409 (angivet med gult på figur 8). Hegnet ses tydeligt på luftfotoet fra 2008 og indrammer et område på 28 x 36 m svarende til et areal på ca. 1.000 m^2. Inden for tracéet blev dele af det sydlige og østlige hegn undersøgt sammen med to mulige udhuse (A402 og A407). Hegnsgrøfterne var bevaret i en dybde på op til 50 cm, og ved snit kunne sporene af tætstillede og tilspidsede hegnstolper erkendes (fig. 10). Grøfterne skal på denne baggrund snarest opfattes som palisadegrøfter. Mod syd ses en 1,70 m bred åbning i palisaden, og gårdens hovedhus er beliggende nordvest for tracéet, men den eksakte grundplan kan ikke udskilles ud fra afgrødesporene på luftfotoet. Fra palisadegrøften i den nordlige gård A409 foreligger kun en enkelt brugbar ^{14}C-date-

ring foretaget på forkullet korn, der med størst sandsynlighed placerer anlægget i det 3. århundrede f.Kr. med en mindre sandsynlighed for det 4. århundrede f.Kr., hvilket svarer til den yngre del af ældre førromersk jernalder.[33]

Figur 9. Snit gennem de sydlige vægstolpehuller i hus A400 (det sydlige udhus i gårdsenhed A409).
Foto: Nordjyske Museer.

Figur 10. Snit gennem palisadehegn A408, der afgrænser gårdsenhed A410 mod syd. I fotoets venstre side ses den 1,70 m brede indgang i palisaden.
Foto: Nordjyske Museer.

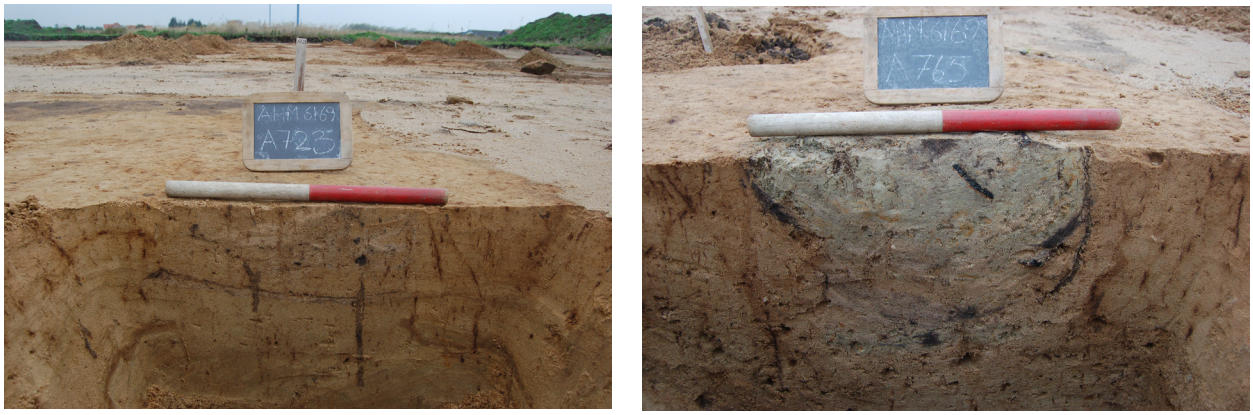
Nordøst for gård A409 fremkom endnu et langhus (A403), der med sine 50-60 cm dybe tagstolpehuller og 30 cm dybe vægstolpehuller aftegnede sig markant i undergrundssandet (angivet med blåt på fig. 8). Dette til trods kan huset stort set ikke udskilles på luftfotoet fra 2008. To ^{14}C-dateringer fra huset peger på en datering til enten ældre eller yngre romersk jernalder.[34]

Afgrødespor på luftfotoet afslører endnu et langhus placeret sydøst for tracéet. Dette langhus er minimum 23 m langt og flankeres eventuelt mod nord af en hegnsgrøft. Dateringen af dette hus er uvist, ligesom øvrige langhuse kan være skjult på marken. Baseret på ^{14}C-dateringerne opfattes de tre undersøgte gårde ikke som samtidige, men derimod som en enkeltgård, der gennem 300-400 år har flyttet rundt om et vådområde, der i ældre jernalder eventuelt har udgjort et mindre vandhul. Den ældste gård (A409) er placeret centralt på marken omgivet af en palisadegrøft, mens en yngre gård (A410) mod sydvest er omgivet af et stolpesat hegn. Endelig ses en

noget yngre gård mod nordøst (A403) der øjensynligt ikke er omgivet af et hegn.

Sigsgaard, Jetsmark

Ved Sigsgaard lidt sydøst for Jetsmark Kirke foretog Nordjyske Museer i 2012 en udgravning af en mindre klynge langhuse og småhuse fordelt på tre udgravningsfelter. I det centrale felt blev fem langhuse og tre økonomibygninger undersøgt. En af økonomibygningerne (A1159) kan ud fra placeringen umiddelbart sydøst for langhus A900 relateres til denne, hvilket også understøttes af ^{14}C-dateringerne, mens de øvrige udhuse er placeret mere spredt i området. I det vestlige udgravningsfelt blev et enligt udhus (A597) uden umiddelbar tilknytning til et langhus udgravet. ^{14}C-dateringerne af konstruktionerne placerer disse i mellemste førromersk jernalder og skal sandsynligvis tolkes som to-tre samtidige gårde i to-tre bebyggelsesfaser. At der reelt er tale om en kortvarig bosættelse understøttes af, at stolpehulsfylden var karakteriseret af lyst sand med en yderst begrænset mængde af kulturjord (fig. 11). Med undtagelse af det længste langhus (A1000) vidner de øvrige bygninger ikke om udskiftninger af stolpehuller, hvilket er i overensstemmelse med andre samtidige langhuse i det jyske område, der ligeledes sjældent udviser tegn på reparationer eller til- og ombygninger. Noget, som til gengæld adskiller langhusene fra Sigsgaard fra det øvrige jyske materiale, er husenes længde.

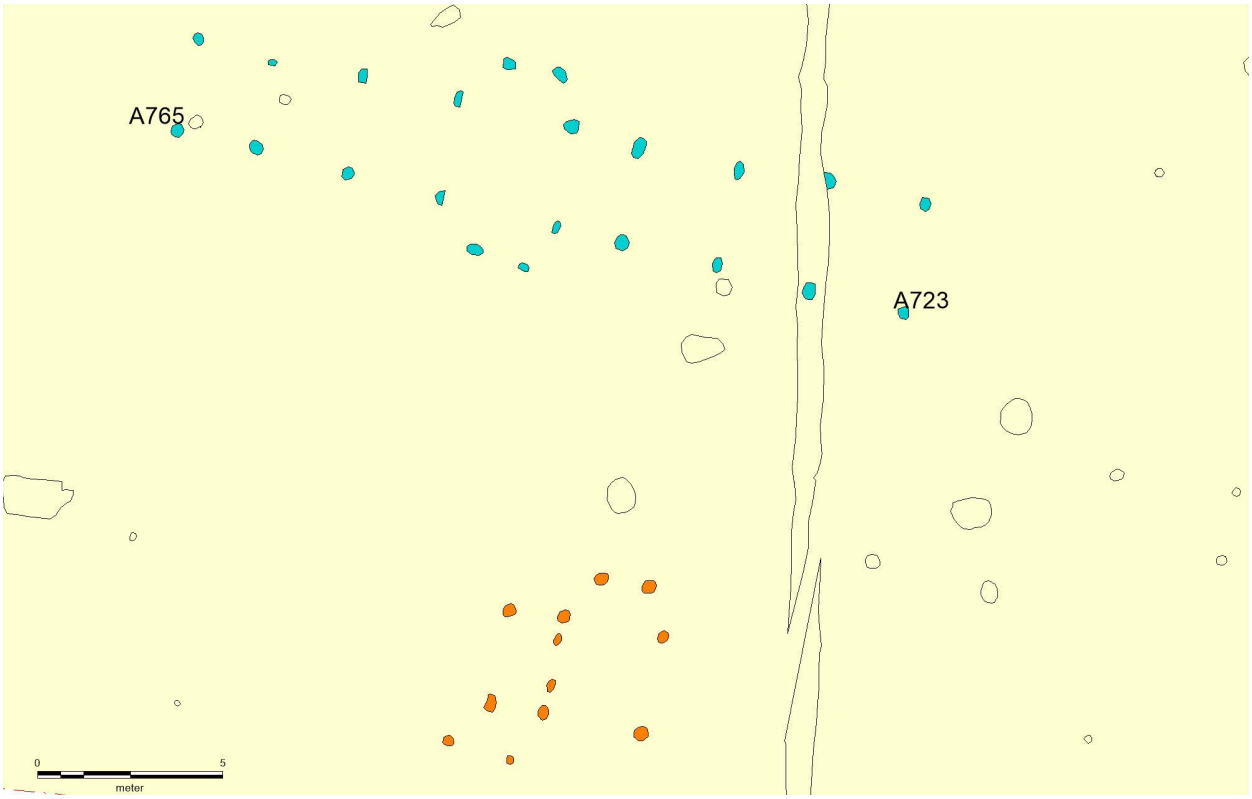
Figur 11. Tværsnit af tagstolpehul A723 (tv) og A765 (th) i hus A900. A723 er beliggende i husets staldende, mens A765 indeholder en del ler og tolkes på denne baggrund at være placeret i husets beboelsesdel. Særligt tværsnittet af A723 tydeliggør de vanskelige iagttagelsesforhold, hvor anlægssporene har "neolitisk" karakter.

Foto: Nordjyske Museer.

Det længste hus (A1000) er mindst 22,50 m langt målt ud fra afstanden mellem de yderste tagstolpehuller, og tillægges godt en meter ved hver gavl, har huset haft en samlet længde på ca. 25 m. Husets bredde kan kun fastsættes ved indgangsstolpehullerne og udgør 5,25 m. Hvorvidt dørstolperne har været placeret i væglinjen eller

har været let indtrukne, kan selvsagt ikke afgøres, men samlet vurderes det overdækkede areal at udgøre 125 m^2. Indgangene er forskudt mod øst og er således placeret let asymmetrisk for husets midte. Afstanden mellem de enkelte tagstolpesæt er størst i husets østlige del, der tolkes som staldende. Denne del udgør halvdelen af husets samlede længde, mens indgangsrum og den formodede beboelsesdel mod vest tilsammen udgør den anden halvdel. I husets vestlige del er et muligt udhus (A1164) udskilt blandt stolpehullerne. Hus A1000 består af 13 tagstolpesæt, hvoraf to dog tolkes som udskiftede sæt. Tre samstemmende ^{14}C-dateringer placerer huset i det 3. århundrede f.Kr. svarende til den yngre del af ældre førromersk jernalder.[35]

Nord for hus A1000 blev endnu et langhus undersøgt (A1160). Dette hus har syv tagstolpesæt, der hverken udviser tegn på reparationer eller udskiftninger. Husets indgange har en indbyrdes afstand på 5,25 m og er let forskudt mod husets vestende, således at fire af tagstolpesættene er placeret i husets østende, mens vestenden indeholder tre sæt. Stolpesporene i husets vestende indeholdt en del ler, og sammenholdt med en rest af et centralt placeret ildsted mellem 2. og 3. tagstolpesæt understøtter det tolkningen af hu-

Figur 12. Langhus A900 (blågrå) samt udhus A1159 (rødbrun) ved Sigsgaard. De to tagstolpehuller, A723 og A765 der ses på figur 11 er angivet. Tegning: Nordjyske Museer.

sets vestende som værende beboelse, mens østenden opfattes som stald. Husets mindste længde udgør 15,50 m, men medtages to formodede gavlrum, opnår huset en længde på godt 18 m. Tre ^{14}C-dateringer placerer huset i samme tidsinterval som hus A1000 i 3. århundrede f.Kr.[36]

Vest for de to huse blev den tidligere omtalte gårdsenhed bestående af langhus A900 og udhus A1159 udgravet. Langhus A900 består af ni tagstolpesæt, hvoraf fire er placeret vest for indgangen og fem øst for denne. Huset er minimum 20,50 m langt, og med gavlrum vil længden udgøre ca. 23 m (fig. 12). Husets bredde udgør 5,25 m målt ved indgangsstolpehullerne. Beboelsen har antageligt været i den vestlige halvdel, hvor mængden af gråligt ler i stolpehulsfylden er større sammenlignet med stolpehullerne i husets østlige halvdel (fig. 11). Sydøst for langhuset fremkom et udhus (A1159) med tre tagstolpesæt samt en nordvendt indgang. Ved det midterste sæt er tagstolpehullerne suppleret med to skillerumsstolpehuller. Fylden i stolpesporene indeholder ler og modsvarer således fylden i de vestlige tagstolpehuller i hus A900. Hus A1159 tolkes på denne baggrund som et mindre beboelseshus snarere end en økonomibygning. To ^{14}C-dateringer fra hus A900 og A1159 placerer dem i den ældre del af yngre førromersk jernalder, svarende til det 2. århundrede f.Kr.[37]

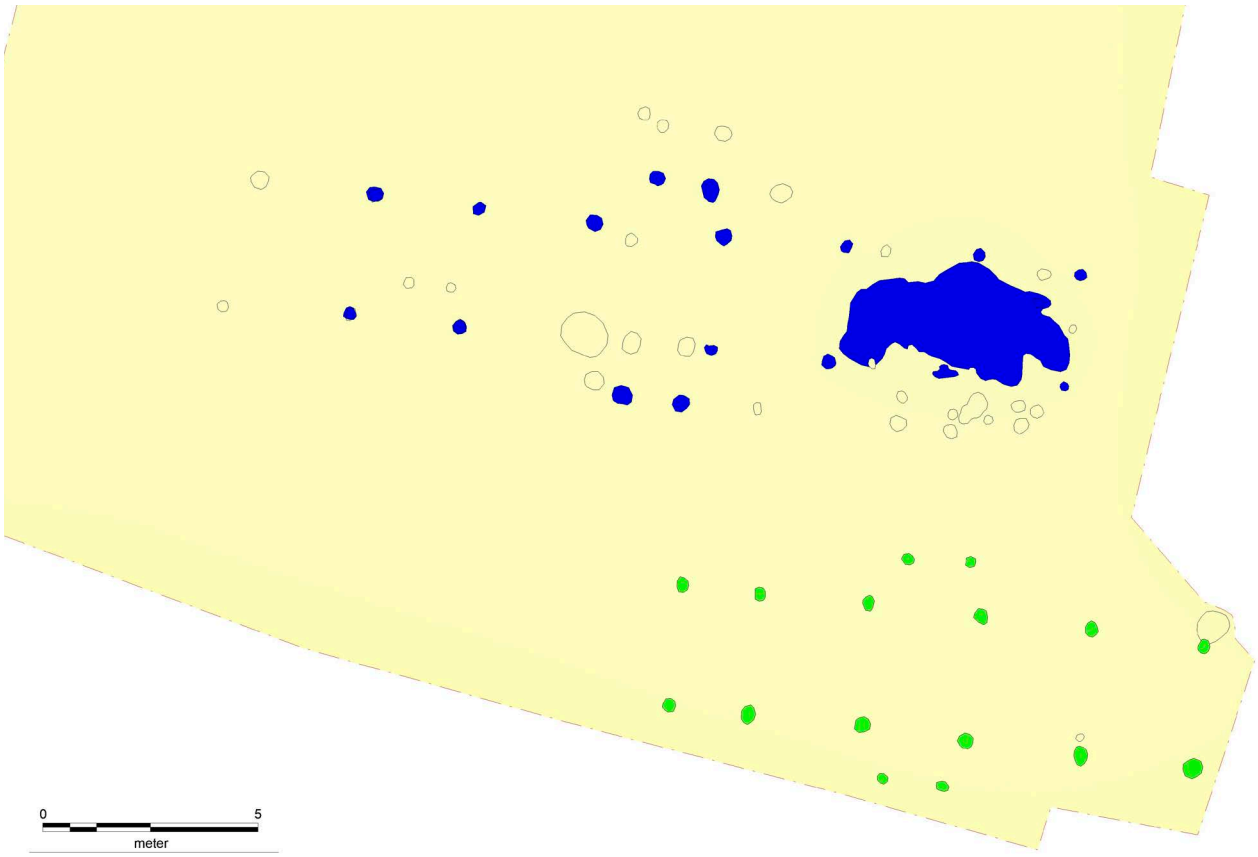
I den østlige del af bebyggelsen fremkom fire langhuse af mere moderat længde samt to brønde, der ud fra keramik i opfyldslagene kan dateres til overgangen mellem bronze- og jernalder. Hvorvidt de omkringliggende huse skal relateres til de undersøgte brønde eller til langhusene længere mod vest, kan vanskeligt afgøres, idet to ^{14}C-dateringer fra hus A598 begge ligger i førromersk jernalder, men i hver sin ende af perioden.

Et fællestræk for langhusene A900, A1000 og til dels A1160 ved Sigsgaard er, at det monumentale alene består af husenes længde. Husenes tagstolpehuller er blot 20-30 cm dybe, og de bevarede stolpespor antyder ikke anvendelse af særligt kraftigt tømmer.

Åby Præstegård, Aabybro

Centralt i Aabybro udgravede Nordjyske Museer i 2019 endnu en hustomt, hvor husets længde oversteg den forventede længde af et førromersk langhus. Heller ikke dette hus havde bevarede væg- eller gavlstolpehuller, men ud fra afstanden mellem de yderste tagstolpehuller kan hus A152 fastslås til at være minimum 17 m langt, og tillægges to mindre gavlrum vil husets længde udgøre ca. 20 m. Huset er opbygget ved syv tagstolpesæt med to modsatstående

indgange let forskudt mod vest. I husets østende ses et større uregelmæssigt fyldskifte op til 20 cm dybt og med et tyndt brandlag nederst i opfylden. Fyldskiftet tolkes som rester af husets grebning, og angiver dermed husets funktionsinddeling. Staldens længde har udgjort minimum 8,50 m, mens længden af indgangsrummet og beboelsen er hhv. 3,00 og 5,50 m (fig. 13). Tre samstemmende ^{14}C-dateringer udtaget fra grebningen i staldenden placerer huset i det 2. århundrede f.Kr. svarende til den første halvdel af yngre førromersk jernalder.[38]

Figur 13. Udgravningen ved Åby Præstegaard med markering af hus A152 (blå) og hus A104 (grøn).

Tegning: Nordjyske Museer.

Faldet Sønder Vejen, Brønderslev

Ved Brønderslev har Vendsyssel Historiske Museum undersøgt en større bebyggelse fra ældre jernalder, hvor et af langhusene har otte tagstolpesæt og er 22 m langt. Desværre foreligger der ingen ^{14}C-dateringer af huset, men ud fra hustypologi og nærliggende fund dateres det til ældre førromersk jernalder. På samme boplads er østdelen af et længere langhus undersøgt, hvor den formodede staldende er opbygget ved fire tagstolpesæt og har en længde på

10,50 m. Den vestligste del af huset er beliggende uden for udgravningsfeltet, og den samlede længde kan derfor alene fastsættes til minimum 16,70 m.[39]

De lange langhuse

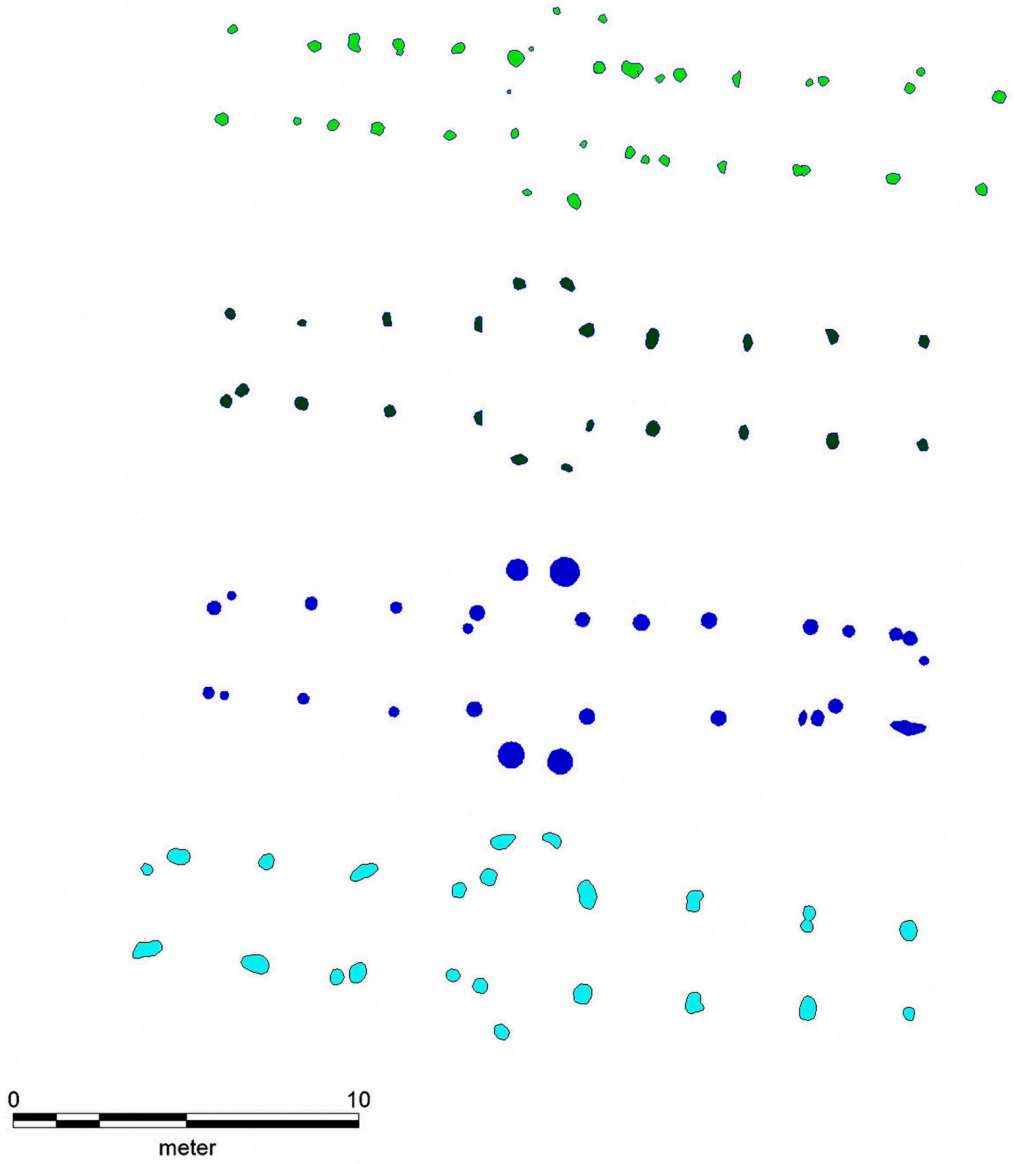
Langhuse med fem tagstolpesæt er asymmetrisk opbygget med en længere staldende, mens langhuse med seks tagstolpesæt, og som er symmetrisk opbygget om en centralt placeret indgang, kan betegnes som huse med et ekstra rum i beboelsesdelen. Et beboelsesrum skal i denne sammenhæng alene opfattes som et ekstra fag. Beboelsesdelen består herved af et gavlrum, et ekstra rum samt et ildstedsrum, hvorefter indgangsrummet følger. Langhuse med syv tagstolpesæt er kendetegnet ved tre sæt i beboelsesdelen og fire sæt i staldenden. Hus A225 på Nørre Hedegård adskiller sig ved kun at have to tagstolpesæt i beboelsesdelen, mens staldenden indeholder fem sæt. Langhuse med tre tagstolpesæt i beboelsen og minimum fire tagstolpesæt i staldenden kan betegnes som langhuse med ekstra stald, og i enkelte tilfælde må stalden betegnes som en egentlig udvidelse i forhold til den oprindelige grundplan.[40] Endelig kan stalden i de førromerske langhuse bestå af supplerende stolpehuller placeret mellem de tagbærende stolpesæt. I nogle tilfælde bliver disse stolpehuller tolket som båseskillerumsstolpehuller og i andre tilfælde som egentlige tagstolpehuller, hvorved sætafstanden mellem tagstolpehullerne bliver væsentlig mindre i staldenden sammenlignet med husets beboelsesdel. Båseskillerumsstolperne er generelt kendetegnet ved enten at være knapt så dybt funderet som de egentlige tagstolper eller ved at være placeret let forskudt fra tagstolpelinjen. Uanset om de pågældende stolpehuller skal betragtes som tagstolpehuller eller som båseskillerumsstolpehuller, er det i denne sammenhæng nødvendigt at sondre mellem langhuse, hvor beboelsesdelen har et eller to ekstra fag.

Gennemgangen af de udgravede langhuse fra Vendsyssel vidner om, at langhuse med mere end seks tagstolpesæt optræder i et større antal end på andre førromerske bopladser. De vendsysselske eksempler kan sammenlignes med enkelte andre lokaliteter, hvor langhuse med længder over 20 m også optræder. Fra Borremosen kan hus Ia og hus XXI medregnes, mens Grøntoft hus P VI og Hodde hus I er velkendte eksempler.[41] Hertil kommer langhuse fra Åbrinken, Hesselmed Vest, Rosenholmvej og med garanti mange flere eksempler fra det jyske område.[42] Nedenstående tabel skal derfor ikke opfattes som et katalog over de største langhuse fra Jylland, men blot som udvalgte eksempler.

Udvalgte langhuse

Lokalitet	Jnr.	Sb-nr.	Hus	TB-sæt	2 x BR	min. længde	længde (anslået)	Datering - 14C/keramik	Periode
Hodde[51]	NM 950/59	190802-85	Hus I, fase 1	10	Nej		27,6 m	Becker IIIa	II.A
Hedegård[52]	HEM 5478	160601-295		?	?		(26 m)	sen FRJ?	II.B?
Hesselagergård[53]	NM 1352/75	190802-115		8-10	Nej		(26 m)	YFR/ÆRJ KF 8	II.B/B1a
Dødskovgård[54]	ÅHM 6131	120613-105	afgrødespor	?	?	23 m	(25-26 m)	udateret	udateret
Rosenholmvej[55]	HEM 3441	18318-49		?	?		(< 26m)	YFRJ KF 7	II.B1
Sigsgaard	ÅHM 6169	100405-61	A1000	11/13	Ja	22,5 m	(25 m)	320-200 BC	I.B
Trandersgård IV[56]	ÅHM 5484	120113-145	A026	8	Ja	22,25 m	(25 m)	ÆFRJ KF 3	I.B1
Sønder Tranders	ÅHM 6784	120113-133	A1960	7	?	20,7 m	(24 m)	YFRJ?	II?
Neder Næsgård	ÅHM 6062	100710-78	A096	8	Ja	21 m	(23-24 m)	400-330 BC	I.B
Sønder Tranders	ÅHM 6784	120113-133	A2914	8	?	20,4 m	(23-24 m)	ÆFRJ KF 2	I.A2
Nørre Hedegård[57]	ÅHM 3844	120113-24	A155	>6	?		23 m	ÆFRJ KF 4	I.B2
Baunehøj 3[58]	VMÅ 2451	120814-311		8-10	Nej		23 m	YFRJ	II
Vendehøj[59]	KHM 244	141104-64	A1090	7	Ja	20,4 m	(23 m)	YFRJ/ÆRJ	II.B/B1a
Sigsgaard	ÅHM 6169	100405-61	A900	9	Ja	20,5 m	(23 m)	180-50 BC	II.A
Grøntoft[60]	NM 401/71	180408-110	P VI	8	Ja		22,5 m	ÆFRJ	I.A-B
Hodde	NM 950/59	190802-85	Hus 1, fase 2	8	Nej		22,4 m	Becker IIIa	II.A
Grønhedens Mark[61]	VHM 144/1963	100214-117		8	Nej		22,2 m	sen FRJ	II.B
Borremose[62]		120202-57	Hus Ia	7	Nej		22 m		II.A
Faldet Sønder Vejen	VHM 00162	100101-141	A200	8	Ja		22 m	FRJ	FRJ
Sarup[63]	FHM 1789	080209-19	Hus I	8	?	20,6 m	(22 m)	Becker II	I.B2
Hjemsted Banke[64]	HAM	210107-107	LXXXIII	8?	Nej		(22 m)	ÆFRJ?	I?
Borremose[65]		120202-57	Hus XXI	?	Nej		21 m		I.B
Nørre Hedegård	ÅHM 3844	120113-24	A225	7	Nej	18 m	(21 m)	ÆFRJ KF 1	I.A1
Kjelst[66]	VAM 1486	190701-39	K3	7	?	18,3 m	(21 m)	Becker III	II.A-B
Dødskovgård[67]	ÅHM 6131	120613-105	(A410)	?	?		(20-22 m)	YFRJ KF 6	II.A
Faldet Sønder Vejen	VHM 00162	100101-141	A310	>6	?	16,7 m	(>20 m)	FRJ	FRJ
Åby Præstegård	ÅHM 7040	120615-47	A152	7	Nej	17 m	(20 m)	200-100 BC	II.A
Sønder Tranders	ÅHM 6784	120113-133	A3400	8	Nej		19,7 m	ÆFRJ KF 3	I.B1
Gærdet[68]	ESM 2596	190502-358	Hus 12	7-8			19 m	ÆFRJ	I.A-B
Nørre Tranders	ÅHM 4473	120108-25	A416	7	Nej		19 m	ÆFRJ KF 3	I.B1
Sønder Tranders	ÅHM 6784	120113-133	A6248	7-8	Ja	15,6 m	(19 m)	YFRJ KF 7	II.B1
Nørre Tranders	ÅHM 4473	120108-25	A165	7	Nej	17,2 m	(18,7 m)	YFRJ KF 6	II.A
Nørre Fjand[69]	RIM 5227	180807-3	Hus XIV	7-9	Nej		18,5 m	Becker IIIa	II.A
Alslev[70]	VAM 1510	190501-104	K1	7	Nej	17 m	(18,5 m)	ÆFRJ	I
Sigsgaard	ÅHM 6169	100405-61	A1160	7	Nej	15,5 m	(18 m)	320-200 BC	I.B
Sønder Tranders	ÅHM 6784	120113-133	A3531	7	?	14,5 m	(17-18 m)	412-386 BC	I.A2
Sønder Tranders	ÅHM 6784	120113-133	A6857	7	Nej	15,5 m	(17 m)	ÆFRJ	I

Tabel 1. Udvalgte langhuse fra Jylland og Fyn dateret til førromersk jernalder og med mere end seks tagstolpesæt. Husene er sorteret ud fra husenes længde. Kolonnen 2 x BR henviser til huse med to ekstra beboelsesrum, svarende til fire tagstolpesæt i husets beboelsesdel.

Figur 14. De fire førromerske langhuse af Neder Næsgård-type. Fra top mod bund ses Sigsgaard hus A1000, Sigsgaard hus A900, Neder Næsgård og Trandersgård IV. Tegning: Nordjyske Museer.

Blandt de fremlagte eksempler har husene fra Neder Næsgård, Sigsgaard hus A900 og hus A1000 samt Trandersgård IV så store ligheder i grundplan og datering, at de må opfattes som en egentlig type. Denne hustype har en længde på mere end 20 m og er kendetegnet ved fire tagstolpesæt i beboelsesdelen (fig. 14). Husene kan dermed betegnes som langhuse med to ekstra fag eller beboelsesrum (foruden ildstedsrum og gavlrum), og de har tilsvarende et længere staldafsnit. Foreløbig er Trandersgård IV det eneste ek-

sempel fra Himmerland, og det er muligt, at langhuset skal tolkes som en tilflyttergård, hvor byggeskikken er medbragt fra Vendsyssel. Indledningsvis blev det nævnt, at langhuset i en tidligere fremlæggelse blev tolket som en mulig stormandsgård, men med fremkomsten af lignende langhuse i Vendsyssel synes den oprindelige tolkning mindre plausibel.[43]

Social stratifikation belyst ved langhusenes dimensioner

Langhusenes længder bliver ofte opfattet som proportionalt med langhusenes erhvervsøkonomiske muligheder og status, men som Leo Webley anfører, har andre faktorer sandsynligvis indflydelse på husets længde.[44] Ved Nørre Hedegård omtaler Mads Runge langhuse over 19 m som høvdingegårde, mens Steen Hvass i fremlæggelsen af Hodde anser hus I og de tilhørende småhuse som en høvdingegård.[45] I Vendehøj-publikationen bliver gårdenes sociale og økonomiske opdeling baseret på det samlede bebyggede areal af den enkelte gård, dvs. antallet af m^2 for hovedhus og de tilhørende udhuse.[46] Blandt langhusene fra Borremose henleder Jes Martens opmærksomheden på en gruppe huse med et ekstra beboelsesrum. Husene er mellem 18 og 22 m lange og betragtes som mulige stormandsgårde i den befæstede landsby, og sammenlignes bl.a. med de største langhuse i Hodde og Grøntoft.[47] I en tidligere fremlæggelse af langhusene ved Nørre Tranders er disse blevet opdelt i huse, der er henholdsvis under og over 14 m lange, og hvor de længere huse generelt er kendetegnet ved et ekstra rum mellem gavl og ildstedsrum.[48] En gennemgang af de førromerske langhuse på Trandersøen viser, at 67 ud af 263 langhuse er kendetegnet ved et ekstra beboelsesrum. Der er med andre ord tale om en almindelig praksis i dette lokalområde og ikke en konstruktionsdetalje, som er forbeholdt den lokale stormand.

Sammenholdt med de andre vendsysselske langhuse fra Neder Næsgård, Sigsgaard og Åby Præstegård må langhusene ved Dødskovgård eventuelt opfattes som egentlige stormandsgårde med omkransende palisadegrøft. De begrænsede udgravninger kunne dog ikke påvise et genstandsmateriale, der understøtter en sådan tolkning. Hodde, Baunehøj, Øksenhede, Hedegård og Rosenholmvej er alle lokaliteter, hvor tilknyttede udhuse, fundmateriale og palisadehegn på tilsvarende vis sandsynliggør en tolkning som stormandsgårde.[49] I bebyggelsesarkæologien vil det være meningsfuldt at skelne mellem stormandsgårde og store gårde. Som det fremgår af denne gennemgang, kan store gårde være et regionalt

fænomen, og definitioner på stormandsgårde bør derfor tage hensyn til disse: Et ekstraordinært langt hus kan ikke alene tolkes som en stormandsgård, men skal vurderes ud fra den lokale byggeskik. Såfremt tilknyttede udhuse og palisadehegn skal indgå som definerende elementer i de førromerske stormandsgårde, kan ingen af langhusene fra Trandersøen opfattes som stormandsgårde. Dermed ikke sagt, at materialet ikke udviser tegn på social stratifikation, men en sondring mellem små, store og største gårde er for nuværende mere retvisende. De største gårde er blot kendetegnet ved at være knap så ordinære som de ordinære gårde, og dette gør dem ikke pr. automatik til stormandsgårde. De fremlagte huse dateres fra den tidlige til den sene del af førromersk jernalder, og betydningen af langhusenes længder kan troligt undergå en forandring i de berørte 500 år, men på Trandersøen er langhuse med længder over 20 m lige så hyppige i ældre førromersk jernalder som i yngre førromersk jernalder.

Konklusion

I slutningen af bronzealderen ses i Aalborg-området en sammentrækning af bebyggelsen, hvorved relativt store landsbyer opstår ved Nørre Hedegård, Sønder Tranders og Nørre Tranders. Landsbydannelsen er pludselig og ikke et resultat af en gradvis sammentrækning af bebyggelsen, men hvorvidt dette skal opfattes som en lokal (Trandersøen) eller regional (Limfjordsområdet) udvikling, kan endnu ikke afgøres. Det er plausibelt, at en høj befolkningstæthed kombineret med et rigt ressourceområde har muliggjort en tidlig landsbydannelse, men årsagen hertil er fortsat ubesvaret.

De nordjyske landsbyer fra den tidlige jernalder divergerer i mange henseender fra de bopladser, der gennem en årrække har gennemsyret bebyggelsesarkæologien i Danmark. Den gradvise sammentrækning af bebyggelsen i løbet af ældre jernalder, som ses ved Grøntoft, og den vandrende landsby, som ses ved Vorbasse, og som først i historisk tid fikseres ved den nuværende landsby, kan ikke genfindes i de fire-fem fremlagte landsbyer fra Aalborg-området. De nordjyske eksempler er karakteriseret ved en tidlig og pludselig landsbydannelse samt en langvarig stedkontinuitet, og det må på denne baggrund betegnes som en lokal/regional organisationsform, der afviger fra sydjyske bopladser. I takt med at arkæologien fremgraver nye bopladsspor, synliggøres det, at lokale og regionale processer spiller en væsentlig rolle i jernalderens forskellige organisationsformer. Landsbydannelsen er ikke et resultat af en enstren-

get, evolutionær udvikling fra bronzealderens enkeltgårde til middelalderens landsbyer, men snarere et resultat af forfejlede og vellykkede tilpasningsforsøg til både natur og kultur.

Gennemgangen af udvalgte jernalderhuse i Nordjylland viser, at længden af langhusene ikke kan opfattes som kronologisk betinget. I visse områder, som fx Vendsyssel, er langhuse fra førromersk jernalder med en længde på mere end 20 m ganske almindelige. I Himmerland synes de samtidige langhuse at være lidt mindre, men sammenlignet med Vest- og Sydjylland er førromerske huse med længder mellem 16 og 18 m talrige. Til gengæld er antallet af tilhørende udhuse færre, så det samlede bebyggede areal af hver gårdsenhed kan eventuelt være sammenlignelige. En sammenligning mellem to samtidige langhuse fra hver sin ende af den jyske halvø må, ligesom det øvrige arkæologiske fundstof, baseres på deres kulturelle kontekst.

I de tidlige landsbysamfund ses langhuse, som ved deres længde differentierer sig fra landsbyens øvrige huse, hvilket tolkes som social stratifikation, men egentlige stormandsgårde/høvdingegårde er svære at påvise i den tidligste jernalder. Til trods for de fremlagte analyseresultater kan længden af langhusene i særlige tilfælde tillægges en økonomisk betydning og således være et udtryk for den sociale stratifikation, men lokale og regionale forskelle må imødeses. I eksemplerne fra Vendsyssel synes de omgivende palisadehegn ved Dødskovgård at understøtte en tolkning af langhusene som stormandsgårde, mens langhusene ved Sigsgaard, til trods for længder på op mod 25 m, tolkes som store gårde, men ikke nødvendigvis stormandsgårde.

Generaliseringer uden hensyntagen til regionale byggeskikke vil medføre, at Vendsyssel er særlig talrig på høvdinge i ældre førromersk jernalder, mens denne elite mangler i den øvrige del af halvøen. Forskellen i de fremlagte huslængder kan virke ganske ubetydelige, og sammenlignet med de førromerske langhuse fra Dilling i det sydlige Norge, hvor huse med 17 tagstolpesæt og længder over 60 m er undersøgt, fremstår de jyske langhuse trods alt som en homogen gruppe.[50]

Summary

The article examines regional variation in the Pre-Roman Iron Age in Jutland, with particular emphasis on the dimensions of longhouses and settlement patterns. Drawing on an extensive archaeological dataset from northern Jutland—especially the Aalborg area and southern Vendsyssel—it analyses longhouse length, construction, and contextual setting in relation to social and regional variability. The study demonstrates that the Limfjord region may be understood as a distinct regional grouping within the Jutlandic material, characterised by early village formation, settlement mounds, cultural layer sites, and the occurrence of turf-built houses and sunken longhouses.

The article takes as its point of departure the large and early villages at Nørre Hedegård, Nørre Tranders, Sønder Tranders, Postgården VI, and Humlebakken, which collectively document a high intensity of settlement and site continuity extending up to 600-700 years. These villages differ markedly from the classical pattern observed in southern and western Jutland, where dispersed farmsteads and gradual nucleation dominate. In northern Jutland, by contrast, village formation appears both early and abrupt, already emerging in the Late Bronze Age or the Early Pre-Roman Iron Age.

The length of longhouses is analysed based on approximately 400 structures from the Tranders area, alongside a substantial comparative dataset from the rest of Jutland. The results indicate that longhouses in northern Jutland are generally longer than their southern and western counterparts. In the Early Pre-Roman Iron Age, northern Jutlandic longhouses have an average length of approximately 13 metres, increasing to around 15-16 metres in the Late Pre-Roman and Early Roman Iron Age, whereas contemporaneous houses in southern and western Jutland are typically 25-40% shorter. In Vendsyssel in particular, longhouses exceeding 20 metres occur with relative frequency.

The article argues that the length of longhouses cannot be assigned a straightforward chronological or socio-economic significance. Although longhouses have often been interpreted as indicators of elite farmsteads, the analysis suggests that exceptionally long houses in northern Jutland may represent a regional phenomenon rather than a marker of elevated social status. While social stratification is evident in the material, it should be understood in relative and local terms rather than through generalised groupings based on longhouse length. The conclusion emphasises that regional building traditions and settlement forms are crucial to interpreting Iron Age social organisation, and that generalising models risk obscuring significant local variation.

Noter

1 Se bl.a. Becker 1980; Martens 2017
2 Lewis et al. 2013, 136f
3 Kristiansen et al. 2020
4 Haue 2011, 93
5 Besigtiget 1947 (ÅHM 1223) og dele af bebyggelsen blev partielt undersøgt i 1985 (ÅHM 1783-87)
6 Runge 2009, 168
7 Ibid. 180
8 Haue 2016, Haue 2018, Knudsen 2020
9 Haue 2012
10 Egholm Nielsen 2024
11 Haue 2022
12 Gravgaard Pedersen 2024
13 ÅHM 1223
14 ÅHM 1784
15 ÅHM 1783
16 Jensen 1979, 122; Johnson 1999, 142; Hamerow 2002, 100ff; Haue 2012; Løvschal & Holst 2014.
17 Lundø 2012 note 45; Torfing 2020, 94
18 Hvass 1985, 99
19 Ejstrud og Jensen 2000, 94
20 Rindel 1997
21 Rindel 2011, 104f
22 Hvass 1985, 95
23 Hvass 1985, 16 og Pl. 6
24 Torfing 2020, 94
25 Lundø 2012, 36
26 Ethelberg 2003, 139 og 155
27 Ejstrud og Jensen 2000, 93
28 Haue 2012, 151ff
29 Mose Jensen 2012
30 ÅHM 6062. AMS 14C, Aarhus Universitet. Hus A096: AAR-16399 (forkullet korn) 2286 ± 26 år BP, AAR-16400 (forkullet korn) 2247 ± 25 år BP og AAR-16401 (forkullet korn) 2221 ± 40 år BP. Hus A098: AAR-16087 (forkullet korn) 2263 ± 30 år BP, AAR-16088 (forkullet korn) 2170 ± 40 år BP og AAR-16089 (forkullet korn) 2107 ± 60 år BP
31 Povlsen 2012
32 ÅHM 6131. AMS 14C, Aarhus Universitet. AAR-16444 (trækul) 2097 ± 29 år BP og AAR-16445 (trækul, el) 2107 ± 25 år BP.
33 ÅHM 6131. AMS 14C, Aarhus Universitet. AAR-16448 (forkullet korn) 2222 ± 26 år BP.

34 ÅHM 6131. AMS 14C, Aarhus Universitet. AAR-16442 (forkullet korn) 1752 ± 26 år BP og AAR-16443 (forkullet korn) 1878 ± 31 år. En tredje prøve, AAR-16441 placeres i ældre bronzealder (3145 ± 27 år BP) og opfattes som et ældre og tilfældigt indslag.
35 ÅHM 6169 hus A1000. AMS 14C, Aarhus Universitet. AAR-19638 (trækul, poppel) 2207 ± 25 år BP, AAR-19639 (forkullet korn) 2264 ± 27 år BP og AAR-19640 (trækul, el) 2189 ± 26 BP.
36 ÅHM 6169 hus A1160. AMS 14C, Aarhus Universitet. AAR-19645 (trækul, hassel/el) 2237 ± 35 år BP, AAR-19646 (trækul, el) 2230 ± 25 år BP og AAR-19647 (trækul, hassel) 2216 ± 26 BP.
37 ÅHM6169 hus A900/A1159. AMS 14C, Aarhus Universitet. AAR-19641 (trækul, birk) 2096 ± 26 år BP og AAR-19639 (trækul, løvtræ) 2123 ± 35 år. En tredje datering (AAR-19642) placeres i neolitikum.
38 ÅHM 7040. Poznań Radiocarbon Laboratory. Poz-117219 (trækul, el) 2120 ± 30 år, BP Poz-116852 (trækul, birk) 2165 ± 30 år BP samt Poz-117220 (trækul, hassel) 2125 ± 30 år BP.
39 Haue 2015 hus A200 og A310
40 fx hus ÅHM 6784A6857
41 Martens 2010; Rindel 2001; Hvass 1985
42 se bl.a. Webley 2008; Frandsen 2011; Johansen 2011; Olesen 2019
43 Haue 2011, 93
44 Webley 2008, 52
45 Runge 2009, 166; Hvass 1985, 179
46 Ejstrud & Jensen 2000, 93f
47 Martens 2010
48 Haue 2011
49 Hvass 1985; Haue 2011; Haue 2012 samt Haue in prep. og Olesen 2019.
50 Ødegaard & Winther 2024
51 Hvass 1985, 16f
52 Olesen 2019, 249
53 Hvass 1985, 187ff
54 Povlsen 2012, 43ff
55 Olesen 2019, 254
56 Haue 2011, 93
57 Runge 2009, 166
58 Haue 2011, 93
59 Ejstrud & Jensen 2000, 205
60 Rindel 2011, 104
61 Friis og Lysdal 1967, 32 og planche. I publiceringen angives husets længde til 21,0 m, men på den publicerede udgravningsplan er huset 22,2 m langt
62 Martens 2010, 190

63 Andersen 1984, 84f
64 Ethelberg 2003, 139
65 Martens 2010, 188
66 Beboelsesdelen ved Kjelst langhus K3 er ikke færdigundersøgt, idet det vestligste tagstolpesæt kun er registreret i fladen og dets placering ca. en meter fra det omkringløbende tagdryp gør ikke tolkningen mere ligetil. Andresen 2011, 38f
67 Povlsen 2012, 43f
68 Frydenlund Jensen 2006, 24f
69 Hatt 1957, 22ff
70 Lauridsen 2011, 44

Litteratur

Andersen, N.H. 1984: Jernalderbebyggelsen på Sarup-pladsen. *Hikuin 10*, s. 83-90.

Andresen, S.T. 2011: Glimt fra en landsby. I: N.A. Møller, S.S. Qvistgaard & S.F. Jensen (red.): *Nyt fra Vestfronten. Nord- og vestjyske bebyggelser fra ældre jernalder.* SAXO-instituttet, København, s. 35-41.

Becker, C.J. 1980: Vendsyssel während der vorrömischen Eisenzeit. I: L. Kaelas & J. Wigfors (red.): *Die vorrömische Eisenzeit im Kattegatt-Gebiet und in Polen*. Göteborgs Arkeologiska Museum, s. 54-67.

Egholm Nielsen, L. 2023: Sdr. Tranders. Bebyggelse gennem 1300 år fra yngre bronzealder til ældre germansk jernalder. *ALABU 2023, 1*. Tidsskrift for nordjysk kulturhistorie, s. 96-144. https://doi.org/10.7146/alabu.vi1.140426

Ejstrud, B. & Jensen, C.K. 2000: *Vendehøj – landsby og gravplads.* Jysk Arkæologisk Selskab, Højbjerg.

Ethelberg, P. 2003: Gården og landsbyen i jernalder og vikingetid (500 f.Kr. – 1000 e.Kr.). I: L.S. Madsen & O. Madsen (red.): *Det sønderjyske landbrugs historie – jernalder, vikingetid og middelalder*. Haderslev Museum og Historisk Samfund for Sønderjylland, Skrifter 82, Haderslev, s. 123-374.

Frandsen, L.B. 2011: Stenlægning på stenlægning – Hesselmedudgravningerne. I: N.A. Møller, S.S. Qvistgaard & S.F. Jensen (red.): *Nyt fra Vestfronten. Nord- og vestjyske bebyggelser fra ældre jernalder.* SAXO-instituttet, København, s. 21-26.

Friis, P. & Lysdahl, P. 1967: En jernalderhustomt med kælder på Grønhedens mark. *Kuml* 1966, s. 31-57. https://doi.org/10.7146/kuml.v16i16.104617

Frydenlund Jensen, S. 2006: Gærdet – Diskontinuerlig bebyggelse fra bronze- og jernalder. Arkæologi i Slesvig / Archäologie in Schleswig, 11, s. 19-26.

Hamerow, H. 2002: *Early medieval settlements - the archaeology of rural communities in North-West Europe, 400-900.* Oxford University Press, Oxford. https://doi.org/10.1093/oso/9780199246977.001.0001

Hatt, G. 1957: *Nørre Fjand. An Early Iron-Age village site in West Jutland. With a contribution by Holger Rasmussen.* Bd. I-II, København.

Haue, N. 2011: Social stratifikation og den "sociale arv" i ældre jernalder. I: N.A. Møller, S.S. Qvistgaard & S.F. Jensen (red.): *Nyt fra Vestfronten. Nord- og vestjyske bebyggelser fra ældre jernalder.* SAXO-instituttet, København, s. 87-98.

Haue, N. in prep.: Øksenhede – Fyrstegårde og tempelbygninger fra ældre jernalder.

Hvass, S. 1985: *Hodde – et vestjysk landsbysamfund fra ældre jernalder.* Akademisk Forlag, København.

Jensen, J. 1979: *Dansk socialhistorie. Oldtidens samfund – tiden indtil år 800.* Gyldendal, København.

Johansen, A.L. 2011: En nytolkning af Åbrinken. Et indblik i bebyggelsesudvikling, bopladsdynamik og sociale relationer på en vestjysk lokalitet fra ældre jernalder. I: N.A. Møller, S.S. Qvistgaard & S.F. Jensen (red.): *Nyt fra Vestfronten. Nord- og vestjyske bebyggelser fra ældre jernalder*. SAXO-instituttet, København, s. 71-86.

Johnson, M. 1999: *Archaeological theory – An introduction*, Blackwell Publishers, Oxford.

Kristiansen, S.M., Ljungberg, T.E., Christiansen, T.T., Dalsgaard, K., Haue, N., Greve, M.H. & Nielsen, B.H. 2020: Meadow, marsh and lagoon: Late Holocene coastal changes and human-environment interactions in northern Denmark. *Boreas* 50(1), s. 279-293. https://doi.org/10.1111/bor.12487

Lauridsen, J.G. 2011: Enkeltgårde ved Alslev, bebyggelse fra ældre førromersk jernalder. I: N.A. Møller, S.S. Qvistgaard & S.F. Jensen (red.): *Nyt fra Vestfronten. Nord- og vestjyske bebyggelser fra ældre jernalder*. SAXO-instituttet, København, s. 43-48.

Lewis, J.P., Ryves, D.B., Rasmussen, P., Knudsen, K.L., Petersen, K.S., Olsen, J., Leng, M.J., Kristensen, P., McGowan, S. & Philippsen, B. 2013: Environmental change in the Limfjord, Denmark (ca 7500-1500 cal yrs BP): a multiproxy study. *Quaternary Science Reviews* 78, s. 126-140. https://doi.org/10.1016/j.quascirev.2013.05.020

Lundø, M. 2012: Den ældre jernalder på Fyn. I: M.H. Nielsen (red.): *Fyn i fortiden. Det levede liv 500 f.Kr.-150 e.Kr.* Odense Bys Museer, s. 31-74.

Løvschal, M. & Holst, M.K. 2014: Repeating boundaries – repertoires of landscape regulations in southern Scandinavia in the Late Bronze Age and Pre-Roman Iron Age. *Danish Journal of Archaeology* 3(2), s. 95-118. https://doi.org/10.1080/21662282.2014.990311

Martens, J. 2010: A magnate's farm at Borremose? *Settlement and Coastal Research in the Southern North Sea Region.* Probleme der Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet 33, s. 181-195.

Martens, J. 2017: Settlement Pottery of the Kraghede Group. I: M. Meyer, P. Luczkiewicz & B. Rauchfuss (red.): *Eisenzeitliche Sied-*

lungskeramik der Przeworsk-Kultur / Ceramika osadowa kultury przeworskiej z mtodszego okresu przedrzymskiego. Berlin, s. 153-198.
Olesen, M.W. 2019: To midtjyske magtcentre tæt på Alken Enge – Hedegård og Rosenholmvej. I: M. Løvschal, R.B. Iversen & M.K. Holst (red.): *De dræbte krigere fra Alken Enge*. Jysk Arkæologisk Selskab, Højbjerg, s. 245-264.
Povlsen, K. 2012: Dødskovgård. *Nordjyllands Historiske Museum. Årbog 2011*, s. 43-46.
Rindel, P.O. 2001: Building typology as a means of describing the development of early village communities in the 5th-3rd centuries B.C. at Grøntoft, Western Jutland, Denmark. I: J.R. Brandt & L. Karlsson (red.): *From Huts to Houses – Transformations of Ancient Societies. Proceedings of an International Seminar Organized by the Norwegian and Swedish Institutes in Rome, 21-24 September 1997*, Paul Åströms Förlag. Stockholm, s. 73-87.
Rindel, P.O. 2011: Jernalderbebyggelsen ved Grøntoft i forskningshistorisk perspektiv. I: N.A. Møller, S.S. Qvistgaard & S.F. Jensen (red.): *Nyt fra Vestfronten. Nord- og vestjyske bebyggelser fra ældre jernalder*. SAXO-instituttet, København, s. 99-110.
Runge, M. 2009: *Nørre Hedegård – en nordjysk byhøj fra ældre jernalder*. Jysk Arkæologisk Selskab/ Nordjyllands Historiske Museum.
Torfing, T. 2020: Stald eller hal? Nogle refleksioner over en speciel bygning fra Sydvestjylland. *Gefjon* 5, s. 87-102.
Webley, L. 2008: *Iron Age Households – Structure and Practice in Western Denmark, 500 BC–AD 200*. Jysk Arkæologisk Selskab, Højbjerg.
Ødegaard, M. & Winther, T. 2024: Kronologisk klassifisering og romlig organisering av bygninger på Dilling. I: L.E. Gjerpe (red.): *Den komplekse jernalderbosetningen på Dilling: Hus – Gård – Grend – Landsby?* Cappelen Damm Akademisk, s. 65-133.

Upublicerede kilder

Gravgaard Pedersen, R. 2024: *ÅHM 7100R08, Selma Lagerlöfs Vej*. Udgravningsberetning, Nordjyske Museer, Aalborg.
Haue, M. 2015: *VHM 00162 Faldet Sønder Vejen*. Udgravningsberetning, Vendsyssel Historiske Museum, Hjørring.
Haue, N. 2012: *Jernalderens samfund i Nordjylland - belyst med udgangspunkt i byhøjen Nr. Tranders, Aalborg.* Upubliceret Ph.d.-afhandling, Institut for Kultur og Samfund, Afdeling for Arkæologi, Aarhus Universitet, Moesgård.
Haue, N. 2016: *ÅHM 4473R20, Nørre Tranders*. Udgravningsberetning, Nordjyske Museer, Aalborg.

Haue, N. 2018: *ÅHM 6501R12, Nørre Tranders*. Udgravningsberetning, Nordjyske Museer, Aalborg.
Haue, N. 2022: *ÅHM 6023R83, Postgården VI.* Udgravningsberetning, Nordjyske Museer, Aalborg.
Knudsen, T.R. 2020: *ÅHM 6931R03, Astrupstien*. Udgravningsberetning, Nordjyske Museer, Aalborg.
Mose Jensen, P. 2012: *Arkæobotanisk analyse af stolpefyld fra to førromerske hustomter*. Moesgård Museum, Konserverings- og Naturvidenskabelig Afdeling. Rapport nr. 7 (FHM 4692/1058).
Rindel, P.O. 1997: *Grøntoft – og etableringen af det strukturerede landsbysamfund i Vestjylland i 1. årtusinde f.Kr. - projekt under forskningsprogrammet "Bebyggelse og Kulturlandskab"*. Upubliceret Ph.d.-afhandling, Institut for Arkæologi og Etnologi, Københavns Universitet. København.

ALABU

Volume 3, 2026

Hallen i Hune

En stormandsgård fra vikingetid

Torben Sarauw,
afdelingsleder arkæologi
Nordjyske Museer

Abstract

I 2022-2023 udgravede Nordjyske Museer halvdelen af en usædvanlig treskibet bygning fra slutningen af yngre germansk jernalder eller tidlig vikingetid i Hune i Nordjylland. Hustomten adskiller sig markant fra andre samtidige huse i Nordjylland, bl.a. ved dimensioner og konstruktion, hvilket antyder, at der ikke er tale om et almindeligt treskibet hus, men måske snarere en form for halbygning i en stormandsgård.

Artiklen præsenterer hallen i Hune og sammenstiller bygningen med et udvalg af andre treskibede huse fra mere eller mindre samtidige bebyggelser både på et regionalt og på et mere overregionalt niveau. Til trods for den mindre størrelse synes hallen i Hune at have ligheder ikke bare til både huse i Østdanmark, men også til huse på særlige jyske pladser, der har det til fælles, at de tilhører et særligt socialt lag: Eliten. En væsentlig konklusion er, at der også i Nordjylland var gradueringer rent socialt, som kom til udtryk i byggeskikken, og at man også her indgik i overregionale netværk og alliancer og dermed havde kendskab til, hvad der rørte sig andre steder i Sydskandinavien.

Keywords: Hal, vikingetid, stormandsgård, væggrøft, støjler

Introduktion

Halbyggerier fra yngre jernalder og vikingetid er normalt noget, man forbinder med Østdanmark, Skåne og til dels Norge. Her er arkæologisk velkendte lokaliteter som fx Gudme, Lejre, Tissø, Järrestad og Borg billeder på rigdom og magt udtrykt ved monumental arkitektur, lang stedkontinuitet og i mange tilfælde understøttet af unikke arkæologiske fund.[1] Kendetegnende for flere af disse lokaliteter er en vis standardisering i indretningen både af hallerne, og af det indhegnede halområde, hvilket hænger sammen med pladsernes funktion. Hvad hallerne angår, er de typisk de største byg-

ninger på de enkelte lokaliteter og ligger ofte også højt i landskabet, hvorved den monumentale fremtoning understreges.[2] De adskiller sig fra almindelige langhuse ved størrelsen, især bredden, og derved ved de betydelige mængder af tømmer, der har indgået i byggeriet.[3] Andre fællestræk ved hallerne er, at man har tilstræbt at skabe store centrale rum, hvor der er plads til så mange mennesker som muligt. Dette er gjort ved, at man i de centrale rum har øget afstanden imellem de tagbærende stolper, hvilket har bevirket, at man i Østdanmark allerede i 700-tallet har udstyret de brede huse med udvendige støttestolper for vægforløbene.[4] I Vestdanmark bliver udvendige støttestolper først almindelige i forbindelse med opførelsen af langhuse af trelleborgtype i ringborgene fra slutningen af 900-tallet.[5] Langhuse af trelleborgtypen har ligeledes karakter af haller til trods for, at de er noget mindre end hallerne i det østdanske. Det er tydeligt, at langhuse af trelleborgtypen må være inspireret af tidligere tiders stormandsbyggerier. I tilgift til hallerne synes mange af de østdanske residenser at rumme særlige kultbygninger og -områder samt håndværks- og markedsaktiviteter ud over det sædvanlige, hvilket er med til at understrege pladsernes særegne karakter.[6] I nogen tilfælde fx Tissø og Strøby Toftegård, findes også mange våben, der indikerer en militær tilstedeværelse. Sammen med de øvrige fund antyder dette en form for centralisering af magten, hvor man på pladserne også varetager visse overregionale funktioner.[7]

Hallernes standardiserede indretning og fremtoning afspejler efter alt at dømme den generelle samfundsudvikling, der gik imod en centralisering af magten ved få personer, samt at der gennem århundreder skete en perfektionering i udviklingen fra storgårde over haller til deciderede kongsgårde.[8] Hallens opståen hang desuden sammen med, at der i visse egne af landet opstod et behov for særlige repræsentative bygninger, hvor stormænd ved særlige lejligheder kunne beværte gæster, pleje alliancer, modtage edsaflæggelse osv.[9]

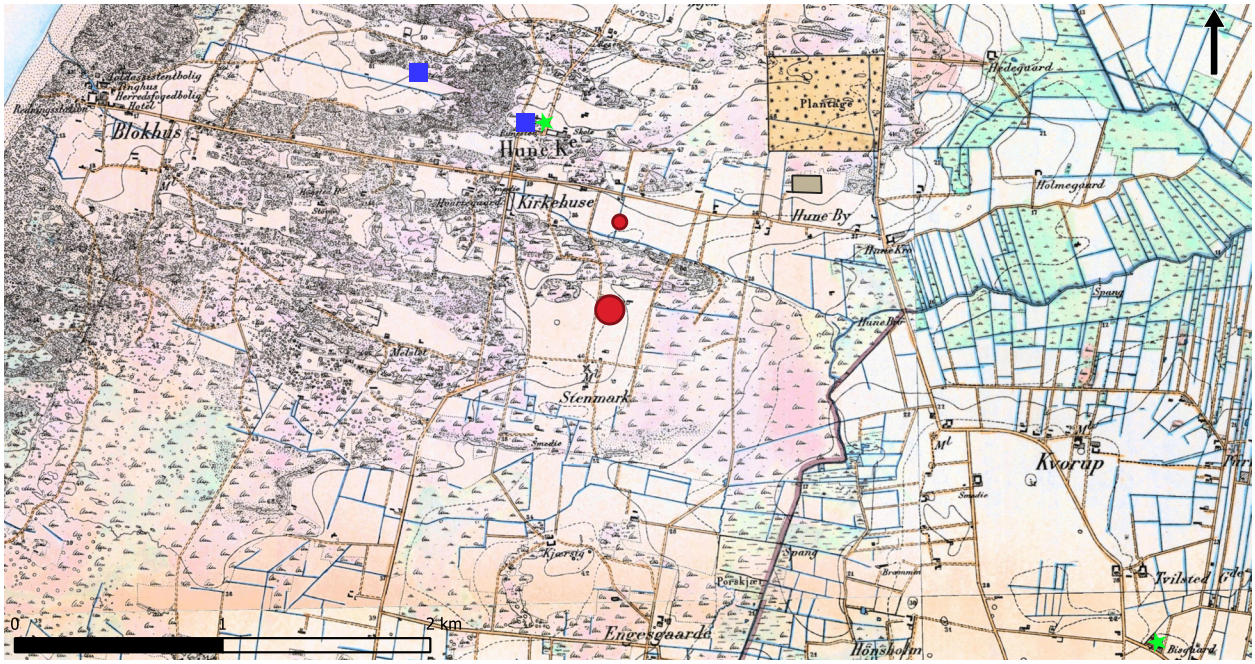
Hallernes vigtige rolle i samtiden understreges også af, at de i flere tilfælde er knyttet til sagn og kvad overleveret fra vikingetiden. Mest kendt er Bjovulfkvadet fra begyndelsen af 900-tallet eller før, hvor en del af handlingen foregår i danerkongen Roars prægtige hal Heorot, der dog ikke kan associeres med nogen arkæologisk kendte haller.[10] Enkelte af de sjællandske lokaliteter ses også som kongsgårde knyttet til bestemte slægter, hvor lokaliteternes betydning over tid understreges af, at de i visse tilfælde er nævnt i skriftlige kilder som Saxos Gesta Danorum og i stednavne, som Lejre.[11]

Mens sjællandske lokaliteter som fx Lejre vidner om kontinuitet og stor betydning gennem både arkæologiske fund og skriftlige kilder, åbner fundet af hallen i Hune op for nye perspektiver på bebyggelsesmønstre og måske magtcentre i Nordjylland i tidlig vikingetid. Her er væsentlige fund bl.a. landbebyggelsen ved Aggersborg og gravpladsen ved Lindholm Høje. Denne artikel præsenterer en fremlæggelse af Hune-hallen, hvis arkitektur ikke kan måle sig med de monumentale haller i Tissø og Lejre, men som fra et nordjysk perspektiv skiller sig markant ud fra samtidige treskibede huse i regionen. Anlægssporene indikerer således til trods for de begrænsninger, der er, som følge af det lille udgravningsfelt, at Hune-hallen relaterer sig til det halfænomen, som især ses i det østdanske, men også optræder sporadisk i Jylland.[12] I artiklen sammenlignes hustomten med treskibede huse fra andre jyske lokaliteter og med udvalgte halbyggerier fra Østdanmark. Formålet er ikke at levere en omfattende komparativ analyse af hustyper og vikingetidsbebyggelser i Danmark. Der er alene tale om en indledende præsentation af fundet med diskussion af den samtidige kontekst – både tidsmæssigt og geografisk – i et område, hvor den største af de fem kendte ringborge, Aggersborg, blev anlagt ca. 150 år senere i slutningen af 900-tallet.

Områdets topografi og historie

Stednavnet *Hune* – i ældre kilder også *Hone* – optræder første gang i skriftlige kilder omkring år 1400.[13] Navnets oprindelse må dog antages at være væsentligt ældre, hvilket underbygges af eksistensen af stednavnet *Hunetorp* i den sydlige del af sognet. Endelsen-torp, der stammer fra det oldnordiske *þorp*, indikerer tilstedeværelsen af en udflytterbebyggelse og peger på en ekspansion af bosætningen i vikingetiden eller den tidlige middelalder.

Hune er beliggende i Vendsyssel, Nordjylland, blot tre kilometer fra Vesterhavet i et relativt fladt og lavtliggende terræn.[14] Hallen var placeret i terræn ca. 13,5 meter over havets overflade. Landskabet vest for lokaliteten er i dag præget af flyvesand og var det ifølge de høje målebordsblade også i slutningen af 1800-tallet. Kystzonen består af en bred strand, efterfulgt af havklitter og en omfattende klitslette med parabelklitter. Gennem middelalderen og op i nyere tid var området omkring Hune udsat for betydelig sandflugt, hvilket resulterede i, at mange gårde blev forladt i 1500-/1600-tallet.[15] Dette førte desuden til, at der i perioder kun blev opkrævet halv skat pga. dårlig høst.[16] Først med etableringen af plantagen i 1895 blev sandflugten effektivt standset.

Figur 1. Hallens placering i landskabet (stor rød cirkel) og bebyggelsen ved Kirkehuse (lille rød cirkel). Hune Kirke samt "Tingstedet" er desuden markeret (blå firkanter) ligesom Vendsyssels to runesten (grønne stjerner). Bemærk det meget karakteristiske landskab med lyng, klitter (flyvesand), eng og mose.

Baggrundskort: Høje Maalebordsblade fra 1880-erne.

Mod øst løber Albæk, en bi å til Ryå, omgivet af lavtliggende, i dag drænede ådale, som i østlig retning forbindes med Store Vildmose. Mod syd ligger Lundergård Mose. I stenalderen var disse områder dækket af Litorinahavet, som gennem landhævninger gradvist blev omdannet til højmose. I vikingetiden har Hune-området således haft karakter af en ø, hvor det omgivende terræn og landskab har haft en begrænsende effekt på landbaseret færdsel og kontakt.

I den nordlige del af Hune ligger den romanske kirke, hvis skib, kor og apsis er opført af granitkvadre.[17] Tilstedeværelsen af en romansk kirke i Hune vidner om, at området også i den tidlige middelalder havde et vist befolkningsgrundlag, samt at der fandtes en stormand, som kunne facilitere et sådant byggeri. En anden interessant detalje ved kirken er, at der i våbenhuset står en 1,5 m høj runesten med inskriptionen: "Hove, Thorkild, Thorbjørn satte deres fader Runulv den Rådsnildes sten". Runestenen, der også er kendt som Hunestenen, har tidligere stået i kirkediget. Den dateres til 970-1020 og skulle være fundet på markerne ved Dommerborg Huse nord for Hune. Det er én af blot to runesten fundet i Vendsyssel. Den anden, som dateres til samme tidsrum, stammer fra Pan-

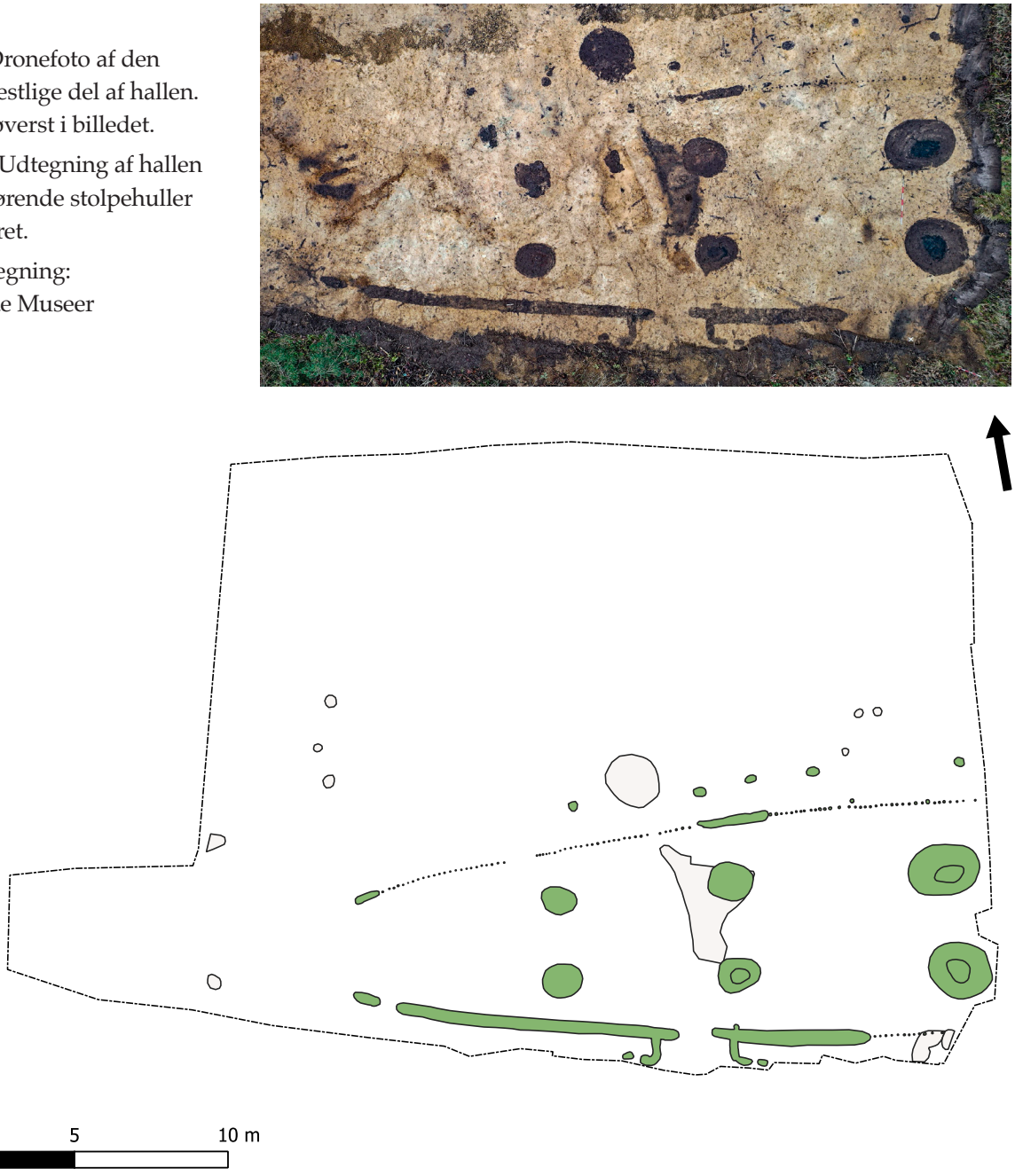
drup cirka tre kilometer sydøst for Hune. Den findes nu opstillet i Jetsmark Kirke, yderligere to kilometer mod syd. Ved Jetsmark Kirke er der også registreret grubehuse og bebyggelsesspor fra både vikingetid og middelalder.[18]

Særligt bemærkelsesværdigt er også det gamle tingsted ved Hune, som ifølge ældre beskrivelser var markeret af sten i en firkant og placeret cirka 600 meter nordnordvest for Hune Kirke.[19] I samme område lå der dog også en langhøj, og det er uklart, om sten fra langhøjen eller selve langhøjen kan have indgået i tingstedets struktur. Fraværet af stednavne og arkæologiske fund, der entydigt dokumenterer tingstedets eksistens, gør det vanskeligt at fastslå en præcis datering. Generelt fungerede tingsteder i vikingetiden som centrale mødesteder, hvor fællesskabet traf beslutninger og håndterede konflikter af både økonomisk, militær og politisk karakter.[20] Deres placering, der ofte var på højtliggende eller centralt beliggende steder, signalerede både autoritet og tilgængelighed. Den, der havde kontrol over tingstedet, havde også mulighed for at påvirke lovgivning og magtudøvelse.

Selvom de arkæologiske og monumentale levn fra Huneområdet, herunder runestenen, kirken, det formodede tingsted og Hunehallen, repræsenterer forskellige tidsperioder og funktioner, peger deres tilstedeværelse på forskellige former for magtudøvelse over tid. Det samme gør Aggersborg, landets største ringborg, som etableres i samme landsdel i vikingetidens afslutning, hvilket vidner om Nordjyllands strategiske position i det overordnede politiske og militære landskab.

Hallen

Hallen kunne desværre ikke frilægges i fuld udstrækning eftersom kun den del, der lå på en parcelhusgrund, kunne undersøges (fig. 2a og b).[21] Den frilagte del, som repræsenterer husets vestlige halvdel, består af spor efter tre sæt tagbærende stolper, en buet væggrøft med støjler, mulige udvendige støttestolper mod nord samt et indgangsparti med vindfang i syd. Den undersøgte del af huset er 20 meter lang. Ud fra bygningens symmetri må det formodes, at den oprindelige længde har været ca. 40 meter. Mod øst, hvor huset er bredest, er bredden ca. 7,5 m målt i mellem støjlerne. Bredden ved vestgavlen er 3,1 meter. Hallen har formentlig haft et indvendigt areal på ca. 246 m². Afstanden imellem de tre tagbærende sæt målt fra vest er henholdsvis 5,6 m og 7,2 m, hvilket vidner om et hus, hvori tømmer af store dimensioner har indgået.

Figur 2.

Øverst. Dronefoto af den frilagte vestlige del af hallen. Nord er øverst i billedet.

Nederst. Udtegning af hallen hvor tilhørende stolpehuller er markeret.

Foto og tegning: Nordjyske Museer

Sporene efter de tagbærende stolper fremstod meget markante og imponerende i fladen (fig. 3). Diametrene varierede fra ca. 120 cm i vest til 210 cm i øst og dybden fra 60 cm til 122 cm med en gennemsnitsdybde på 106 cm. I tre af de vestlige stolpehuller fandtes sorte

Figur 3. Eksempler på snit igennem tagstolpehullerne A68 og A69 begge set fra vest samt A70 set fra syd.

Foto: Nordjyske Museer.

trækulsplamager i toppen, som først blev tolket som stolpespor. I snit viste de sig dog kun at være maksimalt 10 cm dybe, og der blev ikke observeret sikre stolpespor i nogen af snittene. Opfyldningerne i fem af stolpehullerne synes at være tredelte: En nedre, mere spættet del, som er forseglet og adskilt fra det øvre lag af et tyndt lag flyvesand. På toppen af flyvesandslaget sås i tre af stolpehullerne tynde, sorte striber, som muligvis repræsenterer vegetationslag. De øvre opfyldninger fremstod horisontalt i flere tilfælde ved koncentriske cirkler (fig. 5). I snit fremstod disse som skiftevis tynde, mørke og lyse striber af sand, hvilket antyder, at der er sket flere opfyldninger over tid. De trækulsholdige lag i toppen kan eventuelt afspejle en markafbrænding efter tomten var forladt og ned-

Figur 4. Eksempler på snit i støjler. Set fra nord.

Foto: Nordjyske Museer.

Figur 5. Fladen under afrensning. I forgrunden ses et udvalg af støjlerne i den nordlige væg samt tagstolpehullet A68.

Foto: Nordjyske Museer.

brudt samt den efterfølgende sammensynkning af de nedre dele af stolpehulsfylden. De store nedgravninger indikerer, at de tagbærende stolper er blevet opgravet i forbindelse med husets ophør – måske fordi de har været dekoreret med udskæringer og haft en særlig værdi for husets ejer eller slægt. Det er muligt, at dele af tømmeret blev genbrugt i forbindelse med husets afløser – tømmer kan således have været en mangelvare.

Vender vi os mod vægkonstruktionen, udgjordes den primært i syd af en ca. 40 cm bred, buet væggrøft, mens den mod nord kun var pletvis bevaret. Hustomten fremstår således med en skibsformet grundplan. I syd var væggrøften 20 til 30 cm dyb, og i bunden sås spor efter tætstillede støjler placeret med ca. 20 cm's afstand. De små stolpehullers diameter var i fladen ca. 5 cm og dybden varierede fra 5 til 20 cm (fig. 4 og 5). Flere af støjlerne havde en tilspidset bund, hvilket viser, at de må være banket ned. Tilstedeværelsen af støjler tyder på, at huset har haft en fletværksvæg, som sandsynligvis har været beklasket med ler eller lignende.

Vestgavlen var markeret af to grøftlignende fyldskifter uden støjler, hvori der i begge fandtes et stolpehul, hhv. 20 og 30 cm dybt, som muligvis kan tolkes som en del af husets tagbærende konstruktion. Det er uvist, om vestgavlen har været bygget af andre materialer, fx tørv, eller om den har haft en portlignende åbning.

I syd var der en cirka en meter bred indgang markeret ved et hul i væggrøften og et vindfang ligeledes markeret ved en grøft og afsluttet med to stolper/støttestolper (fig. 6). Vindfanget var anlagt vinkelret på væggrøften, havde en bredde på ca. 2,2 m og en dybde på knap en meter. Der fandtes ikke støjler i grøften, men den rummede flere lidt større stolpehuller.

Figur 6. Nærbillede af vindfang i husets sydvæg.

Foto: Nordjyske Museer.

I nordvæggen mod vest sås et ophold i rækken af støjler på ca. en meter. Dette kan repræsentere en af husets nordlige indgange. Det er også sandsynligt, at der har været en indgang måske i form af et vindfang i nordøst i det ikke udgravede område.

På nordsiden af hallen cirka 1 til 1,2 m fra støjlerne lå fire eller fem stolpehuller, som tolkes som mulige støttestolper til vægforløb / den tagbærende konstruktion. Stolpehullerne var 13 til 34 cm i diameter, og dybden varierede mellem 5 og 20 cm. Stolpehullernes ringe bevaringsgrad muliggjorde ikke udsagn om, hvorvidt de stolper, der havde stået i dem, var skråtstillede.

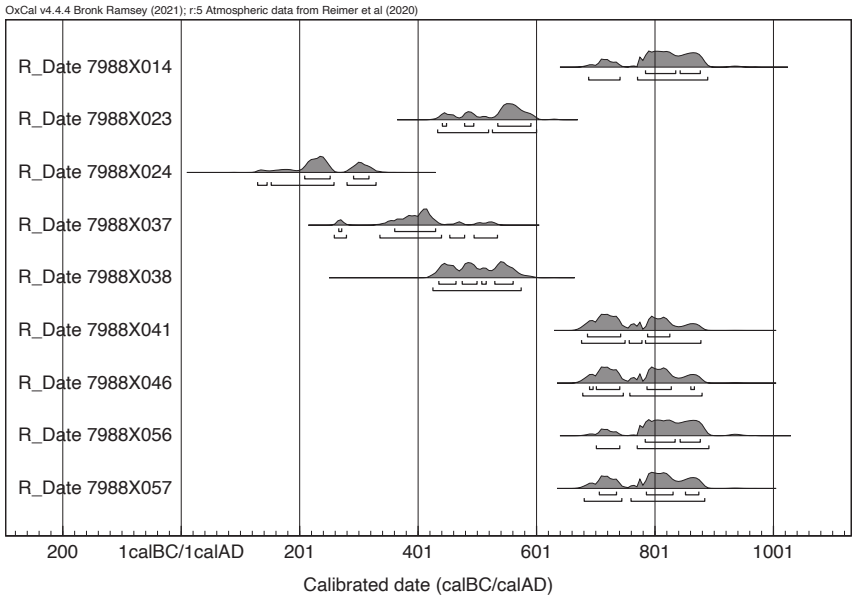
Fund og datering

Til trods for tagstolpehullernes karakter og dimensioner – og det forhold at dele af fylden både blev detektorafsøgt, floteret og tørsoldet – var anlæggene forbavsende fundtomme. Fra pladsen generelt stammer en lille håndfuld ukarakteristiske sideskår. I fylden i ét af tagstolpehullerne fremkom fragmenter af en brændt vævevægt. Et andet stolpehul indeholdt 11 skår, der tilsammen repræsenterer dele af et lille lerkar, ca. 10,5 cm højt og med flad bund (fig. 7). Lerkarret har en kort let udadbøjet rand og en jævnt afrundet bug,

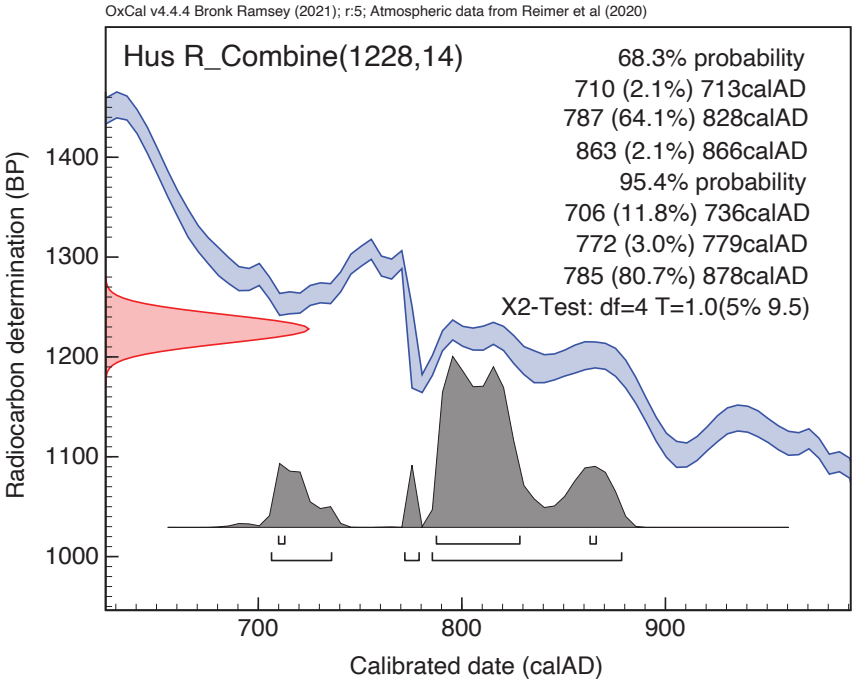

Figur 7. Lerkar.
Højden af lerkarret er ca. 10,5 cm.
Foto: Nordjyske Museer.

hvor det bredeste sted er nær randen.[22] Keramikken er hårdtbrændt, og farven varierer over rødlige og brune til sorte nuancer. Der ses en del madskorpe på indersiden. Typen er almindelig i yngre jernalder og vikingetid i det danske område. På Bejsebakken forekommer den i kontekster med halvkuglekar og et rektangulært spænde.[23]

Figur 8. Alle ^{14}C-dateringer af hallen.

Figur 9. Kombination (R_Combine) af fem dateringer.

I forbindelse med undersøgelsen blev der udtaget et stort antal jordprøver til flotering. Det kursoriske gennemsyn viste et relativt lille antal makrofossiler. Der blev således fundet i alt ca. 100 kornkerner – primært byg – fordelt over husets stolpehuller.[24] 75% af kornkernerne fremkom dog i de øvre, sorte lag i stolpehullerne efter tre tagbærende stolper (A68, A69 og A70 – se fig. 3). Fra forskellige typer anlæg blev der udtaget ni forkullede kornkerner, primært byg, til ^{14}C-datering. Resultaterne af dateringerne er vist i fig. 8. For fem af dateringerne er det muligt at kombinere dateringerne i OxCal for at indsnævre dateringsusikkerheden (fig. 9). Kombinationen af dateringerne daterer hallen, eller den afbrænding som de sorte opfyldslag repræsenterer, til 785 til 878 e.Kr.[25] bygningens brugsfase må således være ældre. Man må dog formode, at det sorte lag i stolpehullerne er opstået relativt kort tid efter, at huset blev forladt og måske fjernet fra stedet. Hallens typologiske udformning i relation til paralleller behandles nærmere nedenfor.

Paralleller til hallen i Hune

Indledningsvist, og for at belyse hallens funktion og betydning, er det relevant at inddrage paralleller fra andre nordjyske lokaliteter med mere eller mindre samtidige bebyggelsesspor, herunder landbebyggelsen ved Aggersborg og Lindholm Høje Nord, hvor der begge steder er dokumenteret hustomter fra vikingetiden. Særligt landbebyggelsen ved Aggersborg, som omfattede 15 bygninger, bør fremhæves. Ét af husene, hus D, skiller sig markant ud og tolkes som en stormandsgård, der lå det samme sted i mere end 100 år.[26] Ud over størrelsen – 40,9 m i længden og 7,1 m i bredden – og det forhold, at huset blev opført tre gange på det samme sted, er også arkitekturen bemærkelsesværdig. Hertil kommer en række specielle fund, bl.a. en guldarmring, skår fra et glasbæger og otte pilespidser, som tilsammen antyder, at bygningen har haft en særlig status. I sidste fase nedbrændte huset. Rent arkitektonisk peger konstruktionen bagud i tid mod germansk jernalder, særligt i placeringen af de tagbærende stolper, som stod med næsten samme afstand i hele bygningens længde. Grundplanen er desuden let uregelmæssig, med en krummet vestende og vægforløb, som over lange stræk løber parallelt og først smalner ind tæt ved gavlene. Hus D minder derfor ikke meget om hallen i Hune i sin konstruktion – kun størrelsen og den særlige arkitektur udgør lighedspunkter. Ser man på de øvrige huse i landbebyggelsen var der i flere tilfælde bevaret ildsteder, kridtgulve og indgangsbrolægninger, som bidrager med vigtige oplysninger om husenes indretning.[27] Fire af de øvrige huse

kunne ligesom hus D identificeres som bolighuse med krumme langvægge, tilsyneladende udlagt efter en nogenlunde fast skabelon i forhold til målesystem og indretning. Længderne varierer mellem 20 og 27 m og bredden mellem 6,2 og 7,3 m. Husene har typisk fem eller syv sæt tagbærende stolper, og gavlbredden er 4 til 5 m. Der ses ofte et sæt tagbærende stolper i gavlene, som er lige afsluttet. Husene minder således om andre jyske langhuse i landbebyggelser bestående af et bolighus på en gårdtoft med stald og et antal økonomibygninger omgivet af et hegn. Til landbebyggelsen hører desuden ca. 150 grubehuse, men geofysiske undersøgelser indikerer, at der kan have været mange flere. De øvrige huse i landbebyggelsen dateres generelt fra ca. 850 til 975, mens hus D blev opført omkring 800 og dermed er mere eller mindre samtidigt med hallen i Hune.

På Lindholm Høje Nord, som dateres til 8.-9. århundrede, bl.a. på baggrund af brønde, der er dendrodateret til perioden 750-800 er bl.a. undersøgt 21 grubehuse, et vejforløb og rester efter fire langhuse af lidt forskellige typer.[28] I tre af husene indgår væggrøfter i konstruktionen. To af husene, med krumme væggrøfter, synes desuden at have haft udvendige støttestolper samt tre til fire sæt tagbærende stolper. Husene er generelt relativt korte – omkring 18-20 m i længden og 5-6 m i bredden. To af husene med krumme langvægge og udvendige støttestolper peger rent typologisk fremad i tid, mens et tredje hus med mere rektangulær grundplan, muligvis er ældre end de øvrige. Manglende dateringer og uensartet bevaring vanskeliggør dog mere præcise udsagn. En foreløbig konklusion for denne del af bebyggelsen må være, at husene på Lindholm Høje Nord ikke fremstår særligt monumentale i forhold til eksempelvis hus D på Aggersborg eller andre samtidige bebyggelser. De fire langhuse repræsenterer måske en traditionel enkeltgård i fire faser, lidt i stil med den sene del af landbebyggelsen ved Aggersborg.

Umiddelbart syd for fjorden ved Aalborg ligger bebyggelsen Bejsebakken, som ligeledes strækker sig ind i den tidlige vikingetid. Her er der dokumenteret en stormandsgård i tre faser, med oprindelse i slutningen af 400-tallet.[29] Dertil kommer en mulig stormandsgård fra 600-/700-tallet. Endelig findes en gård fra den tidlige vikingetid, opført i to eller tre faser, som er ^{14}C-dateret til slutningen af 700-tallet og ind i 800-tallet. Fund af skår fra halvkuglekar understøtter denne datering.[30] Størrelsesmæssigt minder huset om langhusene fra Lindholm Høje, men det fremstår typologisk som lidt ældre. Længden er knap 23 m og bredden op til 6,5 m. Vægforløbet, som krummer svagt, består af to rækker af stolpehul-

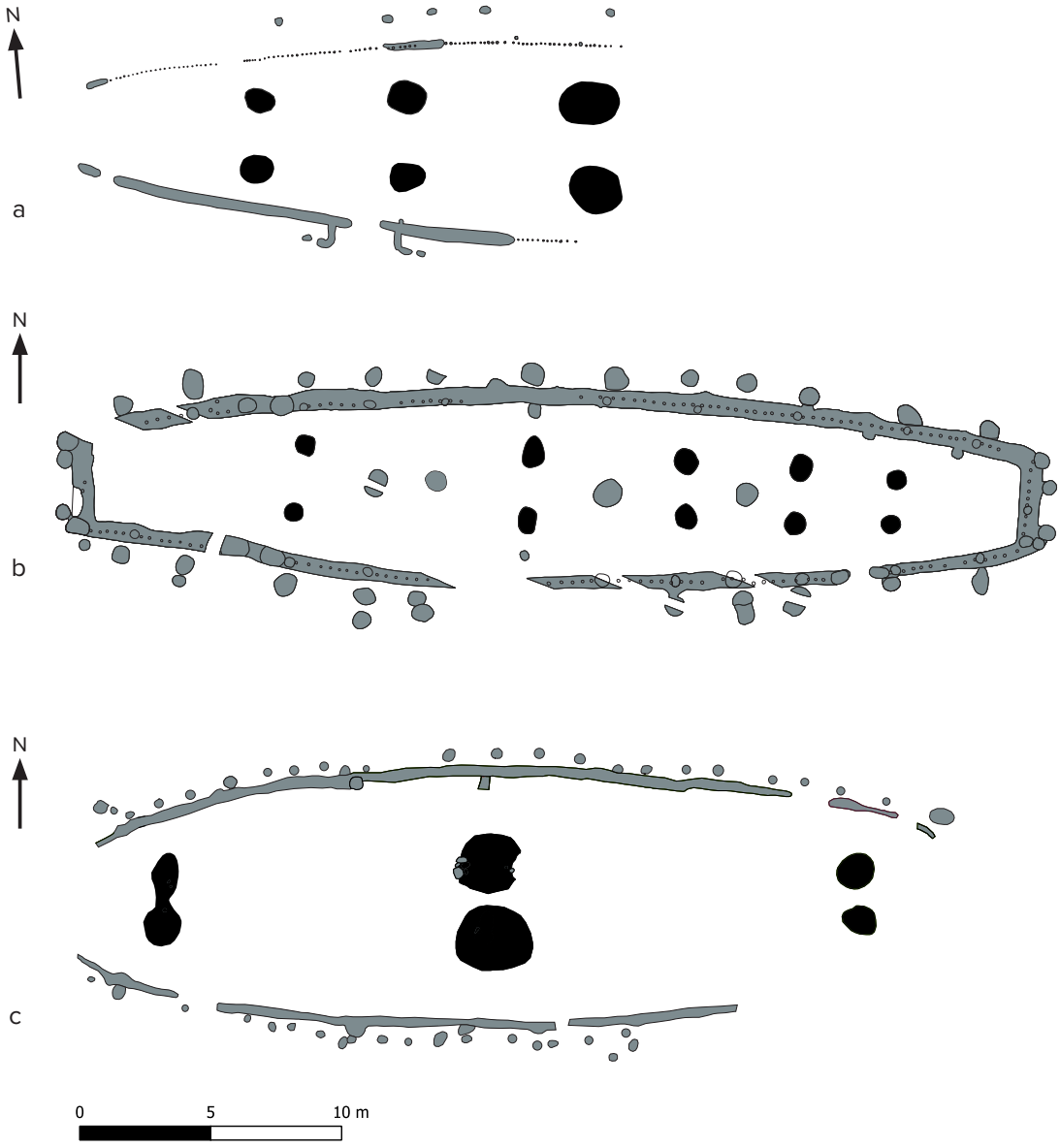
ler, men i ujævne forløb, der ikke entydigt kunne henføres til specifikke faser. Vikingetidshusene på Bejsebakken har således kun få ligheder med hallen i Hune.

Spor efter landbebyggelser fra begyndelsen af vikingetiden kendes også fra en række andre jyske lokaliteter, herunder Vorbasse, Omgård og Sædding.[31] Her findes langhuse, som især er typiske for Midt- og Østjylland, og som kendetegnes ved let buede langsider, tagbærende stolpesæt i gavlene og forskudte indgange. Husene er generelt bredere end tidligere, og de tagbærende stolper står med jævn afstand gennem hele bygningen. Hovedparten af husene fra landbebyggelsen ved Aggersborg passer fint ind i denne tradition. Ved Vorbasse er det muligt at følge langhusenes typologiske udvikling i knap 1000 år.[32] Tilsvarende kan udviklingen og størrelsen af gårdtofterne følges, og i vikingetiden fremstår Vorbasse som en reguleret landsby. I den fase, der tilhører tidlig vikingetid, bestod gårdtofterne af langhuse med stald i øst og beboelse i vest.[33] Til gårdsanlæggene hørte desuden et antal mindre bygninger og grubehuse. Langhusene havde en længde på ca. 33 m og bredder på 7,5 m på midten, mens bredden ved gavlene var ca. 5 m. Væggene, som var opført med enkeltstolper, var krumme, og i ét tilfælde var indgangen markeret ved indtrukne stolpehuller. I østenden var der plads til ca. 20 kreaturer. Ét af husene havde syv sæt tagbærende stolper, placeret så de fulgte væggens krumning, og desuden stolpesæt i gavlene. To af husene var opdelt i tre rum af skillevægge. I et af rummene mod vest – som i Hunehallen – fandtes vævevægte, hvilket indikerer, at der her på et tidspunkt har stået en opstadsvæv. Gårdsanlæggene og langhusene har uden tvivl været imponerende bygningsværker, men de var ikke haller som dem, der kendes fra Østdanmark. Vorbasse bør derfor snarere tolkes som en velstående landbebyggelse, hvor bebyggelsen har fulgt en anden byggetradition.[34]

Vender vi i stedet blikke mod øst, så er et af de fineste eksempler på stormandsmiljøer blevet afdækket ved Lejre sydvest for Roskilde på Sjælland.[35] Her residerede stormandsslægter og måske konger fra germansk jernalder til slutningen af vikingetiden. I området kendes spor efter mindst syv store haller, skibssætninger, gravhøje, skattefund og meget mere. I denne sammenhæng er det især bebyggelsen fra den tidlige vikingetid, der er relevant, nærmere bestemt bebyggelsen ved Mysselhøjgaard hus XLI, XLII og XLIII, som dateres til det 7.-9. århundrede.[36] De tre haller, der ligger oven i hinanden, er opført på en bakketop, som før byggeriet blev forhøjet med ca. 1 m. I fase 1 er hallen 45 m lang og 11 m bred. Væggen er krum

og står i en væggrøft, men der ses ikke støttestolper. I de senere faser bliver hallen endnu større: 60 m lang og 12 m bred, med seks sæt tagbærende stolper. Væggen er fortsat markeret af en væggrøft, men nu med tilføjede ydre støttestolper. Hallerne indgår i et kompleks af bygninger, der er indhegnet af et kraftigt hegn, som indrammer op imod 25.000 m². Senere faser af hallen, dateret til 9.-10. århundrede, findes cirka 100 m mod syd. Hus IV fra en af disse faser er 48,5 m langt og 11,5 m bredt, med 11 sæt tagbærende stolper, krumme langvægge og udvendige støttestolper. Som i Hunehallen findes der tilspidsede pæle, der står med ca. 38-40 cm's mellemrum i bunden af væggrøften. Funktionen har her måske været en anden end at holde en fletværksvæg?[37] Et andet interessant forhold er de tagbærende stolper, der som i mange andre haller fremstår som overdimensionerede stolpehuller. I hus IV er de over 1 m i tværmål og 75 cm dybe. Fra andre lokaliteter, bl.a. Tissø, kendes der eksempler på stolpehuller med en dybde på indtil 3 m,[38] og i kultbygningen i Uppåkra i Skåne er enkelte stolpehuller 1,7 m dybe.[39] Disse anlægsdybder afspejler, at bygningerne har haft betydelige dimensioner – også i højden – og at nogle måske har været i flere plan.[40] Dybe stolpehuller har desuden krævet en større horisontal diameter ved nedgravningen end stolper, der blot skulle ned i 30 cm's dybde.

Også Tissø-komplekset ved Kalundborg, der omfatter bebyggelse og aktivitetsområder fra det 6. til det 11. århundrede, bør nævnes i denne sammenhæng, eftersom der er mange ligheder med Lejre.[41] Ved både Lejre og Tissø får man således et godt og mere fuldstændigt billede af det miljø, som Hunehallen måske er inspireret af, om end tilpasset en mindre og mere lokal målestok. Ved Tissø skal især den sene bebyggelse Fugledegård fremhæves. Fra år ca. 700 til 1000 lå her på samme sted et gårdkompleks, der kan inddeles i fire faser. Alle faser bestod af en halbygning og en mindre indhegnet bygning, der tolkes som et kultområde. Gårdkomplekset omfattede også andre bygninger, grubehuse og en stendynge, og størrelsen af toften synes at være vokset over tid fra ca. 10.000 m² til ca. 25.000 m². Hovedhuset i de faser, der dækker det 8.-9.-århundrede, udgøres af en 36 m lang bygning, der er 10-11 m bred på midten og 5 m ved gavlene (fig. 10).[42] Væggene, der fremstår som væggrøfter flankeret af mulige udvendige støttestolper, krummer således ligesom Hunehallens vægge markant.[43] Den tagbærende konstruktion bestod af tre sæt af tagbærende stolper, der står med 9 og 10 meters indbyrdes afstand. Stolpehullernes dimensioner er af betydelige størrelser, hvilket som nævnt ovenfor antyder en monumental bygning, måske i flere etager.[44] Både de tagbærende stolper og væggrøfterne var

Figur 10.

Eksempler på haller:

a) Hune.

b) Strøby Toftegård, hus 4 (data: Museum Sydøstdanmark).

c) Fugledegård ved Tissø, hus H10, bygning 2 (data: Nationalmuseet).

Tegninger: Nordjykse Museer.

fyldt med store sten, formentlig for at stabilisere konstruktionen. Hallen synes at have mindst to indgange – én i hver langside henholdsvis mod sydvest og nordøst.

Strøby Toftegård på Østsjælland, der dateres fra midten af det 7. til slutningen af det 10. århundrede, henregnes til samme gruppe af aristokratiske pladser som Lejre og Tissø.[45] I denne sammenhæng er det især gårdskompleks 1, der består af fem haller, som successivt har afløst hinanden, der er interessant.[46] Øst for hallerne fandtes desuden et mindre indhegnet kultområde med mindst tre huse.[47] Dertil kommer store koncentrationer af kogegruber samt en række unikke fund, bl.a. guldgubber, våben- og rideudstyr samt skår

af frankiske glas, hvilket understreger lokalitetens særlige status.[48] Hallerne blev ikke gennemopført oven i hinanden, men flyttet ved hver ny gårdsfase, hvilket betyder, at de ligger relativt rent i forhold til hinanden. Der er ikke fundet mange hegnsforløb på pladsen, og den overordnede bebyggelsesstruktur fremstår derfor uklar. I denne sammenhæng er det især hus 4, der er interessant, eftersom det har flere ligheder med hallen i Hune (fig. 10).[49] Grundplanerne er næsten identiske med buede langvægge i form af væggrøfter, udvendige støttestolper og relativt smalle gavle. Hus 4 er 36 m langt og 7,2 m bredt på midten, målt imellem væggrøfterne. I væggrøften fandtes både støjler og kraftigere stolper, som var placeret ud for henholdsvis støttestolper og tagbærende stolper. Støjlerne antyder, at husets væg var en fletværkskonstruktion som i Hune. Den tagbærende konstruktion bestod af fem sæt stolper, suppleret med fire midterstolper, som i et toskibet hus. To af disse midterstolper stod mellem de to vestlige tagbærende sæt, hvor afstanden var størst – nemlig 9 m. Et andet særligt træk ved huset er, at både væggrøften og flere af stolpehullerne var fyldt med vandrullede sten. Om disse sten har fungeret som dræn for væggens stolper eller repræsenterer rester efter en form for tagdryp eller gulv, er uvist. Der lå to indgange i vest, placeret overfor hinanden, og de er markeret ved to stolpehuller i væggrøften. Dertil kommer en tredje indgang i sydøst. Husets ^{14}C-dateringer er desværre uklare og dækker stort set hele pladsens funktionstid.[50] Fund fra huset omfatter fire glasskår og lidt keramik.[51] Palle Østergaard Sørensen daterer huset til det 8. århundrede ud fra hustypologi og de få fund, bl.a. skår fra et halvkuglekar.[52]

Vender vi blikket tilbage til Jylland, bør bebyggelserne ved både Toftum Næs ved Viborg og Erritsø, som ligger strategisk ud til Lillebælt, fremhæves, da de skiller sig ud ved deres særlige karakter, herunder tilstedeværelsen af haller og fortifikatoriske anlæg, der afspejler, at man levede i ufredelige tider. Ved Erritsø ligger en befæstet hal på op til 39 m i længden i to faser, som sandsynligvis dateres til starten af 800-tallet.[53] Hallen er omgivet af et kvadratisk forsvarsanlæg bestående af en 2 m dyb voldgrav med tilhørende palisade, der indrammer et areal på ca. 110x110 m. På stedet findes også forgængeren til den vikingetidige hal. I 2019 blev der udgravet endnu en hal på 50 m, muligvis fra 6-700-tallet og i tre faser.[54] Den vikingetidige hal, som også har væggrøft og udvendige støttestolper, synes at tilhøre samme miljø som Lejre, Tissø og måske Järrestad. Foruden de overdimensionerede haller ses også fællestræk som små separat indhegnede områder med mulige kulthuse. Ud-

gravningen ved Erritsø er særlig interessant, fordi den måske indgår i fortællingen om et dansk kongerige i 800-tallet, og fordi udgraverne på et hypotetisk plan kan trække tråde til både grænseuroligheder i starten af 800-tallet og til det senere Jellingdynasti.[55] Desuden bryder fremkomsten af lokaliteten ved Erritsø ligesom Hune med det østdanske monopol på storslåede halbyggerier.

Også Toftum Næs ved Viborg adskiller sig fra andre landbebyggelser ved tilstedeværelsen af en række hallignende bygninger, dateret til perioden ca. 600 til 1000. Flere af disse viser arkitektoniske paralleller til de østdanske traditioner. Hertil kommer et omfattende produktionsområde med omkring 100 grubehuse, som endnu ikke er arkæologisk undersøgt.[56] Desuden findes et mindre indhegnet område, som foruden et mindre treskibet hus i to faser, hvoraf den ene har udvendige støttestolper, også rummer et tårn, der kan have haft flere funktioner, herunder opbevaring, tilflugtsmulighed og overvågning af området. Tårnet menes at have været mindst 10 m højt. Det indhegnede område, der dateres til ca. 700-780, skal ses i sammenhæng med en hal i tre faser mod nord, som tilsammen udgør et samtidigt bygningskompleks. De tre faser ligger nøjagtigt oven i hinanden og repræsenterer en bygning, der er 28 m lang og mellem 6,5 og 9 m bred i de forskellige faser. Den yngste fase har udvendige støttestolper og tagbærende stolper, der var gravet op til 1,5 m ned, hvilket vidner om en bygning, der også i højden har været et imponerende skue. Som i et af husene ved Strøby Toftegård var der ét sted, hvor en central midterstolpe var placeret som støtte for tagkonstruktionen. På Toftum Næs blev der desuden undersøgt et trelleborghus, som afslutter husrækken på stedet.

På basis af ovenstående gennemgang af udvalgt komparativt materiale fra Jylland og Sjælland blev det tydeliggjort, at hallen i Hune adskiller sig fra andre samtidige bebyggelser i Nordjylland ved sin størrelse og arkitektur. Dette gælder ikke bare husene på Lindholm Høje Nord og Bejsebakken, som ikke udviser samme monumentalitet, men også andre nordjyske landbebyggelser fx Tæbring på Mors.[57]

Størrelses- og dateringsmæssigt er der ligheder mellem hallen i Hune og stormandsgården på landbebyggelsen i Aggersborg, men huskonstruktionerne er noget forskelligartede, ligesom fundmaterialet i hus D er mere eksklusivt end materialet fra Hune.

De østdanske lokaliteter Lejre og Tissø synes at være i særklasse, hvad angår hallernes størrelse og fundkompleksernes karakter med kultbygninger og indhegnede områder, der strækker sig over flere hundrede år. Begge lokaliteter afspejler magt, kult og kontinu-

itet og fremstår som centrale aristokratiske og religiøse centre. Dertil kommer Erritsø ved Fredericia, som har lignende karakter, men hvor der til en af hallerne fra vikingetiden desuden findes en omgivende voldgrav og palisade. Også bebyggelseskomplekset ved Strøby Toftegård på Østsjælland hører til gruppen af stormandsgårde fra yngre jernalder og vikingetid. I denne sammenhæng er det især det 36 m lange hus 4, der er interessant, eftersom dets grundplan med krumme væggrøfter og smalle gavle udviser ligheder til hallen i Hune (fig. 10). Andre fællestræk, som går igen på flere lokaliteter, er, udover de krumme langvægge, brugen af væggrøfter, mulige støttestolper og overdimensionerede tagbærende stolper. Hertil kommer anvendelsen af vindfang, som peger fremad i tid og primært findes i huse af en vis standard.[58] Disse vidnesbyrd tilsammen indikerer, at den person, der lod Hunehallen opføre, næppe var inspireret af lokalt nordjysk byggeri, men snarere havde skelet til stormandsmiljøer andre steder i landet og tilpasset dette til en nordjysk kontekst. En anden konklusion, der kan drages af ovenstående, er, at der også i Nordjylland fandtes sociale gradueringer, som kom til udtryk i byggeskikken, og at man ligeledes indgik i overregionale netværk og alliancer og dermed havde kendskab til, hvad der rørte sig andre steder i Sydskandinavien.

Afslutning - Hune i vikingetiden

Baseret på ovenstående samt den generelle viden om byggeskik i vikingetiden må det antages, at hallen i Hune har indgået som en central del af et større bygningskompleks, der strakte sig over et større område. Dette kompleks har sandsynligvis omfattet en række forskellige anlægstyper som grubehuse, mindre bygninger, hegnsforløb og langhuse i flere faser. Med det begrænsede udgravningsfelt afdækket ved den aktuelle undersøgelse, har vi således kun kortlagt en beskeden del af det samlede bygningskompleks – toppen af isbjerget om man vil.

Zoomer vi lidt ud og ser på, hvilke øvrige kendte fortidsminder fra yngre jernalder og vikingetid der findes i området, springer flere registreringer i øjnene. Blot 430 meter nord for hallen ved Kirkehuse er der blevet fundet bebyggelsesspor fra perioden (fig. 1). Her er der, fordelt på to udgravningsfelter med et samlet areal på 5.570 m², undersøgt rester af syv dårligt bevarede treskibede huse, fire grubehuse og tre brønde.[59]

Fra pladsen foreligger i alt 20 relevante ^{14}C-dateringer, som primært placerer sig i 700-tallet og begyndelsen af 800-tallet. Grubehusene er af den simple ovale til cirkulære type med spor efter en

tagbærende stolpe i hver ende. Til trods for at cirka halvdelen af grubehusfyldet blev vandsoldet, fremkom der ingen fund ud over en del kornkerner. I én af de tre brønde, som stadig var meget vandførende, stod der opretstående askestave i brøndkassen, men heller ikke her blev der gjort fund. Der er heller ingen metaldetektorfund fra udgravningen eller nærområdet. Om dette skyldes manglen på fund, eller om fundene har været beskyttet af et tykt lag af muld og flyvesand, er uvist, men det er absolut en mulighed.

De treskibede huse ved Kirkehuse var som nævnt ikke specielt velbevarede og bestod primært af spor efter de tagbærende stolper. Hovedparten havde karakter af småhuse med tre sæt tagbærende stolper. I ét tilfælde blev der fundet en del kornkerner, især rug, i et af småhusene, hvilket giver et lille indblik i den dyrkning, der har fundet sted. Generelt kan det konstateres, at bebyggelsen her – som muligvis er lidt ældre end hallen i Hune ikke skiller sig ud i nogen henseender og dermed mest af alt har karakter af almindelig landbebyggelse.

Summary

The article presents the discovery and analysis of a hall building from the early Viking Age in Hune, North Jutland, and relates it to selected more or less contemporary settlements in Denmark. The hall in Hune differs significantly from ordinary three-aisled houses in the region and shows architectural similarities with magnates' halls, especially from Eastern Denmark, such as the halls in Lejre, Tissø and Strøby Toftegård.

The Hune hall was excavated in 2022–2023 and could only be partially exposed. The examined part shows traces of three sets of roof-bearing posts, curved wall ditches with stakes, possible support posts and a small entrance annex. The supposed length is about 40 meters and the width up to 7.5 meters, which, together with other features, indicates a monumental building. The post holes were up to 122 cm deep, and the diameter of the post holes varied from about 120 to 210 cm.

The material found is sparse but includes parts of a clay vessel and a burnt weaving weight. Radiocarbon dating places the hall in the period 785–833 CE.

The article compares the Hune Hall with houses from the rural settlements at Aggersborg, Lindholm Høje, Bejsebakken and other sites in Jutland. House D from Aggersborg in particular appears as a relevant parallel, both in regard of size and status.

Eastern Danish sites such as Lejre and Tissø are highlighted as models for monumental hall construction. These places display power, cult, and continuity, and appear as central aristocratic and religious centers. In addition, there is Strøby Toftegård on Zealand, where house 4 in particular has similarities with the hall in Hune.

Finally, the location of the Hune Hall in the landscape and its relation to other traces of settlement from the Late Iron Age/early Viking Age are discussed. One conclusion is that so far, only a modest part of the total building complex has been mapped.

The article concludes that the hall in Hune represents a local magnate's house, which, despite its smaller size, was inspired by houses both in Eastern Denmark and certain Jutland sites, and that North Jutland was part of networks and power structures that reached beyond the local.

Noter

1 Fx Christensen 2021; Christensen, Ljungkvist og Price 2024; Jessen 2021; Jørgensen 2003; 2010; Söderberg 2003; 2006; Sørensen 2022.
2 Jessen 2021, 108.
3 Sørensen 2022, 117.
4 Christensen 2015, 108; Jessen og Holst 2008, 47; Jørgensen 2009; Tornbjerg 1998, Sørensen 2022, 117.
5 Sindbæk 2014, 130.
6 Fx Christensen 2024, 88; Jørgensen 2003 og 2009.
7 Helgesson 2004; Jørgensen 2009, 329; Larsson & Lenntorp 2004, 41; Tornbjerg 1998, 228.
8 Fx Bican 2010, Jeppesen og Madsen 1997, 166f., Jørgensen 2013, Sørensen 2022, 98ff., Søvsø 2014.
9 Herschend 1997, Jessen 2021, 108; Jessen og Holst 2008, Söderberg 2006, 161f.
10 Christensen 1991, 14f.; 2015, 18.
11 Christensen 1991, 88; 1993.
12 Ravn og Juel 2024.
13 Jørgensen 1982.
14 Trap 1960, 368.
15 Trap Danmark 2017, 37.
16 Klitgaard 1906, 60; 1907, 278.
17 Trap 1960, 368; Horskjær 1967, 129ff.
18 Haue 2012.
19 Klitgaard 1906, 211f.
20 Ødegaard 2018, Roesdahl 2023, 68ff.
21 Udgravningen foregik i 2022 og 2023. Den er journaliseret på Nordjyske Museer under: ÅHM 7988 Stenmarksvej. Sted- og sb-nummer er 100403-110/114. Udgravningslederen var Thomas Rune Knudsen.
22 Sarauw 2019, 129.
23 Ibid.
24 Gregersen 2023.
25 De fem dateringer, der indgår i det vægtede gennemsnit (R_Combine, 80,7 % sandsynlighed), er: Poz-159098, 1215 ± 30 BP; Poz-173099, 1245 ± 30 BP; Poz-173440, 1240 ± 30 BP; Poz-173441, 1210 ± 30 BP og Poz-173442, 1230 ± 30 BP. Den første prøve er udtaget af en støjle og de næste fire prøver af toppen af tagstolpehuller.
26 Sindbæk 2014, 116ff., fig. 4.12 & 152.
27 Ibid. 109ff.
28 Pedersen 1994, Ramskou 1956 & 1958, Sarauw 2019, 259f.
29 Sarauw 2019, 48ff. & fig. 49.
30 Ibid. 60f., fig. 38 & 239.

31 Hansen, Hvass og Mikkelsen 1991, 20; Hvass 1979, 1980; Jørgensen og Eriksen 1995, 20; Nielsen 1980.
32 Hvass 1983, 1988.
33 Hvass 1980, fig. 6 & 144f.
34 Jessen 2021, 110; Jørgensen 2009, 338.
35 Christensen 1991, 1993, 2015, 2021.
36 Christensen 2015, 48f; 2021, 114.
37 Christensen 1991, 41; 2010, 244.
38 Jørgensen 2003, 191f.
39 Larsson og Lenntorp 2004.
40 Bican 2010, 151.
41 Jørgensen 1998, 2003, 2005, 2009 & 2010.
42 Tak til Mads Dengsø Jessen og Josefine Bican for hjælp til Tissødelen af illustrationen. Se også Bican og Jørgensen (forthcoming). Tak desuden til Maja Kildetoft Schultz, Museum Sydøstdanmark, for hjælp med Strøby Toftegård, hus 4.
43 Der er lidt usikkerhed i forhold til, om de mulige støttestolper i de tidlige faser er støttestolper eller vægfaser (personlig meddelelse Mads Dengsø Jessen). På Fig. 10 er de medtaget som støttestolper.
44 Jørgensen 2003, 191ff.; 2009, 341f.; Sørensen 2022, 109.
45 Beck, Schultz og Ulriksen 2025, 403; Jørgensen 2009, 337ff.
46 Husene på lokaliteten er også analyseret i Becks ph.d.-afhandling fra 2017. I denne hedder Tornbjerg hus 3 nu hus 4. Huset er beskrevet her: Alfresco » Article 3 Appendix B.pdf (museerne.dk)
47 Beck 2017; Beck og Schultz 2025, 30f.; Tornbjerg 1998.
48 Baastrup 2025, Sode 2025.
49 Beck og Schultz 2025, 28ff.
50 Ibid. 35.
51 Tornbjerg 1998, 221. Tornbjerg nævner skår fra halvkuglekar, mens Beck kun nævner Østersøkeramik.
52 Sørensen 2022, 111.
53 Christensen 2009; Ravn et al. 2019; Ravn og Juel 2021.
54 Ravn og Juel 2021, 122.
55 Ibid. 127.
56 Jessen & Terkildsen 2016.
57 se fx Mikkelsen, Moltsen og Sindbæk 2008; Pedersen 2014, 36.
58 Huse med vindfang ses desuden i sen vikingetid i huse af trelleborg-typen eksemplificeret ved Fyrkat og Trelleborg, men kendes også fra Jelling. Se Nørlund 1948; Schmidt 1977, 114 & 130; 1994, 111f.; Holst el. 2013. Vindfanget i Hunehallen er således en slags prototype.
59 ÅHM 7247 (100403-108) og ÅHM 7943 (100403-109).

Litteratur

Baastrup, M.P. 2025: Metal finds from Strøby Toftegård – networks, cult and everyday life. I: A.S. Beck, M.K. Schultz & J. Ulriksen (red.): *Strøby Toftegård: Halls, Hierarchies and Social Dynamics in Late Iron Age and Viking Age Denmark*. Oxford & Philadelphia, s. 189–206.
https://doi.org/10.2307/jj.37089676.10

Beck, A.S. 2017: *Assembling the house, building a home. The Late Iron Age longhouse (500–1000 AD)*. Ph.d.-afhandling. Aarhus Universitet/Museum Southeast Denmark.

Beck, A.S. & M.K. Schultz 2025: The settlement at Strøby Toftegård: Structure, dating and development. I: A.S. Beck, M.K. Schultz & J. Ulriksen (red.): *Strøby Toftegård: Halls, Hierarchies and Social Dynamics in Late Iron Age and Viking Age Denmark*. Oxford & Philadelphia, s. 21–64.
https://doi.org/10.2307/jj.37089676.5

Beck, A.S., M.K. Schultz & J. Ulriksen (red.): *Strøby Toftegård: Halls, Hierarchies and Social Dynamics in Late Iron Age and Viking Age Denmark*. Oxford & Philadelphia.

Bican, J.F. 2010: Bulbrogård, the first aristocratic complex at Tissø – and a new approach to the aristocratic sites. *Siedlungs- und Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet* 33, s. 147–154.

Bican, J.F. & L. Jørgensen (forthcoming): Fugledegårdresidensen ved Tissø fra yngre germansk jernalder og vikingetid. I M.D. Jessen & J.F. Bican: *Tissø Excavations* (Pre-Christian Cult Sites, vol. 3), Oxbow Books.

Christensen, P.M. 2009: Erritsø. *Skalk* 4, s. 9–15.

Christensen, T. 1991: *Lejre – syn og sagn*. Roskilde Museum.

Christensen, T. 1993: Lejre beyond the Myth. *Journal of Danish Archaeology* 10, s. 163–185.
https://doi.org/10.1080/0108464X.1991.10590060

Christensen, T. 2010: Lejre beyond the legend – the archaeological evidence. *Siedlungs- und Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet* 33, s. 237–254.

Christensen, T. 2015: *Lejre bag myten. De arkæologiske udgravninger*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 87.

Christensen, T. 2021: Lejre – skjoldungernes kongsgård. I: J. Varberg & P. Pentz, (red.): *Togtet: På rejse i vikingernes verden*. Nationalmuseet, s. 112–118.

Christensen, T. 2024: Chapter 1. Lejre and the rise of a dynasty. I: T. Christensen, J. Ljungkvist & N. Price (red.): *Viking Dynasties: The*

Royal Families of Lejre and Uppsala Between Archaeology and Text. Jysk Arkæologisk Selskab, s. 17–106.

Christensen, T., J. Ljungkvist & N. Price 2024: *Viking Dynasties: The Royal Families of Lejre and Uppsala Between Archaeology and Text*. Jysk Arkæologisk Selskab.

Hansen, T.E., S. Hvass & D.K. Mikkelsen 1991: Landbebyggelserne i 7. århundrede. I: P. Mortensen & B. Rasmussen (red.): *Fra Stamme til Stat i Danmark 2. Høvdingesamfund og Kongemagt*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII:2. Højbjerg, s. 17–26.

Haue, N. 2012: Landsbyen Mejlby nær Jetsmark Kirke. *Årbog, Nordjyllands Historiske Museum*, s. 35–41.

Helgesson, B. 2004: Tributes to be Spoken of. Sacrifice and Warriors at Uppåkra. I: L. Larsson (red.): *Continuity for Centuries: A Ceremonial Building and its Context at Uppåkra, Southern Sweden*. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, Vol. 48. Almqvist & Wiksell International, s. 223–239.

Herschend, F. 1997: *Livet i hallen: Tre fallstudier i den yngre järnålderns aristokrati.* Occasional Papers in Archaeology 14. Uppsala.

Holst, M.K., M.D. Jessen, S.W. Andersen & A. Pedersen 2013: The Late Viking-Age royal constructions at Jelling, Central Jutland, Denmark: recent investigations and a suggestion for an interpretative revision. *Praehistorische Zeitschrift* 87(2), s. 474–504. https://doi.org/10.1515/pz-2012-0022

Horskjær, E. (red.) 1967: *De danske Kirker. Vendsyssel – bind 9*. G. E. C. Gads Forlag. København.

Hvass, S. 1979: Die völkerwanderungzeitliche Siedlung Vorbasse, Mitteljütland. *Acta Archaeologica 49*, s. 61–111.

Hvass, S. 1980: Vorbasse – The Viking Age Settlement at Vorbasse, Central Jutland. *Acta Archaeologica* 50, s. 137–172.

Hvass, S. 1983: Vorbasse. The Development of a Settlement through the First Millennium A.D. *Journal of Danish Archaeology* 2, s. 127–136. https://doi.org/10.1080/0108464X.1983.10589898

Hvass, S. 1988: Jernalderens bebyggelse. I: P. Mortensen & B. Rasmussen (red.): *Fra Stamme til Stat 1. Jernalderens stammesamfund*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII, Højbjerg, s. 53–91.

Jeppesen, J. & H.J. Madsen 1997: Trækirke og stormandshal i Lisbjerg. *Kuml* 1995–96. Højbjerg, s. 149–171. https://doi.org/10.7146/kuml.v40i40.112339

Jessen, M.D. & M.K. Holst 2008: Om huse og slægtskab: I Skandinaviens yngre jernalder. *Jordens Folk 43(3)*, s. 44–51.

Jessen, M.D. & K.F. Terkildsen 2016: Towering above – an interpretation of the Late Iron Age architecture at Toftum Næs, Denmark. *Danish Journal of Archaeology 5*, s. 52–71. https://doi.org/10.1080/21662282.2016.1248592

Jessen, M.D. 2015: Stave, Stolper og Skagerrak – spørgsmål om ressourcer og arkitektur under Harald Blåtand. I: A. Pedersen & S.M. Sindbæk (red.): *Et fælles hav – Skagerrak og Kattegat i vikingetiden*. Nationalmuseet, s. 188–209.

Jessen, M.D. 2021: Tissø og Gudme: stormandsresidenser og førkristen kult. I: J. Varberg & P. Pentz, (red.): *Togtet: På rejse i vikingernes verden*. Nationalmuseet, s. 106–111.

Jørgensen, B. 1982: *Dansk stednavne leksikon. Jylland. Nordlige del*. Gyldendal.

Jørgensen, L. 1998: En storgård fra vikingetid ved Tissø, Sjælland – en foreløbig præsentation. I: L. Larsson & B. Hårdh (red.): *Centrala platser, centrala frågor: samhällsstrukturen under järnåldern*. Acta Archaeologica Lundensia 8° 28. Lund, s. 233–248.

Jørgensen, L. 2003: Manor and market at Lake Tissø in the sixth to eleventh centuries. The Danish 'productive' sites. I: T. Pestell & K. Ulmschneider (red.): *Markets in Early Medieval Europe. Trading and 'productive' sites 650–850*. Macclesfield, s. 175–207. https://doi.org/10.2307/j.ctv138wtdg.21

Jørgensen, L. 2005: Tissø. I: J. Hoops (red.): *Reallexikon der germanischen Altertumskunde* (2. udg.) 30. Berlin/New York, s. 619–624.

Jørgensen, L. 2009: Pre-Christian cult at aristocratic residences and settlement complexes in southern Scandinavia in the 3rd–10th centuries AD. I: U. von Freeden, H. Friesinger & E. Wamers (red.): *Glaube, Kult und Herrschaft*. Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn, s. 329–354.

Jørgensen, L. 2010: Gudme and Tissø. Two magnates complexes in Denmark from the 3rd to the 11th century AD. I: Ludowici, B.H. Jöns, m.fl. (red.): *Trade and Communication Networks of the First Millennium AD in the northern part of Central Europe*. Neue Studien zur Sachsenforschung 1, s. 273–286.

Jørgensen, L. 2013: Vikingetidens kongsgård ved Tissø. Kult-, samlings- og markedsplads gennem 500 år. I: L. Pedersen (red.): *Menneskers veje – kulturhistoriske essays i 100-året for Kalundborg Museum*. Kalundborg Museum, s. 125–144.

Jørgensen, L.B. & P. Eriksen 1995: *Trabjerg. En vestjysk landsby fra vikingetiden*. Jysk Arkæologisk Selskab, Højbjerg.

Klitgaard, C. 1906: *Hvetbo Herred. 1. Hæfte*. Stiftsbogtrykkeriet, Aalborg.

Klitgaard, C. 1907: *Hvetbo Herred. 2. del*. Stiftsbogtrykkeriet, Aalborg.
Larsson, L. & B. Hårdh (red.) 1998: *Centrala platser, centrala frågor: samhällsstrukturen under järnåldern*. Acta Archaeologica Lundensia 8° 28. Lund.
Larsson, L. & K.-M. Lenntorp, 2004: The Enigmatic House. I: L. Larsson (red.): *Continuity for Centuries: A Ceremonial Building and its Context at Uppåkra, Southern Sweden*. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°, Vol. 48. Almqvist & Wiksell International, s. 3-48.
Mikkelsen, P.E., A.S.A. Moltsen & S.M. Sindbæk 2008: Tæbring, NW Denmark, AD 600–1100: An archaeological and archaeobotanic study. *Acta Archaeologica 79*, s. 79–109. https://doi.org/10.1111/j.1600-0390.2008.00110.x
Mortensen, P. & B. Rasmussen (red.): *Fra Stamme til Stat 1. Jernalderens stammesamfund*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII, Højbjerg.
Nielsen, L.C. 1980: Omgård. A Settlement from the Late Iron Age and the Viking Period in West Jutland. *Acta Archaeologica 50*, s. 173–208.
Nørlund, P. 1948: *Trelleborg*. København.
Pedersen, A. 1994: Landsbyerne på Lindholm Høje. I: A.L. Trolle, E. Johansen & K.H. Nielsen (red.): *Lindholm Høje. Gravplads og landsby*. Selskabet for Aalborgs Historie/Aalborg Historiske Museum, s. 39–52.
Pedersen, A. 2014: Vikingetidsfund fra Limfjordsområdet. I: E. Roesdahl, S.M. Sindbæk og A. Pedersen (red.): *Aggersborg i vikingetiden. Bebyggelsen og borgen*. Nationalmuseet/Jysk Arkæologisk Selskab, s. 31–46.
Pedersen, A. & S.M. Sindbæk (red.): *Et fælles hav – Skagerrak og Kattegat i vikingetiden*. Nationalmuseet.
Ramskou, T. 1956: Lindholm Høje. Second Preliminary Report for the Years 1954–55. *Acta Archaeologica* 26, s. 177–185.
Ramskou, T. 1958: Lindholm Høje. Third Preliminary Report for the Years 1956–57. *Acta Archaeologica 28*, s. 193–203.
Ravn, M. & C. Juel 2021: En befæstet vikingegård ved Erritsø. I: J. Varberg & P. Pentz, (red.): *Togtet: På rejse i vikingernes verden*. Nationalmuseet, s. 119–128.
Ravn, M. & Juel, C. 2024: The Erritsø Excavations in a Bayesian Perspective. I: M. Ravn, (red.): *Viking Age Aristocratic Residences in Northern Europe*. Aarhus University Press, s. 276–302. https://doi.org/10.2307/jj.30347862.19

Ravn, M., C. Juel, C. Lindblom & A. Pedersen 2019: Erritsø – new investigations of an aristocratic, early Viking Age manor in Western Denmark c. 700–850 AD. I: R. Annaert (red.): *Early Medieval Waterscapes. Neue Studien zur Sachsenforschung, 67th Sachsensymposion in Antwerp, Onroerend Erfgoed*, s. 37–45.

Roesdahl, E. 2023: *Fra Vikingetid til Valdemarstid. Danmark 950-1200*. Aarhus Universitetsforlag.
https://doi.org/10.2307/jj.10518930

Roesdahl, E., S.M. Sindbæk og A. Pedersen (red.) 2014: *Aggersborg i vikingetiden. Bebyggelsen og borgen.* Nationalmuseet/Jysk Arkæologisk Selskab.

Sarauw, T. 2019: *Bejsebakken. En nordjysk bebyggelse fra yngre jernalder og vikingetid*. Det kongelige nordiske oldskriftselskab. København.

Schmidt, H. 1977: Bebyggelsen. I: O. Olsen & H. Schmidt 1977. *Fyrkat. En jysk ringborg. I. Borgen og bebyggelsen*. København, s. 105-197.

Schmidt, H. 1994: *Vikingetidens byggeskik i Danmark*. Jysk Arkæologisk Selskab.

Sindbæk, S. 2014: Landbebyggelsen. I: E. Roesdahl, S.M. Sindbæk og A. Pedersen (red.): *Aggersborg i vikingetiden. Bebyggelsen og borgen*. Nationalmuseet/Jysk Arkæologisk Selskab, s. 103-184.

Sode, T. 2025: Vessel glass from Strøby Toftegård. I: A.S. Beck, M.K. Schultz & J. Ulriksen (red.): *Strøby Toftegård: Halls, Hierarchies and social Dynamics in Late Iron Age and Viking Age Denmark*. Oxford & Philadelphia, s. 271-278.
https://doi.org/10.2307/jj.37089676.14

Söderberg, S. 2003: *Järrestad - huvudgård i centralbygd*. Riksantikvarieämbetets förlag.

Söderberg, B. 2006: *Några perspektiv på kulten i en härskarmiljö – Järrestad under yngre järnålder*, Riksantikvariatet.

Sørensen, P.Ø. 2022: *Gudme. Iron Age Settlement and Central Halls*. Oxbow Books.
https://doi.org/10.2307/j.ctv3006z2h

Søvsø, M. 2014: Jyske stormandsgårde i ældre middelalder – primært belyst ved eksempler fra Ribe-egnen. *By, marsk og geest 26, 1 - Kulturhistorisk tidsskrift for Sydvestjylland*, s. 19-38.
https://doi.org/10.7146/bmg.v26i1.132719

Tornbjerg, S.Å. 1998: Toftegård – en fundrig gård fra sen jernalder og vikingetid: Toftegård, a late Iron Age and Viking Age farm with a wealth of finds. I: L. Larsson & B. Hårdh (red.): *Centrala*

platser, centrala frågor: samhällsstrukturen under järnåldern. Acta Archaeologica Lundensia 8° 28. Lund, s. 217-232.

Trap Danmark 2017: *Jammerbugt, Thisted, Brønderslev*. 6. udgave, bind 4. Trap Danmark A/S og Gads Forlag A/S.

Trap, J.P. 1960: *Danmark – femte udgave. Hjørring Amt*. G. E. C. Gads Forlag. København.

Ødegaard, M. 2018: Tinginstitusjonens alder i Skandinavia belyst ved arkeologi og stedsnavnsgransking – samsvar eller ikke? *VIKING, Norsk Arkeologisk Årbok*, Vol: LXXXI (2018), s. 89–116. https://doi.org/10.5617/viking.6481

Upublicerede kilder

Gregersen, K. 2023: *Kursorisk gennemsyn af 19 prøver med arkæobotanisk materiale fra ÅHM 7988, Stenmarken (FHM 4296/4339)*. Rapport. Afdeling for Konservering og Naturvidenskab Moesgaard Museum.

ALABU

Volume 3, 2026

Bramslevskattene i kontekst

To tætliggende skattefund fra 980erne deponeret i en bebyggelse

Torben Trier Christiansen, museumsinspektør, Nordjyske Museer

Helle W. Horsnæs, seniorforsker, Nationalmuseet

Kirstine Pommergaard, museumsinspektør, Nationalmuseet

Abstract

I 2022 lokaliserede lokale detektorbrugere to sølvskatte fra vikingetid ved Bramslev ca. 8 km øst for Fyrkat ved Hobro. Med støtte fra Slots- og Kulturstyrelsen undersøgte Nordjyske Museer efterfølgende en større flade omkring de to deponeringssteder. Skattene, som øjensynligt begge er blevet nedlagt i slutningen af 980erne, blev nedlagt i en bebyggelse – den ene i et lille højt beliggende langhus med et mindre indhegnet område tilknyttet. Denne artikel omfatter en grundlæggende præsentation og diskussion af skattenes indhold og de specifikke kontekstuelle forhold på fundstederne. Udvalgte aspekter af det usædvanlige fundmateriale fra pladsen søges desuden forankret i et bredere perspektiv. I tillæg til skattefundene tyder flere fund på, at Bramslevbebyggelsen har tjent funktioner, som ligger udover det, man normalt forbinder med vikingetidens almindelige landbebyggelse.

Keywords: Hedebymønter, møntskatte, brudsølv, Fyrkat, vikingetid

Introduktion

I efteråret 2022 lokaliserede den lokale detektorbruger Jane Foged-Mønster et skattefund med sølv fra 900-tallet ved Bramslev omtrent 8 km nordøst for Hobro. Sammen med kollegaer fra Nordjysk Detektorforening intensiverede hun herefter afsøgningen af området og banede vejen for, at museet et par måneder senere kunne redde resten af sølvet i de dybere dele af pløjelaget og undersøge selve deponeringsstedet. De indledende undersøgelser afslørede, at der øjensynligt var tale om to skattefund nedlagt med omtrent 50 m afstand, og at sølvet efter alt dømme var blevet nedlagt i eller lige ved bygninger. Med støtte fra Slots- og Kulturstyrelsens pulje til undersøgelse af dyrknings- og erosionstruede lokaliteter har muse-

et efterfølgende via to udgravningskampagner undersøgt en 5.350 m² stor flade omkring nedlægningsstederne for skattene og derved kortlagt dele af en større bebyggelse fra yngre germansk jernalder og vikingetid.

De afdækkede dele af bebyggelsen omfattede sporene efter en serie forskellige langhuse, som alle er dateret indenfor perioden sen yngre germansk jernalder og yngre vikingetid, og flere er formentlig samtidige med skattedeponeringerne. Selvom flere skattefund fra vikingetiden i de senere årtier er dukket op i kølvandet på metaldetekteringens eskalerende popularitet, og fundstederne i flere tilfælde er blevet undersøgt, så er det fortsat en kendsgerning, at vores generelle kendskab til deponeringsstederne for langt den overvejende del af de kendte skatte fra dansk jord er uhyre beskeden.[1] Af samme årsag savnes også en dybere forståelse for deponeringsskikkene. Ved Bramslev er særligt det ene deponeringssted interessant, idet sølvet her efter alt at dømme blev nedlagt i et lille højtbeliggende langhus.

Sammensætningen af de yngste mønter indikerer, at begge deponeringer blev foretaget i sidste halvdel af 980erne og overordnet set har begge skatte stor lighed med andre skattefund fra denne periode. Enkelte stykker stikker imidlertid ud. Blandt de mest iøjnefaldende fund fra pløjelaget i området er tre fragmenter af en stor, eksklusiv ringnål, hvis nærmeste paralleller skal søges mellem de store ringnåle af Ball-typen med en totalvægt på omkring 500 g.[2] Jævnfør smykkets alder kunne fragmenterne umiddelbart godt stamme fra en af de to skattenedlægninger, men fundforholdene indikerer et anderledes scenarie.

Sigtet med denne artikel er en grundlæggende præsentation og diskussion af skattenes indhold og de specifikke kontekstuelle forhold på fundstederne. Afslutningsvis søges udvalgte aspekter af det usædvanlige fundmateriale fra pladsen forankret i et bredere perspektiv. Samlet set tegner fundmaterialet grundridsene af en bebyggelse som ikke alene på grund af skattefundene, men også i flere andre henseender har afveget fra vikingetidens almindelige landbebyggelse.

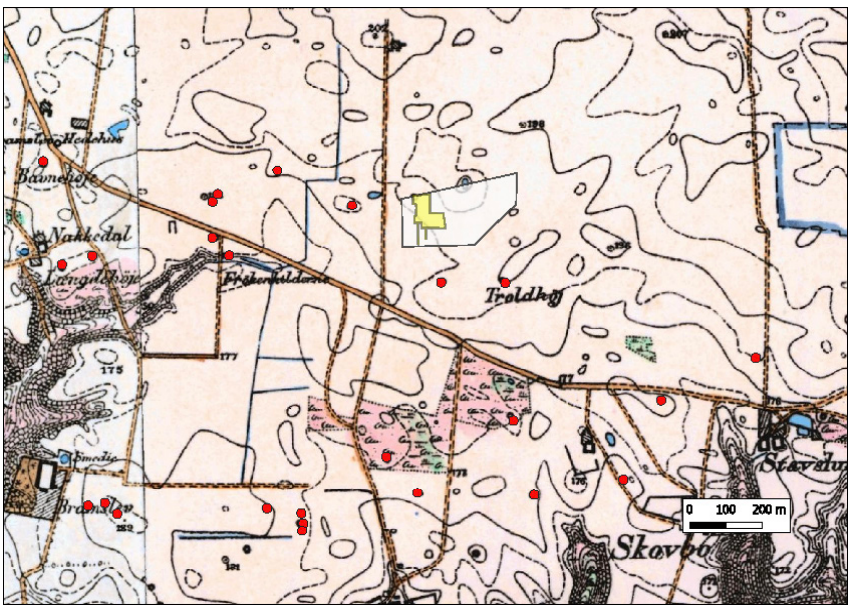
Topografi

Lokaliteten er beliggende 57-58 m.o.h. på et lille svagt markeret plateau i let kuperet morænelandskab 1,2 km nord for Mariagerfjord. På selve fundstedet for den nordligste skat, findes en lille forhøjning, som trods en beskeden højde på omkring 120 cm over det omkringliggende terræn fremstår så markant, at den ved indled-

ningen af undersøgelserne fejlagtigt blev antaget for værende en overpløjet gravhøj. Umiddelbart mod nordøst falder terrænet, og på de høje målebordsblade ses her et lille mosehul. Et lignende vandhul ses 175 m mod nordvest, og omtrent 300 m mod sydvest findes den nordlige ende af den markante tunneldal Kirkedal, som løber sydover og kløver den stejle kystskrænt langs denne del af fjorden. Flere mindre, men lignende dale bryder skrænten længere vestover, og flere af disse har i historisk tid rummet småveje, som gav adgang til fjorden.

Allerede i 2017 blev der på ortofotos af den aktuelle mark registreret et 4,5 ha stort areal med spredte grubehuse. Skattene fremkom i det nordøstlige hjørne af dette bebyggelsesområde. Netop grubehusene, som tæller 40-50 styk, var årsagen til detektorfolkenes indledende interesse for marken, og udover sølvet fra skattene har detektorafsøgningerne efterhånden også leveret et betydeligt antal fund, der er fundet spredt over det meste af bebyggelsesområdet. Dette fundmateriale, som vil blive præsenteret mere indgående under fundgennemgangen, skal overvejende dateres til yngre germansk jernalder og vikingetid.

I tillæg til grubehusene er der registreret en hel serie gravhøje i lokalområdet, hvoraf en del er fredet og endnu præger landskabet (fig. 1). Faktisk ligger den aktuelle lokalitet i et langstrakt bælte af høje. Nærmest ligger Vandhøj omtrent 175 m stik vest. Omtrent i samme afstand har der stik syd ligget en nu helt bortpløjet gravhøj og lidt øst for den knejser den fredede gravhøj "Troldhøj" eller

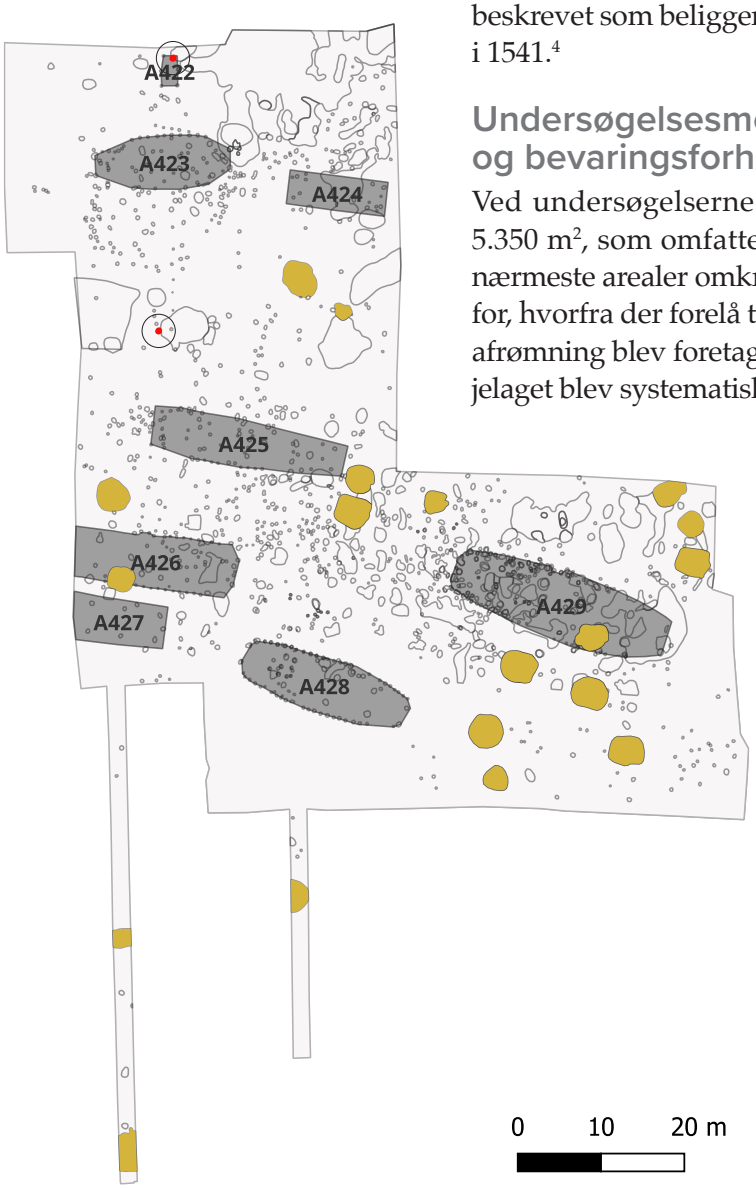

Figur 1. Udsnit af de høje målebordsblade med markering af udgravningsfeltet (gult), areal med grubehuse registreret på ortofoto (hvid) og gravhøje i lokalområdet (rød).

Baggrundskort: Klimadatastyrelsen.

"Klovenhøj", som den også ses omtalt. Ingen af gravhøjene i nærområdet har været genstand for arkæologiske undersøgelser.

I lokalområdet omkring de åbne dyrkede marker ved selve fundstedet findes i dag spredtliggende gårde og husmandssteder, men på de historiske kort er området imidlertid helt ubebygget og 1.200 m mod sydøst findes Bramslevgård. Storgården, der nu er indrettet som restaurant og hotel, har rødder tilbage i middelalderen og er blandt andet registreret som ejeren af Hjerritsdal Vandmølle i nabodalen mod vest ved opførelsen 1450.[3] Dette har dog ikke været den eneste vandmølle i området, hvor de stejle kløfteagtige tunneldale har givet optimale muligheder for opstemning af vand, for resterne af endnu en vandmølle er netop blevet iagttaget i Kirkedal lige sydvest for Bramslevgård. Endnu er denne kun sporadisk undersøgt, men der er sandsynligvis tale om sporene efter en mølle beskrevet som beliggende ved et vadested omtalt som "Kongsvad" i 1541.[4]

Figur 2. Udgravningsfeltet med markering af langhuse og økonomibygning (grå), grubehuse (gul) og brandgrave (rød prik med cirkel).

Tegning: Nordjyske Museer.

Undersøgelsesmetodik, undergrund og bevaringsforhold

Ved undersøgelserne blev der samlet set undersøgt et areal på 5.350 m^2, som omfatter de to nedlægningssteder for skattene, de nærmeste arealer omkring disse og et større område syd og øst herfor, hvorfra der forelå to fragmenter af en stor ringnål (fig. 2). Muldafrømning blev foretaget etapevis i omtrent 15 cm tykke lag og pløjelaget blev systematisk afsøgt af assisterende detektorfolk for hvert niveau. Det primære mål med de arkæologiske undersøgelser var at sikre grundlæggende information om nedlægningsstederne og de nærmeste omgivelser, samt totaludgrave de mest dyrkningstruede anlæg. Langhusenes stolpehuller blev, såfremt de var bevaret i mere end 10 cm dybde, derfor kun undersøgt i det omfang det var nødvendigt for at udrede bygningerne og udtage prøvemateriale. Fritstående stolper og gruber blev i vidt omfang kun undersøgt gennem anlæggelse af enkelte profilsnit, og det samme blev grubehusene. Grubehuse med en dybde på mindre end 15 cm blev dog udgravet i fuld udstrækning.

Undergrunden på stedet varierede betydeligt. Mod syd og øst var fladen domineret

af halvgroft, gult sand med lokale mørkere plamager præget af grus. Enkelte steder, bl.a. på den lille forhøjning mod nordvest, fandtes mindre områder med grågult ler. Trods den varierede undergrund fremstod anlægssporene i de fleste tilfælde relativt skarpt, også de mange dybe stolpehuller, hvis fyld ellers var forholdsvis lys pga. opblanding med større mængder råjord.

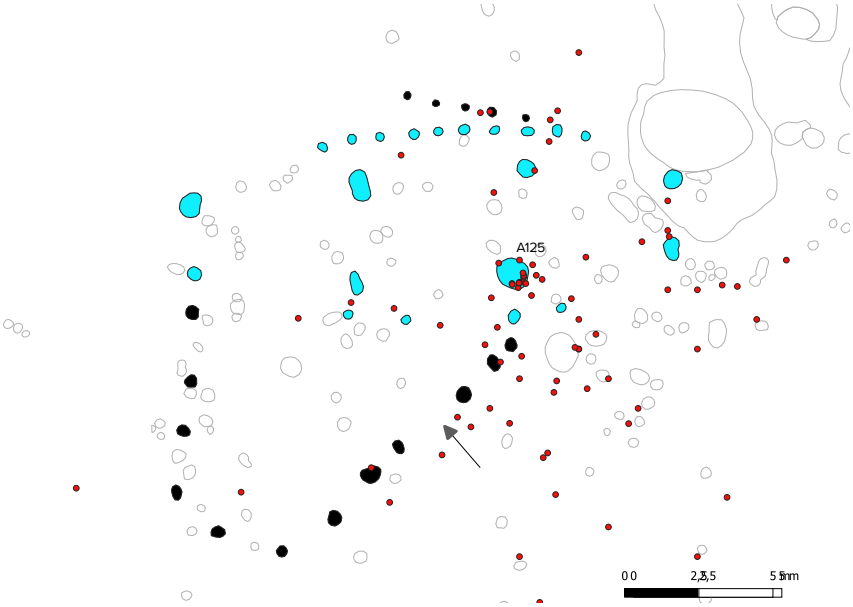
I størstedelen af udgravningsfladen fremkom stolpehuller og diverse andre anlægsspor umiddelbart under det 25-40 cm tykke pløjelag. Kun længst mod nord på nordøstsiden af den lille forhøjning, hvor terrænet begyndte sit fald ned mod det tidligere mosehul og ved den sydvestlige fod af samme forhøjning, fandtes rester af kulturlag. Bygningernes stolpehuller var tydeligvis overalt under nedpløjning, men i flere konstruktioner var de 5-10 cm dybe huller efter vægstolperne endnu bevaret, og i enkelte af husene var der endnu næsten en meter tilbage af hullerne efter de dybest funderede tagbærende stolper. I flere af de dybeste snit kunne det øvrigt konstateres, at der i omkring en meters dybde var mere udbredte lerforekomster, hvilket tydeligvis bremser nedsivningen af overfladevandet. Lokalt blev de dybeste snit hurtigt fyldt med vand, og den vandmættede undergrund har givet optimale bevaringsbetingelser for organisk materiale. I et par stolpehuller blev således fundet bevarede rester af stolper.

Bebyggelsesspor og brandgrave

Bebyggelsessporene fandtes spredt over det meste af den muldafrømmede flade, men var særligt intensive på toppen af forhøjningen mod nord og i et 35 m bredt øst-vestgående bælte sydligere i feltet. De omkringliggende områder rummede kun enkelte spredtliggende anlæg. Samlet set blev der i forbindelse med gravekampagnerne på stedet undersøgt spor efter syv langhuse, 19 grubehuse, to brandpletter og en mindre økonomibygning samt en serie enkeltstående stolpehuller, enkelte spredte gruber og et kulturlag præget af gruber med trækul og kogesten. Desuden blev der i kulturlaget observeret en mulig brønd, som det dog ikke var muligt at undersøge nærmere indenfor rammerne af det aktuelle projekt.

Langhuse

De syv langhuse er, når man ser bort fra deres treskibede grundkonstruktion og øst-vestgående orientering, vidt forskellige. Længst mod nord fandtes resterne af det lille kraftigt byggede langhus A423 lidt hævet over de øvrige. Husets grundplan målte 16 m i længden og 6,3 m i bredden på bredeste sted. Det havde ingen spor efter

Figur 3.

Øverst: grundplan over stolpehullerne efter langhus A423 (blå), de to hegnsforløb ved bygningen (sort) og sølvet fra Skat 1 (rød prik). Øvrige fyldskifter er markeret med lys grå streg. En enkelt mønt blev fundet i stolpehul A125. Alt andet sølv blev i dette område fundet i pløjelaget.

Nederst: Dronefoto af den nordlige del af udgravningsfeltet med de opridsede spor efter stolpehullerne fra langhus A423 og de øvrige anlægsspor i området.

Tegning og foto: Nordjyske Museer.

gavle, men den tagbærende konstruktion, omfattende fire sæt stolper, har imidlertid ligesom væggen været buet, og de tætstillede tagbærende stolper i bygningens ender formodes at have stået i gavlene (fig. 3). Stolpehullerne efter den tagbærende konstruktion varierede en del i størrelse med de mest spinkle placeret i gavlene, men fremstod i øvrigt generelt ensartede i fyld og fremtoning. Hul-

lernes diameter varierede fra 35 til 98 cm og dybden fra 41-68 cm. Sporene efter husets stolpesatte vægforløb, var kun bevaret mod nord over en strækning på ni meter og mod syd kun sporadisk i form af enkelte spredte stolpehuller i bygningens midte. Mod nord, hvor bevaringen var bedst, stod de 8-33 cm dybe stolpehuller regelmæssigt med 85-115 cm afstand. Hullernes størrelse, både dybde og diameter (28-50 cm), aftog vestover, hvorfor de manglende vægstolper i hvert fald i denne retning givetvis må skyldes dårligere bevaring i denne ende af bygningen.

Den først lokaliserede skat (Skat 1) blev fundet i pløjelaget over langhus A423. Sølvet lå spredt over et 25x30 m stort område, men en markant koncentration i bunden af pløjelaget markerede tydeligt nedlægningsstedet, og enkelte stykker sølv fandtes her også lige under pløjedybde. Ved den senere muldafrømning viste fundkoncentrationen sig at være placeret præcis over den sydøstlige del af stolpehul A125 fra den tagbærende konstruktion i hus A423, og en enkelt mønt (X349) blev fundet et par cm nede i stolpehullet. Skatten synes utvivlsomt at være blevet deponeret her – enten op ad stolpen eller i stolpehullets top ved nedlægningen af bygningen. Fraværet af sølv i stolpehullets dybere dele kunne indikere sidstnævnte scenarie, eller at stolpen er formuldet på stedet. En fjernelse af stolpen, mens sølvet har ligget lige ved, vil med stor sandsynlighed have medført, at dele af sølvet ville være drysset ned i krateret efter den, medmindre skatten har været gemt i noget, som endnu var intakt ved demoleringen af bygningen. Der blev ikke fundet spor efter en beholder af nogen art, men umiddelbart forekommer det ikke usandsynligt, at det oprindeligt kan være blevet nedlagt i en beholder af tekstil, læder eller træ.

Trods vådsoldningen af fyld fra stolpehullerne omfatter fundmaterialet fra hus A423 blot et enkelt mindre randskår, som muligvis stammer et halvkuglekar (X359), enkelte bittesmå ukarakteristisk keramikskår og et par tilsvarende små fragmenter af brændt knogle samt lidt forkullet plantemateriale fra flotering af fyld fra udvalgte stolpehuller. Tre relativt ensartede ^{14}C-dateringer, en af en forkullet rugkerne og to af trækulsstykker, indikerer, at huset har været i brug imellem 776 og 978 e.Kr.[5]

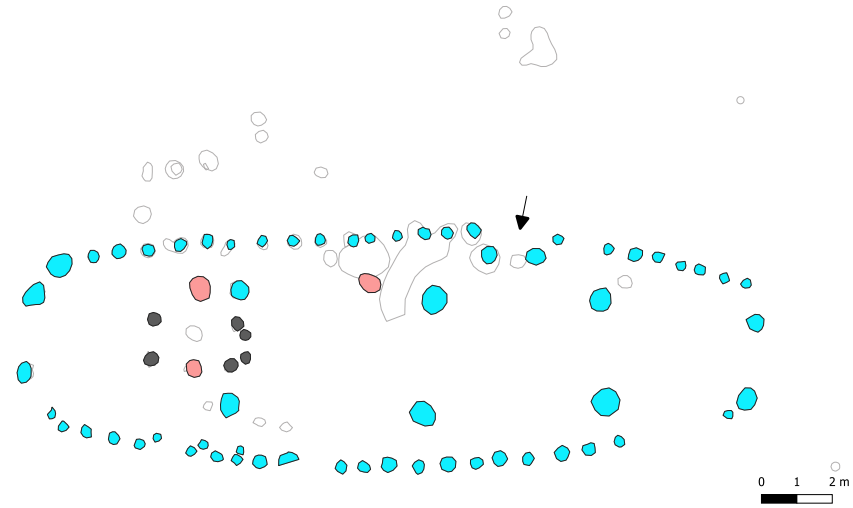
Både indenfor og umiddelbart syd for langhus A423 fandtes yderligere en mængde stolpehuller, hvoraf en del kan være spor efter senere tilføjede støttestolper. Det kan heller ikke udelukkes, at der let forskudt mod syd har ligget en mindre bygning før eller efter langhus A423. Flere regulære stolpehuller i dette område var således 30-50 cm dybe, men ingen overbevisende huskonstrukti-

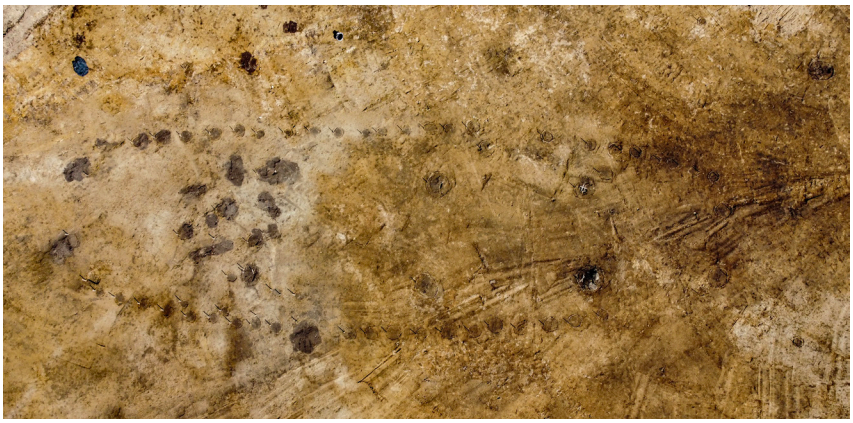
oner kunne udskilles i området. Syd for bygningens vestgavl sås imidlertid en række ensartede stolpehuller, som formentlig repræsenterer resterne af et hegnsforløb. De ca. 30 cm dybe stolpehuller stod regelmæssigt placeret med 175-200 cm mellemrum. Omtrent 7,5 m fra husgavlen bøjede rækken af mod øst og en skrå nord-østgående række stolper af samme karakter formodes at have lukket det lille indhegnede område op imod langhusets sydvæg. Omtrent halvvejs på denne strækning har to stolper stået med 2,5 m afstand, hvilket signalerer, at indgangen har været her.

Også nord for langhus A423 fandtes resterne af et hegnsforløb. Fem ensartede stolpehuller sås her placeret helt regelmæssigt over et lige forløb, som i en skrå vinkel fra nordvest løber ind mod langhusets nordvæg centralt i bygningen. Stolpehullerne, som stod med samme afstand som husets vægstolper, lignede til forveksling disse, men har pga. de mere beskedne diametre på 20-25 cm muligvis rummet lidt spinklere stolper.

Få meter sydøst for det specielle langhus A423 fandtes de sidste rester af en anden treskibet bygning (A424). Dette langhus var blot repræsenteret ved fem 18-42 cm dybe stolpehuller efter dele af den tagbærende konstruktion, der målte 2,3x10,5 m. Med udgravningsfeltets kant kun 1,7 m fra det østligste stolpesæt kan det ikke udelukkes, at bygningen har strakt sig yderligere i den retning. Udover trækul og forkullede frø foreligger der intet fundmateriale fra dette langhus, og rent typologisk savnes detaljer for en sikker sammenligning med andet materiale. Umiddelbart forekommer bygningens smalle midterskib mest forligeligt med bygninger fra yngre romersk jernalder eller endnu ældre, men tre ^{14}C-dateringer peger alle imod en datering til yngre vikingetid, sandsynligvis i tidsrummet 973-1024 e.Kr.[6]

Længere sydover fandtes herefter en 20 m bred zone uden spor efter bygninger, hvorefter fladen var præget af en markant koncentration af stolpehuller, hvor fem treskibede bygninger lod sig udskille. Mængden af regulære stolpehuller i dette område taget i betragtning kan det ikke udelukkes, at her gemmer sig resterne af endnu en eller to dårligt bevarede bygninger. Blandt de fem udskilte langhuse springer især to markant krumvæggede bygninger i øjnene (A428 og A429), som ligger længst mod sydøst. Hus A428, hvis grundplan måler 20,8x6,8 m, var repræsenteret ved ti kraftige stolpehuller efter den tagbærende konstruktion og mindre stolpehuller efter det meste af den syd- og nordvendte væg, mens spor efter væggene i gavlene manglede (fig. 4). Som i hus A423 antages det, at de yderste, indsnævrede tagbærende stolper i begge ender

Figur 4.

Øverst: Grundplan over stolpehullerne efter langhus A428 (turkis), de tre mulige støttestolper (lys rød) og stolpehullerne efter den indre konstruktion i bygningens vestlige ende (mørk grå). Øvrige fyldskifter er markeret med lys grå streg.

Nederst: Dronefoto af den nordlige del af udgravningsfeltet med de opridsede spor efter stolpehullerne fra langhus A428 og de øvrige anlægsspor i området.

Tegning og foto: Nordjyske Museer.

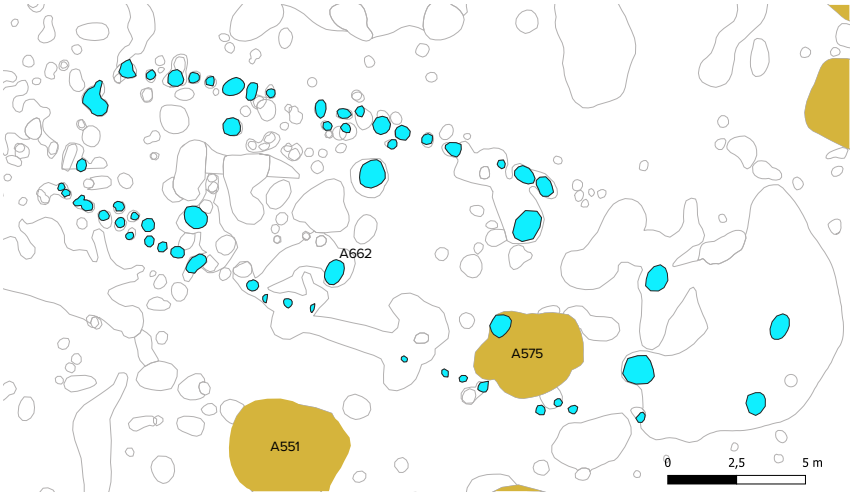
har stået i bygningens gavle. Yderligere tre kraftige stolpehuller placeret omkring den tagbærende konstruktion i vestenden af bygningen formodes at repræsentere senere tilføjede støttestolper. Stolpehullerne efter den tagbærende konstruktion var 42-108 cm dybe og havde i fladen diametre fra 45-78 cm, mens nedgravningerne til de vægstolpehuller, som blev snittet, var 8-50 cm dybe og overvejende blot omkring 27-40 cm i diameter. Omtrent midt for sås en nordvendt indgang markeret af et par let indtrukne stolper. Tilsvarende var ikke at finde i sydvæggen, men et par steder var der huller i den regelmæssige række vægstolper. Disse kunne repræsentere indgange, men givet nogle af vægstolpehullernes ringe dybe, kan hullerne også skyldes dårlig bevaring.

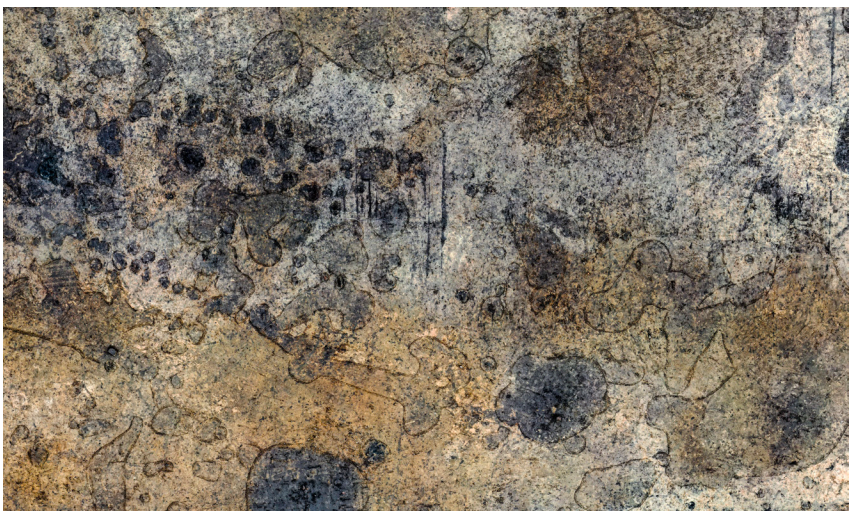
Endelig fandtes centralt i den vestlige ende af hus A428 seks stolpehuller, som dannede en rektangulær indre konstruktion med et ekstra tætstillet stolpepar umiddelbart mod vest. Konstruktionens placering præcist i centerlinjen af hus A428 synes klart at indikere sammenhørighed med dette. De vestlige stolper i denne konstruktion har stået imellem to af langhusets tagbærende stolper og kan

dermed meget vel repræsentere resterne af en skillevæg. Hvis dette har været tilfældet, markerer de to østlige stolper formentligt enden af en gang, der har ledt dybere ind i det vestlige gavlrum.

Lidt forkullet plantemateriale fundet ved flotering og et enkelt randskår fra et halvkuglekar (X469) er eneste fund fra bygningens stolpehuller. To forkullede kornkerner og dele af en ubestemmelig større kerne (måske slåen) fra et af husets stolpehuller efter den tagbærende konstruktion er blevet ^{14}C-dateret. Dateringerne er forholdsvis enslydende og indikerer en datering mellem 892 og 992 e.Kr.[7]

Det kraftigere langhus A429 omtrent 14 m længere mod nordøst, har været 26,5 m langt og været 7,5 m bredt centralt i bygningen (fig. 5). De 12 stolpehuller efter de seks regelmæssigt placerede stol-

Figur 5.

Øverst: Grundplan over stolpehullerne efter langhus A429 (turkis) og grubehuse i området (gul). Øvrige fyldskifter er markeret med lys grå streg. Stolpehullet A662 rummede rester af egetømmer.

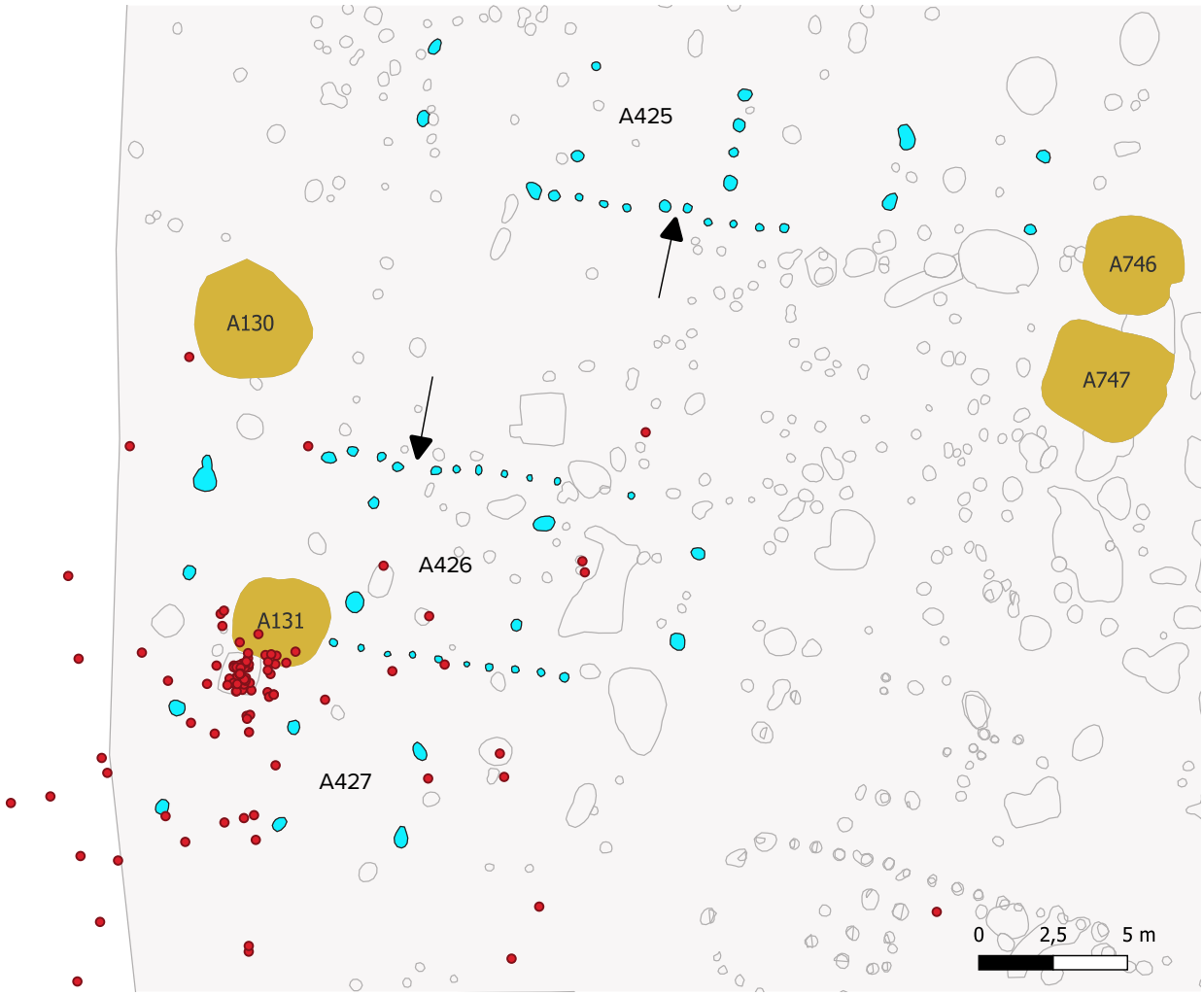
Nederst: Dronefoto af den sydøstlige del af udgravningsfeltet med de opridsede spor efter stolpehullerne fra langhus A429 og de øvrige anlægsspor i området.

Foto og tegning: Nordjyske Museer.

pepar i den tagbærende konstruktion varierede betydeligt, men hovedparten var 60-75 cm dybe og havde diametre på 60-110 cm. Trods fyldskifternes betydelige størrelse var de dog i flere tilfælde vanskelige at erkende i fladen mod øst, hvilket til dels skyldes grålige misfarvninger af den gule undergrundssand i og omkring bygningens østlige dele. Farvningerne fremstod som store diffuse plamager og formodes skabt ved nedsivning. Rester efter delvist bevarede vægforløb i form af let buede rækker af stolpehuller sås både mod nord og syd. Ingen af vægforløbene kunne dog følges i den diffuse østlige ende af bygningen. Vægstolpehullerne var 8 til 33 cm dybe og typisk omkring 30 cm i diameter, og i begge vægge fremstod stolperækkerne lidt uregelmæssige. Afstanden mellem fyldskifterne varierede fra 50 til 90 cm, og lokalt sås ekstra stolpehuller på indersiden af vægstolperne, hvilket formentlig er spor efter reparationer el.lign. Et par steder var der i øvrigt huller i rækkerne, hvor en enkelt stolpe manglede. Disse huller kunne repræsentere indgange, men som følge af vægstolpehullernes ringe bevaring kunne dette ikke afgøres med sikkerhed.

I bunden af det ca. 70 cm dybe stolpehul A662 var fylden vandmættet, og her fandtes både ude ved nedgravningens kant og i centrum rester af egestolper. Bortset fra forkullet plantemateriale fra enkelte stolpehuller var eneste fund fra bygningen et ukarakteristisk sideskår fra et groft tykvægget lerkar og et lille 6 cm langt jernfragment, hvis oprindelig funktion ikke lod sig bestemme. En forkullet bygkerne og to stykker trækul fra en af husets vægstolpehuller (A382) er ^{14}C-dateret. En af de to sidstnævnte dateres til yngre germansk jernalder, mens de to øvrige prøver falder i vikingetiden, dog med nogen spredning omend begges mest sandsynlige alder omfatter 800-tallets sidste årti og frem til 970erne e.Kr.[8] I øvrigt var det trods skæring af det tagbærende stolpehul A553 og grubehus A575 ikke muligt at bestemme det indbyrdes stratigrafiske forhold mellem de to. Umiddelbart var indtrykket, at stolpehullet skar grubehusfylden, men som følge af dårlig bevaring var denne blot omtrent et par cm tyk på det aktuelle sted, hvilket i sammenhæng med de mange dyregange i området gav højest tvivlsomme iagttagelsesforhold.

De tre øvrige langhuse i den sydlige del af feltet var spinklere og dårligere bevaret (fig. 6). Nordligst fandtes langhus A425, hvis svagt buede tagbærende konstruktion var 21 m lang og 2,6-3 m bred. Vurderet ud fra placeringen af den lille rest af sydvæggen, som var bevaret, har bygningen været omkring 5,4 m bred. De seks par tagbærende stolper har været helt regelmæssigt placeret, og de

Figur 6. Grundplan over stolpehullerne efter langhus A425-427 (turkis), grubehuse i området (gul) og sølvet fra Skat 2 (rød prik). Øvrige fyldskifter er markeret med lys grå streg og udgravningsfeltet med lys grå skygge. Koncentrationen af sølv lige syd for grubehus A131 blev fundet i et diffust fyldskifte lige under pløjedybde, der tolkes som en serie dyregange lige under det oprindelige nedlægningssted.

Tegning: Nordjyske Museer.

22-49 cm dybe stolpehuller efter konstruktionen fremstod relativt ensartede trods variationen i dimensionerne (diametre 28-70 cm). To let indtrukne stolpehuller i det bevarede vægforløb markerer muligvis en sydvendt indgang og to andre placeret imellem et af stolpeparrene fra de centrale dele af den tagbærende konstruktion formodes at repræsentere sporene efter en skillevæg. Eneste fundmateriale fra bygningen er lidt forkullet plantemateriale fundet ved floteringen af fylden fra udvalgte stolpehuller, men i et af de øvrige stolpehuller centralt i huset fandtes et større randskår med en gennemboring i et udtrukket parti af randen. Lignende skår med flige til montering af ophæng kendes i begrænset antal fra bl.a. Aggersborg og Hedeby. På sidstnævnte plads optræder de fra begyndelsen af 900-tallet til midten af 1000-tallet.[9] Givet de mange øvrige anlægsspor i området har det aktuelle stolpehul dog ikke nødven-

digvis nogen relation til bygningen. To ^{14}C-dateringer af trækul fundet i huset stammer med størst sandsynlighed fra tidsrummet 771-993 e.Kr.[10]

Langhus A426 omtrent 10 m længere mod syd har muligvis strakt sig længere mod vest. De fritlagte dele af bygningen omfatter fire stolpepar efter den tagbærende konstruktion og rækker af stolpehuller efter både syd- og nordvæg centralt i bygningen, som har været 6,5 m bred og mindst 17 m lang. Et par let indtrukne vægstolper i nordvæggen udgør muligvis en indgang. Hverken de 35-51 cm dybe tagbærende stolpehuller eller de 4-25 cm dybe stolpehuller i vægforløbene rummede nogen fund udover en smule forkullet plantemateriale fundet ved flotering. En bygkerne og to stykker trækul fra dette materiale er ^{14}C-dateret. Dateringen af kornkernen og et stykke trækul falder i perioden 702-879 e.Kr., mens det sidste stykke trækul er dateret til 879-996 e.Kr.[11] Langhusets sydlige række af tagbærende stolpehuller blev i øvrigt efter alt at dømme skåret af grubehus A131. I hvert fald var det trods gode iagttagelsesforhold ikke muligt at følge vægforløbets stolpehuller i fladen af grubehuset vestover.

Omtrent tre meter sydligere fandtes tre stolpepar efter en helt regelmæssigt treskibet tagbærende konstruktion med præcis samme orientering som A426. Denne bygning (A427), har formentligt strakt sig længere mod vest, hvorfor hverken husets oprindelige længde eller bredde kendes. Nedlægningsstedet for den sydlige Skat 2 fandtes omkring 1,5 m nord for den tagbærende konstruktion fra langhus A427, hvorfor skatten i princippet kunne være blevet nedgravet ved nordvæggen af A427. Dette kunne naturligvis også være sket tæt ved sydvæggen af hus A426, men skulle i så fald have fundet sted udenfor huset. En tilknytning til grubehuset forekommer ikke sandsynlig, idet flere mønter fandtes i toppen husgrubens fyld. De 36-42 cm dybe stolpehuller i hus A427 rummede ikke andet end lidt forkullet plantemateriale, hvorfra to bygkerner og et stykke trækul af hassel er ^{14}C-dateret. Dateringerne udelukker ikke en sammenhæng med Skat 2, idet de med størst sandsynlighed stammer fra tidsrummet 973-1024 e.Kr.[12]

Grubehuse

Når man ser bort fra forhøjningen mod nord, fandtes grubehusene spredt i små klynger over det meste af det undersøgte område. De fremstod i fladen som cirkulære eller bredovale fyldskifter med mørk humøs fyld. Enkelte havde dog tendens mod kvadratisk form, men med stærkt rundede hjørner. Deres diametre varierede

fra 2,75 til 4,5 m. Fire af de 19 grubehuse blev totalundersøgt og yderligere to blev delvist udgravet. Nedgravningernes dybde varierede fra 5 til 70 cm, men ellers fremstod anlæggene relativt ensartede. Alle var Ø-V-orienterede, lokalt med en svag drejning mod NV-SØ, og stolpehullerne efter den tagbærende konstruktion, der typisk var 30-60 cm dybe, fandtes i alle tilfælde i gulvet helt ude ved nedgravningens kant. Ingen havde bevarede spor efter væggene, og alle havde næsten helt plant gulv og almindeligvis stejle næsten lodrette sider. De afrensede gulvflader var i øvrigt typisk præget af en voldsom mængde dyregange. I grubehus A720 sås desuden flere små stolpehuller og en velafgrænset, men kun 2 cm dyb, langoval grube/sænkning i gulvet i den sydlige halvdel af bygningen. Den lille sænkning målte 83 cm på længste led og var anlagt omtrent 40 cm fra grubehusnedgravningens sydkant. Det er muligt, at denne grube har haft relation til en væv, som det blandt andet kendes fra Bejsebakken ved Limfjorden.[13] Blandt fundmaterialet fra bygningen findes da også en halv ubrændt vævevægt, men da denne fremkom i fyldlagets top, kan den ikke umiddelbart knyttes til anlæggets brugsfase. De øvrige fund fra fylden omfatter, udover en mængde trækul og enkelte ildskørnede sten, lidt brændt knogle, et fragment af en bronzestang, et fragment af en slibesten af lys gråbrun skifer og en mængde trækul samt ca. 50 lerkarskår, som lå spredt og stammer fra flere forskellige kar. Skårene er langt overvejende ukarakteristiske sideskår, men et enkelt randskår stammer efter alt at dømme fra et halvkuglekar. Fra husets gulvniveau foreligger et lille randskår fra en klæberstensgryde, en rombisk klinkplade og et par andre ubestemmelige jerngenstande. Desuden blev der i bunden af hullet efter den vestlige tagbærende stolpe fundet rester af en næsten formuldet egestolpe i vandmættet fyld.

I det delvist undersøgte grubehus A679 blev der fundet en hel keramisk vævevægt på gulvet, og i gulvniveau i grubehus A551 fremkom en hel og en halv konisk tenvægt af brændt ler. I hovedparten af grubehusene fandtes i øvrigt lidt keramikskår i fylden. Næsten alle skår er ukarakteristiske uornamenterede sideskår af gråbrunt-mørkt gråt gods, men et par mindre randskår fra halvkuglekar skiller sig ud. Desuden fandtes også i grubehus A680 et lille fragment af en slibesten af fintkornet grå skifer. Kun det næsten helt nedpløjede grubehus A260 med beskedne 2-5 cm fyld bevaret var helt fundtomt.

Med det givne fundmateriale kan de undersøgte grubehuse, når man ser bort fra et enkelt tilfælde, kun dateres relativt bredt. De simple runde eller ovale husgruber uden spor efter vægkonstrukti-

onen er i Nordjylland langt den hyppigst forekommende udgave af disse småbygninger og optræder helt fra yngre romersk jernalder til yngre vikingetid.[14] For husene med skår af halvkuglekar kan dateringen yderligere indsnævres til perioden 650-1000 e.Kr. jævnfør disse kars brugsperiode.[15] Desuden er grubehus A131, som tidligere nævnt, stratigrafisk yngre end langhus A426. I pløjelaget hen over samme grubehus og husgrubens allerøverste fyld fandtes flere stykker sølv tilhørende Skat 2, hvis nedlægningssted lå blot ½ m syd for den lille bygning. Endelig foreligger der fra grubehus A260 tre ^{14}C-dateringer, som kombineret indikerer en datering i tidsrummet 893-995 e.Kr.[16]

Økonomibygning og øvrige anlægsspor

Udover grubehusene og stolpehullerne efter de store langhuse fandtes som sagt en mængde andre anlægsspor. Følgende er ikke en udtømmende beskrivelse af disse, men blot en kort opridsning af de vigtigste af anlæggene.

Lidt nord for langhus A423 i den nordligste del af udgravningsfeltet fandtes fem ensartede stolpehuller, som muligvis repræsenterer en lille nord-sydvendt, rektangulær bygning A422, hvis nordøstligste stolpehul manglede, hvor der fandtes en større grube. Konstruktionen målte 2x4,7 m, og stolpehullerne efter anlægget var blot 7-24 cm dybe. Nær det nordøstlige hjørne af denne konstruktion lå den ene af to brandgrave fundet i området. Der var tale om en de sidste rester af en simpel brandplet. En lille 19 cm dyb, cirkulær nedgravning med fyld præget af sort trækulsholdigt sand indeholdende små fragmenter af hvidbrændte knogler. Der var kun ca. 170 g brændt knogle i graven og umiddelbart kun et enkelt individ repræsenteret i materialet. Hverken det beskedne rektangulære stolpeanlæg eller brandpletten kunne dateres nærmere, og det kan derfor ikke udelukkes, at der er tale om sammenhørende strukturer.

Den anden brandgrav, som blev fundet omtrent 33 m længere mod syd, hvor terrænet faldt svagt ned fra toppen af den lille forhøjning nordligt i feltet, var langt dårligere bevaret. Her var kun ca. 6 cm fyld tilbage af den lille brandplet, og fylden rummede dermed også en tilsvarende beskeden mængde brændt knogle.

Endelig fortjener anlægssporene i udgravningsfeltets nordøstligste dele en kort præsentation. I det faldende terræn på nordsiden af den lille forhøjning fandtes resterne et mørkebrunt humøst kulturlag, der strakte sig nord og øst ud af feltet, og i kanten og toppen af det sås en række anlægsspor. Det begyndende terrænfald ned mod lavningen med det tidligere vandhul mod nordøst betød, at

anlægssporene her ikke blev skønnet akut truet af den moderne markdrift, hvorfor kun enkelte af de højestliggende anlæg i kanten af kulturlaget blev undersøgt ved etableringen af enkelte håndgravede snit og udtagning af jordprøver til flotering. De øvrige strukturer i området blev blot afrenset og registreret i fladen.

Figur 7. Stenlægning og sandbræmme i toppen af kulturlag A250 i sænkningen nordøst for forhøjningen med sporene efter hus A423. Stenene tolkes som dele af et vejforløb, der har ledt ned i sænkningen, muligvis ned til en brønd markeret af det gule opgravede sand. Set fra nord. Foto: Nordjyske Museer.

Kanten af de fritlagte dele af kulturlaget, som dækkede et ca. 190 m^2 stort areal, bølgede markant og var hele vejen rundt præget af store gråsorte fyldskifter, hvis fyld domineredes af ildskørnede sten og trækul. Flere steder fremstod de gråsorte områder som store sammenhængende plamager, men man fornemmede på de bølgende kanter, at der i mange tilfælde må være tale om spor efter flere sammenvoksede gruber, og enkelte steder kunne cirkulære eller ovale gruber med længste mål på 50-130 cm da også udskilles. Snit i udvalgte gruber viste, at der var tale om op til 60 cm dybe nedgravninger med let afrundet bund. Umiddelbart rummede disse anlæg ikke andet end sten og forkullet plantemateriale. Floteret fyld fra et par af gruberne rummede udover trækul enkelte forkullede kornkerner. I alt ni ^{14}C-prøver udtaget fra tre af kogegruberne blev dateret: syv af trækul og to af kornkerner (byg og havre). Selvom dateringerne varierer lidt, viser alle samstemmende, at gruberne må have været i brug i vikingetiden.[17]

I øvrigt var hullet efter den nordøstligste tagbærende stolpe i hus A423 dækket af en af de mørke kogegrubelignende gruber i udkanten af kulturlag A250. Tilsyneladende er nogle af gruberne altså anlagt efter brugen af bygningen ophørte.

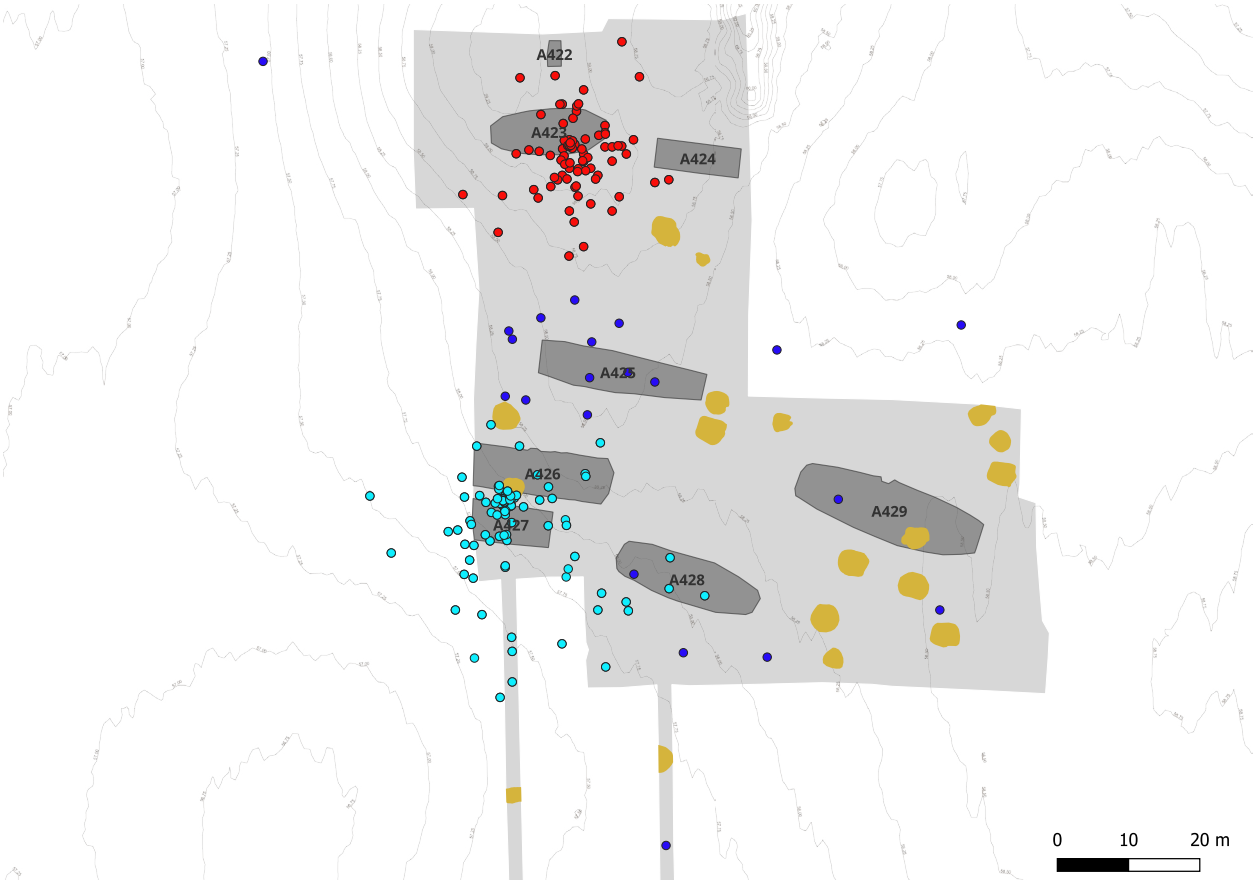
Langs udgravningsfeltets nordlige kant var desuden resterne af en ca. to meter bred lidt ujævn stenlægning af næve- til hovedstore marksten i toppen af kulturlaget (fig. 7). Den kunne følges over tre meter i øst-vestgående retning, men fortsatte øjensynligt i begge retninger. Mod vest ud mod kanten af kulturlaget løb den ud af udgravningsfeltet og mod øst dykkede den ned i kulturlaget mod dettes dybest liggende dele. I den dybest liggende fritlagte del af kulturlaget sås i øvrigt en bræmme af gult sand for enden af stenlægningen. Bræmmen, som dannede en ca. 30 cm bred halvbue op imod udgravningsfeltets nordkant, udgør formentligt den sydlige halvdel af et cirkulært anlæg med en diameter på mindst 4-5 m. Umiddelbart synes det mest nærliggende at tolke sandet som opgravet materialet fra et dybere hul i centrum af cirklen, og med den dybe beliggenhed synes anlæggelse af en brønd at være mest oplagte bud på årsagen til gravning i dette område.

Skattefundene

Begge skattefund bestod af et stort antal små stykker brudsølv i form af ituklippede smykker og barrer samt klippede og hele mønter. Langt hovedparten af sølvet fremkom i begge tilfælde i pløjelaget. Som følge af dette er de to tætliggende skattefund ikke knivskarpt afgrænset, men fundomstændigheder tillod alligevel med relativ stor sikkerhed identificering af to nedlægningssteder og til dels udskillelse af fundene fra de enkelte deponeringer. Enkelte fund lokaliseret i pløjelaget midtvejs mellem de to formodede nedlægningssteder kan dog ikke med sikkerhed tilskrives den ene eller anden deponering (fig. 8).

Den nordlige Skat 1 omfattede 82 stykker sølv og deponeringsstedet for denne var stort set totalt bortpløjet. Næsten alt sølvet fandtes i pløjelaget spredt over et areal på ca. 25x30 m, men en markant koncentration af fund i bunden af laget markerede nedlægningsstedet, og et par mønter fandtes i dyregange under pløjedybde på samme sted. Koncentrationen lå direkte over stolpehul A125 fra den tagbærende konstruktion i langhus A423, og i toppen af stolpehullets fyld fremkom, som tidligere omtalt, endnu en mønt.

Omkring to tredjedel af de 190 stykker sølv fra Skat 2 fremkom også i pløjelaget over et område på ca. 40x50 m, mens en tredjedel lå i en koncentration i et lille humøst, men diffust, fyldskifte lige under pløjedybde. Hele fyldskiftet blev hjemtaget i præparat, men de efterfølgende undersøgelser afslørede, at sølvstykkerne lå spredt i jordblokken og ved udgravningen kunne det konstateres, at stort set alt syntes at ligge i muldfyldte dyregange. Umiddelbart synes

Figur 8. Spredningen af sølvet fra Skat 1 (rød prik), Skat 2 (turkis prik) og andre sølvfund (blå prik). Desuden er grubehuse (gul polygon) og stolpebyggede huse (mørkegrå polygon) markeret.

Baggrundskort: Klimadatastyrelsen.

der at være tale om sølv, som var endt lige under det oprindelige, nu bortpløjede, nedlægningssted som følge af omfattende dyreaktivitet. Der var ingen spor af en eventuel beholder til sølvet, men de mange dyregange og sølvet kunne måske indikere, at beholderen var af organisk materiale af interesse for rotter og mus.

Brudsølvet i Skat 1

Til Skat 1 kan henføres 35 stykker sølvklip (møntklip ikke inkluderet). Af de 35 sølvklip er der primært tale om fragmenter af sølvbarre (brødformede) og klip af smykker. Stangformede stykker, der kan være arm- eller halsringsfragmenter, udgør 25 dele. Tre stykker kan tilskrives en specifik arm- eller halsringstype. Desuden er der blandt fundene to barrefragmenter (X12, X22), to smelteklumper (X209, X236) og to stykker ikke nærmere bestemmeligt sølvklip (X197 og X396).

Overordnet synes sølvet at fordele sig i to grupper baseret på vægten af de enkelte stykker. Der er stykker fra 3,0-10,9 g (57,1%) og stykker, som vejer under 3 g (42,9%), af disse vejer 11% under 1 g

(svarende til 4 genstande). Den samlede vægt af klipsølvet (dvs. eksklusiv mønterne) fra dette skattefund er 129,3 g.

Hals- og armringe

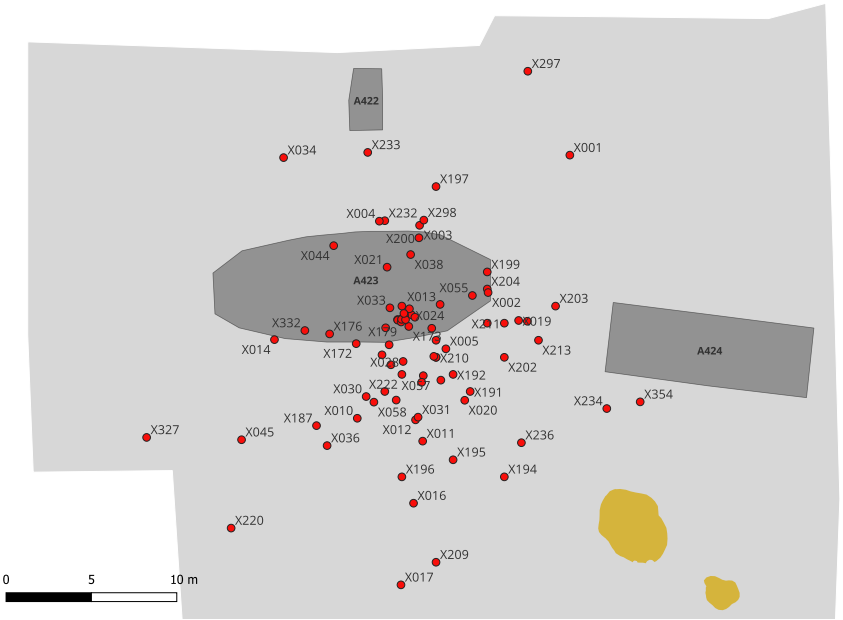
En del af genstandene fra Skat 1 er sammenbukkede stangformede sølvstykker, hvoraf nogle er med firkantet tværsnit og andre med ovalt tværsnit med facettering. Flere fremstår snoede eller er dannet af to sammensnoede sølvstænger med ovalt tværsnit og facettering, hvilket indikerer, at de kan være skabt ved anvendelse af trækjern i stil med det, som kendes fra flere værktøjsfund og begravelsen af en metalhåndværker i Lejre.[18] Det vurderes, at en stor del af dem er fragmenter af arm- eller halsringe. Stykkerne kan med undtagelse af X14, X27 og X196 ikke entydigt typebestemmes inden for periodens hals- og armringstyper, idet typeinddelingen af disse hviler på udformning af lukkedelen jf. den af Birgitta Hårdh opstillede typologi.[19] Det vurderes dog med udgangspunkt i karakteren af sølvet, at der er tale om stykker af snoede halsringe, der overordnet fremstilles fra omkring år 900 og i denne periode formentlig i lokalt regi.[20]

Figur 9.
a) Klip af lukket fra hals- eller armring af Hårdhs type 5 (X14);
b) Lukket til halsring af Hårdhs type 6 (X196);
c) Flad halsring med langsgående lister og stempler (X27).
Foto: Nordjyske Museer.

I Bramslev Skat 1 findes to fragmenter af lukkeenden fra halsringe. Fragment X14 er fladbanket med en nu opbøjet krog og stregornamentik i rombeform (fig. 9a). Denne tilskrives en lukketype Hårdhs type 5.[21] Fragment X196 er af Hårdhs type 6 (fig. 9b). Der er her tale om en del af en halsring dannet af flettede stænger med ovalt tværsnit, som mødes i en tilspidset nærmest kegleformet del omrullet i enden. Begge disse lukketyper synes at være udbredt i Skandinavien – særligt type 6, der kan være en jysk type.[22] Begge

dateres i øvrigt fra midten af 900-tallet til 1000-tallet.[23] Det mere fragmenterede stykke X27 fremstår med langsgående lister og cirkulære stempler (fig. 9c). Der kan være tale om et stykke af en flad, ikke massiv armring (stykket måler 3,4x1 cm og vejer 3,2 g). Denne type af armringe dateres til slutningen af 900-tallet.[24] Typen med flad inderside og yderside profileret med længdegående lister findes i skattefund, der dateres til perioden ca. 950-1000.

Figur 10. Spredningskort fund tilskrevet Bramslev Skat 1.

Tegning: Nordjyske Museer.

Fugleformet bæltekrog

Desuden skal et større fragment af et fint ornamenteret sølvbeslag (X327) formentlig tilskrives Skat 1 (fig. 11b). Dette blev dog fundet i yderkanten af fundspredningen for denne skat (fig. 10). Stykket tolkes som et beslag, idet der centralt ses et tydeligt nittehul til montering. Typemæssigt er der tale om en såkaldt bæltekrog.[25] Bæltekrogen har en kroget, plastisk støbt del udformet som et fuglehoved set fra oven og et fladt parti ornamenteret med gribedyr i Borrestil i højt relief med niello og forgyldt baggrund (fig. 11).

Til dette stykke kendes paralleller; en fra Sæby ved Lejre og to fra Magleby SV på Møn (fig. 11).[26] Der er tale om stykker af meget fint håndværksmæssig kvalitet og alle udformet som fugle set fra oven med et plastisk fuglehoved og Borrestilsdyr med rester af forgyldning og niello. Stykkernes udformning og Borrestilsornamentik tyder på, at det er tale om skandinaviske produkter fra midten af 800-tallet til slutningen af 900-tallet.[27] Variationen mellem de

Figur 11.

a) Bæltekrogen fra Sæby ved Lejre (NM C 59158).
Foto: CC-BY-SA Nationalmuseet, Signe Worre Sørensen.

b) Bæltekrog fra Bramslev Skat 1 (X327).
Foto: Nordjyske Museer.

c-d) De to bæltekroge fra Magleby SV (NM C 43100 og C 43102).
Foto: CC-BY-SA Nationalmuseet, Søren Greve.

fire stykker indikerer (se fig. 11), at de ikke er fremstillet i samme form, med undtagelse af de to fra Magleby SV, som er nærmest identiske, hvorfor de må antages fremstillet samme sted eller i samme form og kan have været anvendt som et par.

På Sæby-lokaliteten har private detektorbrugere fundet mindst 11 vikingetidsmønter.[28] Bl.a. en Æthelred d. 2 (Small cross type North 770), seks Knud d. Store pennies (en quaterfoil, North 781 og fem pointed helmet, North 787-789),[29] samt en tysk Otto-Adelheid pfennig og en dirhem. Desuden ses blandt fundene fra samme lokalitet også en række fragmenter af sølvbarre og smykker af sølv, herunder blandt andet hængesmykker. Der kan også her meget vel være tale om resterne af et udpløjet skattefund, der i så fald er nedlagt efter 1024 – Sæbyskatten.

Ved Magleby SV[30] er ligeledes med detektor gjort enkeltfund af dirhemklip[31] og tyske vikingetidsmønter, bl.a. en pfenning (Otto 3 og Adelheid, Hatz V, 3i)[32] og to denarer (Konrad 2, Dannenberg type 790[33] og Heinrich 3 og Poppo von Babenberg, Trier, Dannenberg type 466)[34]. Desuden er fundet sølvklip og vægtlodder samt mulige dele af en ringnål[35]. De løsfundne genstande, kan måske tolkes som en mulig deponering af et mindre nu udpløjet skattefund nedlagt efter 1056.

Parallellerne indikerer, at typen af bæltekrog som den fundet i Skat 1 er kendt bredt i det nuværende danske område og fra lokaliteter med mønter fra midt/slut 900 til midten af 1000-tallet.

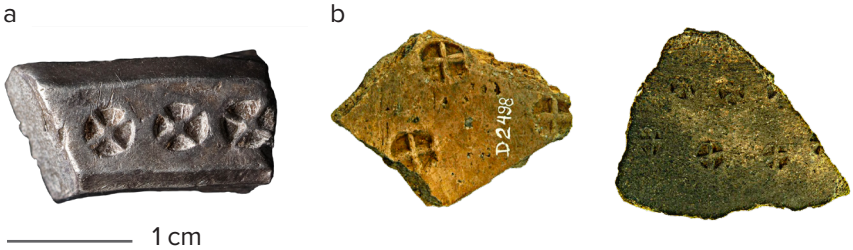
Brudsølvet i Skat 2

Til Bramslev Skat 2 kan tilskrives 61 stykker sølvklip (møntklip ikke inkluderet). Ligesom det var tilfældet med Skat 1, er der overvejende tale om ituklippede smykker af sølv. Fem stykker vurderes at være fragmenter af filigranperler og granulationsperler, øjensynligt primært cirkulære, men også en stangformet perle med udsvajede manchetter. Fire andre stykker stammer fra armringe og et enkelt fragment er fra en barre (X47). De resterende stykker omfatter mindre stykker blik og, som det var tilfældet med mange stykker i Skat 1, stangformede stykker, som ikke kan nærmere typebestemmes. Antageligt repræsenterer sidstnævnte også her fragmenter af armringe.

Vægtfordelingen af stykkerne er i Skat 2 en smule anderledes, idet der her er tale om flere mindre stykker end det var tilfældet med Skat 1. I denne skat vejer langt det meste af sølvklippet under 3 g (90,8%). Kun seks stykker vejer mere (9,2%). To smelteklumper X40 og X190 vejer over 5 g. Sidstnævnte er det tungeste stykke i denne skat og vejer 7,9 g. De resterende stykker med en vægt over 3 g er et fragment af en brødformet barre (X47), der vejer 5,1 g og et stangformet stykke sølvklip, antageligt fra en armring. Den samlede vægt af sølvet (eksklusiv mønterne) i Bramslev Skat 2 er således beskedne 75,4 g. Hele 37 stykker vejer under 1,0 g (60,7%).

Bestemmelige fragmenter af smykker

En række fragmenter af mere svært støbte armringe optræder også i materialet. Det kraftige stykke X66 stammer formodentlig fra en armring, som på de to bredsider har været dekoreret med cirkulære korsornamenter lavet med stempelteknik. Desuden har det ovalt tværsnit med kraftig facettering af de fire "hjørner" og er antageligt produceret ved brug af trækjern. Begge ender er afhugget. De cirkulære korsornamenter, hjulkors, er påfaldende, idet denne type

Figur 12.

a) Fragment af armring fra Skat 2 (X66).
Foto: Nordjyske Museer.

b) To keramikskår med en ornamentik tilsvarende den, som ses på armringsfragmentet. Begge keramikskår stammer fra udgravning ASR 5M73D, Sct. Nicolaj Gade 10 i Ribe og dateres til yngre germansk jernalder til vikingetid.
Foto: Museum Vest.

ornamentik sjældent ses på periodens armringe. Her ses i højere grad trekantstempler, "sløjfe"/timeglasformede stempler og cirkulære stempler. Dog kendes lignede korsstempler på en række keramikskår fundet i Ribe[36] og på Bejsebakken i Nordjylland.[37]
Ydermere ses blandt brudsølvet fragmenter af flettede armringe, som ikke kan nærmere typebestemmes, samt et stykke af en armring, der kan være af permisk type (X118). En del af de glatte fragmenter, der ikke lader sig nærmere bestemme, kan i øvrigt være dele af skandinaviske producerede imitationer af permiske armringe. Dette kan ligeledes være tilfældet for lignende fragmenter i Bramslev Skat 1.

Fragmenterne X79 og X115 (fig. 13), vurderes på basis af det relative tynde gods, vægten og stykkernes generelle karakter, at stamme fra fingerringe med stempelornamentik. Det pladeformede stykke X79 med tilnærmelsesvis rombisk form er dekoreret med to rækker af cirkulære prikornamenter og en række med modstillede trekanter udfyldt med tre prikornamenter. Den rombiske plade med cirkulære stempler på X115 er sammenbukket på midten og afsluttet af stangformede ender, der sandsynligvis har været omviklet. Denne type fingerring kendes fra skattefund og enkelte gravfund i Skandinavien. Fra gravene i Birka foreligger blandt andet eksemplarer med forskellige ornamentik. De dateres fra 900 til 1000-tallet.[38]

Figur 13. Fragmenter af fingerringe med stempelornamentik fra Skat 2.

Foto: Nordjyske Museer.

En fibula med filigran og granulation

Endelig er stykkerne X94, X96, X132, X250 og X110 særligt interessante. De ituklippede dele stammer fra en større dobbeltskallet, hvælvet cirkulær fibel af sølv. Stykket X94 er en del af den inderste

Figur 14. Fragmenter af den ituklippede sølvfibula fra Bramslev Skat 2.

Foto: Nordjyske Museer.

skal med pålagte filigranbånd langs kanten. På bagsiden ses et påloddet bånd med langsgående rifling og påloddet ornamentik. Dette vurderes at være en del af den ophængningsanordning, der typisk findes på bagsiden af denne type fibler.

Stykkerne X110 og X132 repræsenterer dele af den yderste skal. En skal, som har været drevet ud fra bagsiden. Med ciselering og efterfølgende filigran og granulation er stykket herefter blevet dekoreret med detaljeret ornamentik. De beskedne stykkers få detaljer levner kun begrænset mulighed for bestemmelse af ornamentikkens stil, men idet fragmentet X250 synes at vise en tvedelt tå lig den (fig. 14), som ses på fx Jellingebægeret, vurderes stilen her at være den samme.

Lignede fibulaer kendes i både sølv og guld fra andre skattefund og oftest i hel udgave, om end brudskader ses på en række af dem. Fælles for disse er, at de modsat tilfældet i Bramslev er fundet i skattefund med tilstedeværelsen af andre filigransmykker og større fragmenter af armringe. I disse tilfælde er det blevet foreslået, at der kan være tale om deponeringer af ceremonielle sæt.[39] De dobbeltskallede fibler med filigran og granulering har rent kronologisk en ret betydelig spredning, idet hovedparten synes udført i Jellingstil med en almindeligt accepteret dateringsramme fra først i 900-tallet til lidt før årtusindeskiftet, mens enkelte af smykkerne jævnfør stilen må stamme fra perioden omkring ca. 1100 e.Kr. Dette gælder fiblen fra Østermarie Skat 2, hvis ornamentik omfatter mere kristne

Figur 15. Fragment af fibula med den tvedelte tå fra et formodet dyr i Jellingstil, der har prydet fibulaens forside (X250).

Foto: Nordjyske Museer.

motivdele, bl.a. et centralt korsmotiv. Tilstedeværelsen af relikviekors i samme deponering understreger, at der er tale om en deponering fra 1100-tallet.[40] Genstandstypen har altså en længere brugsperiode og har muligvis tjent en særlig kommunikativ rolle med tilknytning til Jellingdynastiet.[41]

Desuden er en ring (X108) med en løbeknude fundet sammen med et af fragmenterne af fiblen (X110), hvorfor det antages, at dette er en øskenring, som har siddet på denne. Sådanne kendes fra flere af de intakte smykker af typen.[42] I disse ringe ses i flere tilfælde mindre filigranperler, af samme type som også optræder i Skat 2, om end i meget fragmenteret tilstand.

Brudsølvets sammensætning

Produktionstidspunktet for genstandsmaterialet i de to skatte fra Bramslev synes typologisk at ligge i samme periode ca. 900 til 1000-tallet. Sammensætningen af genstandstyper og vægt er ikke usædvanlig for deponeringerne fra den senere del af 900-tallet, hvor skattefundene typisk synes at indeholde flere mønter og mindre mængder af ituklippede genstande sammenlignet med 800-tallets skattefund.[43] En stor del af genstandene fra de to skattefund er endvidere relativt små. Mange vejer under et gram, hvilket falder i fin tråd med kendte fundmønstre fra slutningen af 900-tallet til 1000-tallet.[44]

På grund af den høje fragmenteringsgrad kan en lang række af genstandene i skattene, som nævnt, ikke typebestemmes, og et nærmere produktionssted derfor ikke fastslås. Genstandsmaterialets generelle karakter indikerer dog, at det meste er fremstillet i Skandinavien, ikke mindst vurderet ud fra de genstande, hvis proveniens faktisk kan bestemmes såsom enkelte hals- og armringene, den dobbeltskallede fibel og bæltekrogen med Borrestilsornamentik.

Mønterne

Undersøgelserne ved Bramslev har til dato bragt 193 mønter for dagen. De er fundet i to koncentrationer med kun få mønter udenfor koncentrationerne. Mønterne kan opdeles i fire hovedgrupper ud fra deres produktionssted: de såkaldte nordiske mønter præget i Hedeby, mønter fra det europæiske Kontinent (også kaldet tyske mønter), en mønt fra England og dirhemer fra Kalifatet. Alle mønterne er præget i sølv. Det har været muligt at typebestemme en stor del af mønterne, herunder også hovedparten af de normalt meget skrøbelige halvbrakteater.[45]

Hedeby-mønterne

De nordiske mønter fra Hedeby er to-sidede, det vil sige, at de er præget med forskellige præg på for- og bagside. Alligevel kaldes de halvbrakteater. Det skyldes, at der er præget på så tynde blanketter, at motivet ofte kan ses på begge sider. To forskellige grupper er repræsenteret i Bramslev. Den ene er de sene efterligninger af Karl den Stores (†814) mønter fra den frisiske by Dorestad, de såkaldte Carolus Dorestad-imitationer af Malmers kombinationsgrupper (KG) 8 og 9 (forkortet CD), der blev fremstillet fra midten af 900-tallet (fig. 16a). Den anden gruppe er korsmønterne, Malmer KG 10-12 (forkortet CC), der normalt anses for at være udmøntet fra ca. 975/980 (fig. 16b; fig. 17).[46] Mønterne er anonyme, der er hverken på for- eller bagside indskrifter, som kan fortælle os om deres produktionssted eller møntherre. Der har tidligere været diskussion om møntstedets placering, men efter de seneste fund i Hedeby synes der nu at være almindelig enighed om, at de stammer derfra.[47]

Figur 16. Hedebymønter:
a) X63 halvbrakteat fra Hedeby af typen Carolus/Dorestad (CD). Navnet er taget fra indskriften, der er stiliseret til ukendelighed.;
b) X53 halvbrakteat fra Hedeby af typen Korsmønt (CC), Malmer type KG 10a.
Foto: Nordjyske Museer.

Fremstillingen af Carolus Dorestad imitationerne anses for at være begyndt ca. 25 år tidligere end korsmønterne. Alligevel optræder de to grupper (CD og CC) i de samme skattefund helt frem til de to typologisk yngste typer af korsmønterne, typerne KG 11 og især KG 10c, der er til stede i Bramslev. De placerer således Bramslev-mønterne blandt de seneste skattefund med markante indslag af halvbrakteater. Alligevel er der stadig flere Carolus-Dorestad-mønter end korsmønter fra Bramslev.

Figur 17. Fordelingen af halvbrakteater i Bramslev baseret på Malmers typologi (1966) og den reviderede kronologi (Malmer 2002) (Moesgaard 2015, tab. I.6A-B). Hertil skal lægges fire fragmenter, der ikke kunne indplaceres i typologien. KG 8-9 er Carolus-Dorestad-imitationer (CD), KG 10-11 er korsmønter (CC).

	Typedatering	Skat 1	Skat 2	?
KG 8	950-960	2	2	
KG 9		7	28	
KG 9a	950-970	1	2	1
KG 9b	960-980	8	5	
KG 9c	960-980		1	
KG 9d	970-990		1	
KG 10		1	3	
KG 10a	975-980	3	20	1
KG 10b	975-980			
KG 10c	985-	1	9	
KG 11	975-980	3	6	1

De kontinentale ('tyske') mønter

Sachsenpfennige

Sachsenpfennige udgør med 20 eksemplarer den største gruppe af kontinentale mønter. Mønterne er registreret efter Kilgers typologi og hans dateringsforslag anvendes.[48] Alle mønterne hører til de grupper, som Kilger henførte til Øst- og Nordsachsen i perioden fra Otto 1 til Otto 3 (962-996). Der er tre mønter af typen KN 1 tilskrevet mønten i Magdeburg. En mønt med indskriften ADAL[…] henviser til Adalbert 1 (død 981), den første ærkebiskop i Magdeburg (x36), mens to mønter er tilskrevet Otto 1/Otto 3 (fig. 18a). Typen KN 3 (henført til Seligenstadt, Gittelde, Goslar) er repræsenteret med 13 mønter, og typen KN 4 (henført til Halle-Giebichenstein) er fundet i fire eksemplarer. Et enkelt fragment har ikke kunnet typebestemmes nærmere.

Sancta Colonia-typer

15 af mønterne fra Bramslev tilhører gruppen af Sancta Colonia typer. Indskriften, der har givet navn til gruppen, henviser til Köln, men en stor del af mønterne med denne indskrift er efterligninger lavet i andre møntsteder, specielt i den østlige del af Friesland. Det gælder ikke mindst de danske fund.[49] Mønterne kan således også tilskrives flere forskellige møntherrer, og dateringerne beror på hvilken undertype, der er tale om. De ældste af Sancta Colonia-mønter-

Figur 18. Kontinentale mønter:

a) Sachsenpfennig af type KN 1. Man ser tydelig den forhøjede rand på bagsiden, der har givet typen dens populære navn, Randpfennig (X290);
b) Sancta Colonia mønt, type Häv. 64 (X180);
c) Otto-Adelheid-Pfennig, type Hatz II3c (X7);
d) Mønt præget i Strasbourg under biskop Erkambold (965-991) (X216).

Foto: Nordjyske Museer.

ne fra Bramslev er to eksemplarer af typen Hävernick 29 og tre mønter af typen Hävernick 64, som alle er dateret 936-962 (fig. 18b), mens fire mønter af typen Hävernick 67 er dateret i Otto 3's tid (983-996). Det samme gælder en mønt af typen Hävernick 185b, som er udmøntet i Deventer (X10).[50] Fem mønter er ikke nærmere bestemt.

OAP

Otto-Adelheid penninge/pfennige optræder i fem eksemplarer i Skat 1. De er blandt de mest almindelige kontinentale mønter i skandinaviske fund fra slutningen af 900-tallet og indtil midten af 1000-tallet. Mønterne registreres efter Vera Hatz' typologi.[51] Det populære navn Otto-Adelheid-penninge (forkortet OAP) skyldes, at der er tale om en udmøntning, der bærer både den tyske kejsers navn, Otto, og navnet på kejserinde Adelheid (død 999), som var gift med Otto 1 (død 973), mor til Otto 2 (født 955, død 983) og farmor til Otto 3. Dateringen af OAP-typerne er baseret på fundkombinationer i specielt de skandinaviske skattefund. Findateringer er stadig omdiskuteret, men der er konsensus om de store linjer i den typologiske udvikling. Udmøntningen anses i dag for at begynde i 983 eller 984, da Adelheid efter Otto 2s død fik stor indflydelse som medværge for barnekongen Otto 3 (født 980, tysk konge 983-1002 og tysk-romersk kejser 996-1002). Mønttypen blev så populær, at den fortsat blev produceret i midten af 1000-tallet, længe efter både Adelheids og Otto 3's død. Der er fundet fem eksemplarer af typen i Bramslev, der alle hører til blandt de ældste OAP-typer, Hatz typerne II og III (fig. 18c). Moesgaard angav, at OAP-mønter normalt først optræder i de senere skatte på bekostning af antallet af halvbrakteater,[52] men materialet fra de seneste fund, Strandby[53], Bramslev og til en vis grad Omø tyder på, at dette synspunkt kan nuanceres.

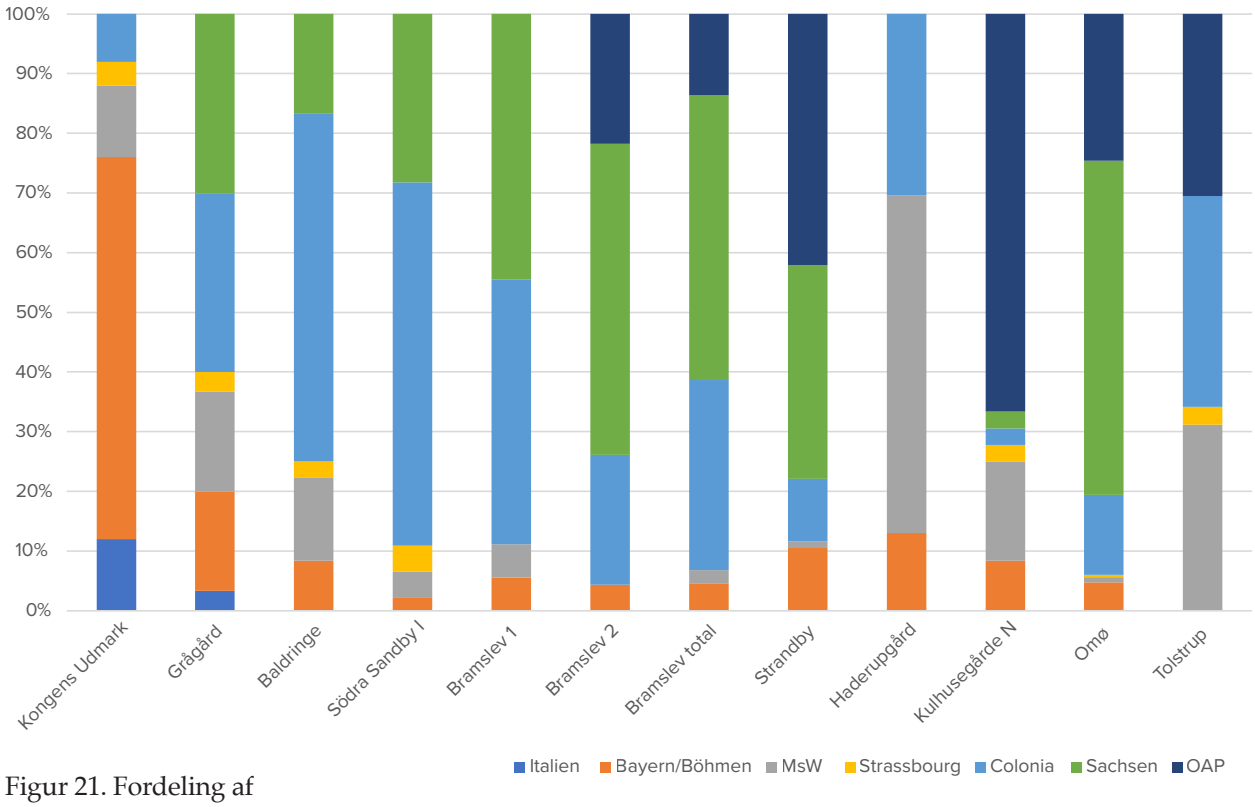
To mønter kommer fra de sydtyske møntsteder: Augsburg (X193) og Regensburg (X266), og en mønt er fra Strasbourg (fig. 18d).

	Sachsen			Colonia					OAP	Andre	Ubest.
	KN1	KN3	KN4	Häv 185B	Häv 29	Häv 64	Häv 67	Ubest.			
Skat 1	1	6	1	1	1	1	4			2	
Skat 2	2	6	3			2		3	5	1	6
?		1			1					1	2

Figur 19. Fordelingen af de tyske mønter fra Bramslev.

	Område	tpq	Total antal mønter	Italien	Bayern/Böhmen	MsW	Strassbourg	Colonia	Sachsen	OAP	Andre	Uidentificeret	Total kontinental	Kilde
Kongens Udmark	Bornholm	967/968	113++	3	16	3	1	2			1		26	Moesgaard 2015 tab I.12
Grågård	Jylland	975/980 ell. 985	ca. 250	1	5	5	1	9	9			2	32	Moesgaard 2015 tab I.12
Baldringe	Skåne	983	315		3	5	1	21	6			5	41	Moesgaard 2015 tab I.12
Södra Sandby I	Skåne	ca. 985	143		1	2	2	28	13				44	Moesgaard 2015 tab I.12
Bramslev 1	Jylland	985	47		1	1		8	8		1		19	FP 18002
Bramslev 2	Jylland	985	129		1			5	12	5		4	27	FP 18002
Bramslev total	*Jylland*	*985*	*193*		*2*	*1*		*14*	*21*	*6*			*44*	*FP 18002*
Strandby	Jylland	984	193		10	1		10	34	40			96	Moesgaard 2015 app. 1
Haderupgård	Jylland	985	115		3	13		7					23 (44?)	FP 552
Kulhusegårde N	Sjælland	983/991	80		3	6	1	1	1	24	5		41 (44)	FP 248
Vålse	Falster	984/991	ca. 700		x	x	x	x	?	x			371	FP XXVII
Omø	Sjælland	991	751		11	2	1	31	130	57	1	53	586	FP 15554, 15574, 15575
Tolstrup	Jylland	991	174			52	5	59		51	4		171	FP 595

Figur 20. Fordelingen af kontinentale mønter efter produktionsområde i skatte med halvbrakteater og +20 kontinentale mønter. De to møntkoncentrationer i Bramslev er vist hver for sig. Desuden er det samlede antal for hele Bramslev vist, heri er inkluderet mønter, der ikke med sikkerhed kan tilskrives en koncentration.

Figur 21. Fordeling af kontinentale mønter efter produktionsområde. Samme data som i skema fig. 20, dog er skatten fra Vålse udeladt.

Dirhemer

Der er registreret i alt 29 dirhemer eller dirhemfragmenter fra Bramslev. De fleste identificerede/bestemte mønter er præget af emirer fra det samanidiske dynasti, men kun få af dem kan dateres præcist, alle mellem 892 og 943-950. Mønterne er præget i de centralasiatiske møntsteder ash-Shash (nu Tashkent i Uzbekistan) og Balkh i det nordlige Afghanistan. De samanidiske dirhemer kom til Norden i meget stort tal i perioden fra ca. 890 til ca. 960, og fundene fra Bramslev afspejler et almindeligt udvalg af samanide-dirhemer fra skandinaviske fund. Dirhemer er generelt solide mønter. Alligevel er de fleste fragmenterede. Det skyldes, at dirhemer i høj grad blev udsat for omarbejdning i Norden. Der er kun en komplet, men temmelig slidt dirhem, som ikke er omarbejdet. En del af fragmenterne er tydeligvis klippet eller skåret i stykker. Andre har meget irregulære brudflader, og disse mønter må være brækket i stykker. Et fragment har et tydeligt knæk, som muligvis stammer fra et forsøg på yderligere fragmentering.

Figur 22. Dirhemer:

a) Dirhem omarbejdet til vedhæng (X182). Præget i ash-Shash (Tashkent i Usbekistan) under abbaside kaliffen al-Mu'tadid i 894 e.v.t.;

b) Fragmenteret dirhem med notch på brud (X70). Præget i ash-Shash (Tashkent i Usbekistan) under samanide emiren Nasr 2 ibn Ahmad og kaliffen al-Muqtadir, 913-932 e.v.t.

Foto: Nordjyske Museer.

To dirhemer er omarbejdet til vedhæng. Den ene er en hel dirhem (fig. 22a), der har været forsynet med en øsken fastgjort med en nitte. Nu er kun nittehullet bevaret, men slidspor på møntens rand på hver side af nittehullet viser, hvor øskenen har siddet. Den ene side af mønten er ekstremt slidt, og man kan forestille sig, at den side har gnedet op ad et andet materiale. Mønterne er præget i Ash-Shash under den abbasidiske kalif al-Mu'tadid i 894 e.v.t. Det er den eneste dirhem, som har kunnet bestemmes så præcist. Også fragmentet X76 er gennemboret, men her er det ikke muligt at se spor af en eventuel øsken. Mønten er tydeligvis blevet fragmenteret efter at hullet er lavet. Desuden er fragmentet X265 gennemstukket nær randen. Det er en usædvanlig form for gennemboring, som nok ikke har skullet anvendes til omarbejdning til vedhæng. Denne mønt er præget i Ash-Shash under den samanidiske emir Isma'il ibn Ahmad (892-903 e.v.t.).

Nogle af dirhemfragmenterne har en 'notch' enten på randen (for eksempel X249) eller på den ene brudflade (fig. 22b). Notches er betegnelsen for små hakker, som typisk er lavet i randen og på brudfladerne af såvel mønter, som andre sølvgenstande. De anses almindeligvis for at være lavet med henblik på at teste sølvets lødighed. Der er ikke noteret andre testmærker.

Ikke tilhørende mønter fra området?

Den seneste kontinentale mønt fra Bramslev er bestemt som Henrik 3, Erfurt[54] og dateret 1039-1056 (fig. 23a). Mønten falder kronologisk udenfor de øvrige mønter fra Bramslev. Som den eneste vestlige mønt har den været monteret med en øsken, som man kan se af resterne af en nitte i en gennemboring. Mønten er en af de få, som er fundet imellem de to store møntkoncentrationer, og da den kronologisk ligger så længe efter alle de øvrige mønter, må den anses for ikke at være en del af skatten(e).

Figur 23. Mønter fra 1000-tallet, som måske ikke stammer fra skatten(e):

a) Pfennig præget i Erfurt under Henrik 3, 1039-1056 (X212);
b) Penny præget af Wulfstan i Stamford under Æthelred 2, 1009-1017 (X111).

Foto: Nordjyske Museer.

Der er fundet en enkelt mønt fra England. Det er en *small cross* type præget under Æthelred II af møntmesteren Wul(f)stan i Stamford (fig. 23b). *Small cross* typer blev præget ad flere omgange under Æthelred II, første gang i 978-979 (*first small cross*), igen i ca. 997 (*intermediate small cross*) og endelig 1009-1017 (*last small cross*). Det er vanskeligt at adskille de enkelte *small cross* typer fra hinanden, og specielt portrættet er på denne mønt uklart. Man kan imidlertid se, at møntmesteren Wulfstan er kendt fra mønter klassificeret som *first small cross*, mens han ikke findes på de senere typer.[55] Det kan tyde på, at også denne mønt må dateres tidligt. Indmålingen viser, at mønten er fundet sammen med en stor del af de øvrige mønter i Skat 2. Fundstedet alene gør det meget sandsynligt, at den hører til det samlede fund. På den anden side er det den eneste engelske mønt fra pladsen, og den *kan* være noget yngre end de øvrige mønter. Trods fundstedet må der derfor rejses tvivl om møntens tilhørsforhold, og usikkerheden om den typologiske indplacering betyder, at den ikke kan anvendes som dateringsudgangspunkt for skatten.

Møntsammensætning og sammenligning med andre fund

De kontinentale og nordiske mønter fra Bramslev udgør som helhed en tæt kronologisk gruppe. De yngste mønter anses normalt for at være præget fra 985 og et stykke tid fremefter. Baseret på dette materiale kan mønterne altså ikke være nedlagt før 985. Dirhemerne er som vanligt noget ældre end de øvrige mønter, og kan ikke anvendes til datering af deponeringen.

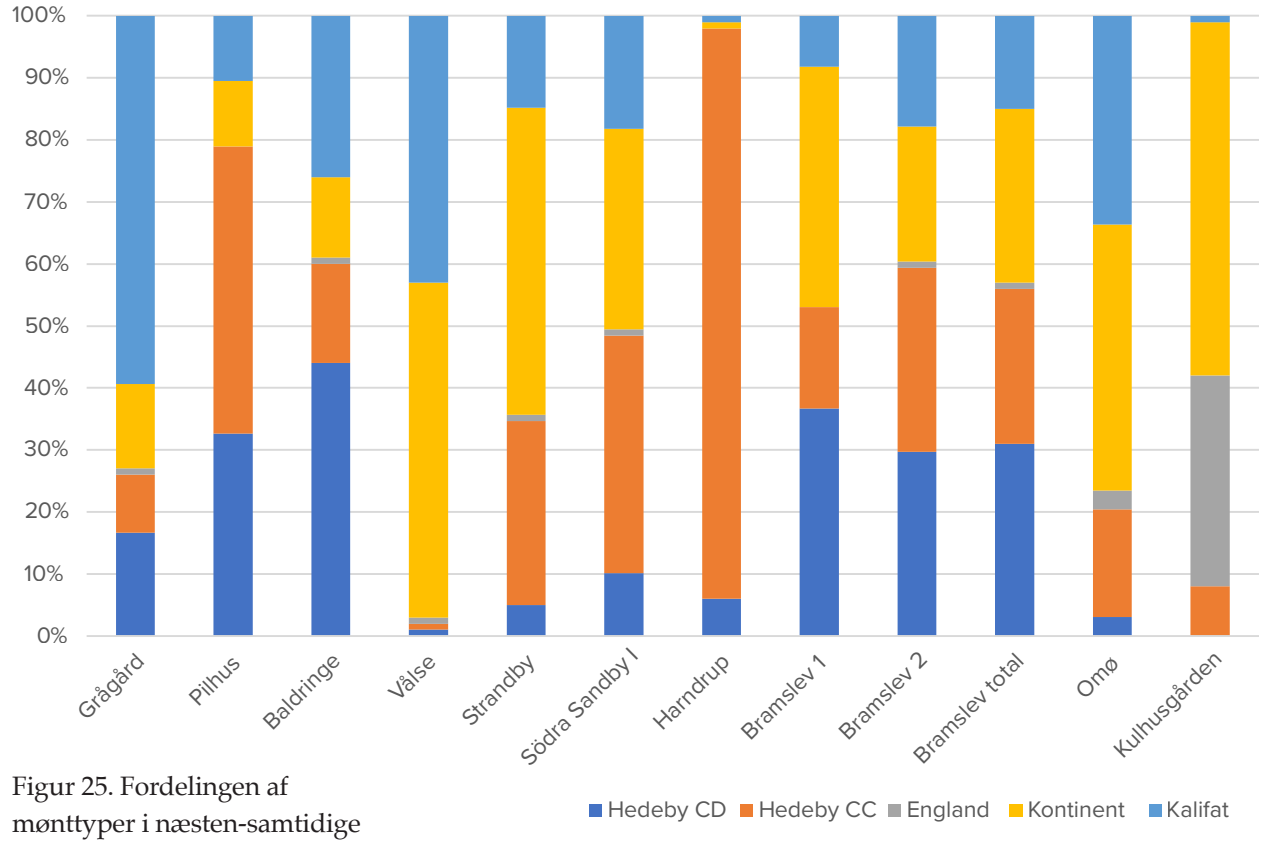
Halvbrakteaterne spiller en betydningsfuld rolle i skattefundene fra ca. 970 og frem til slutningen af 900-tallet. Det er dog langt fra alle periodens skattefund, der indeholder halvbrakteater.[56] Allerede omkring årtusindskiftet er halvbrakteaterne næsten helt forsvun-

det fra skattefundene igen.[57] I de fleste af skattefundene er der ligesom i Bramslev et betydeligt indslag af både kontinentale penninge og kufiske dirhemer, om end procentsatserne kan variere noget. De engelske mønter er generelt svagere repræsenteret, kun skatten fra Kulhusgården i Nordsjælland har et betydeligt antal af dem.

Skema og diagram (fig. 24 og 25) illustrerer, at trods de individuelle forskelle har Bramslevmønterne en sammensætning, der i store træk er i overensstemmelse med andre danske skattefund med en nedlæggelsesdato efter ca. 975/980. Men det illustrerer i endnu højere grad, hvor ensartede de to møntkoncentrationer i Bramslev er. Den tydeligste forskel er tilstedeværelsen af OAP i Skat 2. Man kunne vælge at tage dette som et tegn på, at Skat 2 kunne være en anelse yngre end Skat 1. Men da der ikke er andre markante forskelle mellem de to områder, vil det nok være at lægge for meget vægt på de trods alt få mønter.

Figur 24. Fordelingen af møntyper i næsten-samtidige skattefund i Danmark og Skåne. Fundene fra Bramslev er opført både som de to koncentrationer og som totalantal for alle mønterne fra pladsen. Desuden er indsat skattefundet fra den lille ø Omø syd for Skælskør, Grågård, Pilhus, Baldringe, Vålse, Strandby, Södra Sandby I og Harndrup og Kulhusgården. Procentsatser er afrundet til nærmeste hele tal.[89]

	Region	tpq	Total	CD	CC	England	Kontinent	Kalifat	Uidentificeret
Grågård	Jylland	ca. 975/980 ell. 985	ca. 250	16%	9%	1%	13%	ca. 57%	ca. 5%
Pilhus	Jylland	ca. 975/980	81+	31(+?)%	44(+?)%		10(+?)%	10%	5%
Baldringe	Skåne	983	315	44%	16%	<1%	13%	26%	1%
Vålse	Falster	984/991	ca. 700	<1%	<1%	1%	54%	ca. 43%	
Strandby	Jylland	985	193	5%	30%	<1%	50%	15%	<1%
Södra Sandby I	Skåne	985	143	10%	38%	1%	32%	18%	
Harndrup	Fyn	985	118+?	6%	92%		1%	1%	
Bramslev 1	Jylland	985	47	36%	16%		38%	8%	2%
Bramslev 2	Jylland	985	129	30%	30%	<1%	22%	18%	
Bramslev total	*Jylland*	*985*	*172*	*31%*	*25%*	*<1%*	*28%*	*15%*	*1%*
Omø	Sjælland	991	751	3%	17%	3%	42%	33%	1%
Kulhusgården	Sjælland	983/991	80		8%	34%	57%	<1%	<1%

Figur 25. Fordelingen af mønttyper i næsten-samtidige skattefund fra Danmark og Skåne. Samme oplysninger som i skemaet fig. 24, men med rensede procentsatser. Diagrammet illustrerer ligesom skemaet både den store lighed mellem de to møntkoncentrationer i Bramslev og de individuelle forskelle mellem de øvrige skattefund.

Det øvrige fundmateriale

Udover ovenomtalte fund hjemtaget fra de arkæologiske anlægsspor og sølvet fra skattene foreligger yderligere en mængde metaldetektorfund fra pløjelaget. Dette materiale, som stammer fra både metaldetekteringerne under muldafrømning forud for de arkæologiske undersøgelser og fra de private detektorbrugeres afsøgninger af markfladen i og omkring de undersøgte dele af vikingetidsbebyggelsen både før og efter undersøgelserne. I tillæg til de daterbare fund, som behandles i det følgende, tæller detektorfundene en del fragmenter af kobberlegering og bly inkl. en håndfuld smelteklumper og en del ubestemmelige jernobjekter samt enkelte jernnagler.

De daterbare fund domineres ikke overraskende af fibler af varierende art – alle udført i kobberlegering. I skrivende stund er der registreret syv større fragmenter eller næsten intakte fibler fra området og fire mindre fragmenter af sådanne. Ældst er to næbfibler fra første halvdel af yngre germansk jernalder. Vikingetiden er repræsenteret ved en række meget forskellige fibler. Særligt iøjnefaldende er en detaljeret rytterfibel (fig. 26i). Rytteren mangler hovedet, som efter alt at dømme er knækket af for nylig, men ellers er

rytterfiblen smukt bevaret og en række deltaljer i form af linjer og små koncentriske cirkler på hestens forside skal formentligt imitere dele af seletøjet. En lignende men ikke identisk fibel kendes fra Hersnap på Fyn, og fragmenter af flere hestefibler med seletøj eller indikationer på sådant findes også registreret i DIME fra flere egne af landet.[58] Støbeformsrester efter produktionen af rytterfibler er desuden blev fundet i bylag fra 800-tallets Ribe.[59] På smykket fra Bramslev savner rytteren dog både skjold og lanse, som det ses på fiblen fra Hersnap og modelrekonstruktionerne fra Ribe. Muligvis skal personen på Bramslevfiblen slet ikke gengive en rytter, men derimod en person stående bag hesten. I hvert fald synes de gennemgående linjer på hestens krop ikke afbrudt, hvor rytterens ben burde være og omvendt ses under hestens midte, præcis under den menneskelig overkrop som rager op over hestens ryg, et ekstra ben med en langstrakt fod.

En dobbeltskallet cirkulær skålfibel i Jellingstil (fig. 26h) skiller sig også ud blandt fiblerne fra pløjelaget. Denne er særligt iøjnefaldende, fordi sådanne fibler i gennembrudt arbejde typisk er voldsomt fragmenterede, når de findes i pløjelaget. Blandt de mindre fibelfragmenter fra lokaliteten stammer to-tre styk også fra en dobbeltskallet fibel, sandsynligvis fra samme ovale skålfibel. En lille fugleformet fibel viser desuden, at der fortsat i tidlig middelalder var aktivitet i området.

Enkelte fund er yngre, men langt den overvejende del af det øvrige fundmateriale fra pløjelaget kan også henføres til vikingetid/tidlig middelalder. Blandt disse fund findes flere usædvanlige genstande. Tre patricer til fremstilling af støbemodeller springer i øjnene: en torshammer (fig. 26e), en model til simple dyreslyngsfibler (fig. 26f) og et nyligt fundet stykke, som formentligt er en model til små cirkulære grubeemaljefibler (DIME 264521). Fire skjoldamuletter skiller sig også ud (fig. 26a-d). Små imitationer af skjolde, hvis bagside alle ved kanten af smykkeskiven rummer rester af en øsken i form af en gennemboret støbt flig placeret vinkelret på kanten. I et enkelt tilfælde ses resterne af en lille jernnitte i en gennemboring ved modsatte kant – måske rester af et sekundært øsken tilføjet på et slidt smykke?

Endelig findes der blandt pløjelagsfundene også et par fragmenter af bidselbeslag fra yngre vikingetid, en håndfuld små blytenvægte fra tidlig middelalder, tre vægtlodder som sikkert også stammer fra vikingetid eller tidlig middelalder og et lille stykke guldblik (fig. 26g). Guldstykket, som udgør et klip af en større genstand, er pyntet med flere pålagte, kurvede tråde og stammer formentlig fra

Figur 26. Udvalgte detektorfund fra pløjelaget:

a-d) Skjoldamuletter (fra venstre X48, X153, X350 og X360);
e) Patrice til torshamre (DIME 188268);
f) Patrice til dyreslyngsfibler (DIME 188285);
g) Klip af guldblik med pålagte tråde (X338);
h) Dobbeltskallet cirkulær skålfibel med dyreslyng i Jellingstil (X341);
i) Rytterfibel med hovedløs rytter (recent brud (X121)).

Foto: Nordjyske Museer.

et smykke eller lignende. Vægtmæssigt og rent visuelt er det imidlertid fragmenter af en imponerende ringnål, som ved siden af skattefundene dominerer fundmaterialet.

Ringnål

Ringnålen, der er blevet hakket eller klippet i stykker og ringen forvredet i processen, er repræsenteret ved tre større fragmenter (fig. 27). Det største fragment vejer 74 g og endekuglerne, som synes massive, er lige godt og vel 2,5 cm i diameter. Kuglerne er dekoreret med et fladedækkende båndslyngsornament med omløbende bånd af furer med indlagt niello, og ved overgangene til ringen ses små kraver pyntet med en enkelt snoet tråd af guld. På bagsiden er begge kugler fladtrykte i centrum, og det plan felt her er blankt. Ringnålens massive ring har rundt tværsnit og er 9 mm tyk, men udvides ved enderne til bratte kolbeformede afslutninger. I begge ender omkring kuglerne er ringens overside desuden dekoreret med fuglelignende aftegninger i niello. Yderst ved ringens kolbeender ses en zigzagget dobbeltstreg, hvis tre spidser peger mod ringens afslutning, mens stregerne i den modsatte ende løber ind under kuglerne. På den modsatte side af hver kugle kigger en lille fuglelignende figur ud, så det rent visuelt virker som om kuglerne dækker de centrale dele af et sammenhængende motiv. Fuglehovederne har karakter som en siddende kragefugl set fra oven, måske en ravn, men i et helt simpelt udtryk. Rygsøjlen er en langsgående midterlinje, der ender i et hoved, som blot er udformet som en lille spids. På begge sider af søjlen ses oversiden af de stilistiske vinger, som er aflange ovaler udfyldt med streger, der imiterer de fjerklædte vinger.

Figur 27. De tre fragmenter af den store ringnål af ball-typen fundet ved Bramslev (fra venstre: X226, X223 og X303). De to endekugler er dekoreret med niello og påloddet guldtråd.

Foto: Nordjyske Museer.

Ringnålen tilhører Graham-Campbell´s *Ball-type ring pins*, som er velkendte over store dele af vikingernes virkeområde.[60] Om denne type af ringnåle skriver Hårdh, at de oftere ses i depotfund i Norge og Sverige, og ofte sammen med kraftige armringe og halsringe af sølv, særligt samme type som disse optræder i ituklippet form i de to skattefund fra lokaliteten.[61] Skovmand skriver i 1942, at de er særlig udbredt i områder af England med norsk tilstedeværelse.[62]

Den karakteristiske slyngede ornamentik på ringnålens kugler leder tankerne hen på en række af vikingetidens båndslyngsornamenter, som ses på fx periodens cirkulære pladefibulaer. Dette motiv går også under betegnelsen "ringkædeornamentik" og knyttes sammen med Borrestilen.[63] Et fragment af et ringspænde af bronze med en lignende ornamentik, dog uden niello, blev gjort i 2007 ved Selsø Vesterby.[64] Det nærmeste parallelfund til ringspændet fra Bramslev fra det nuværende Danmark er ringspændet fra Møllerløkken ved Odense. Den specielle niellodekoration på Bramslevssmykkets ring går igen her, dog med et mere komplekst udtryk (fig. 28). Ligesom det var tilfældet på fragmenterne fra Bramslev, synes der at være

Figur 28. Ringnålen fra Møllerløkken.
Foto: CC-BY-SA Nationalmuseet, Søren Greve.

tale om to ovenfra sete fugle med halerne vendt ud mod ringens ender, og dele af kroppene, som her består af slyngede bånd, er dækket af kuglerne. På Ringnålen fra Møllerløkken ses yderligere to lignende fugle midt på ringdelen mellem de to kugler. Deres slyngede kroppe er flettet sammen og næbene vendt mod hver sin ende af ringen. Når ringnålen har siddet monteret i et stykke klæde, har kuglen på stykkets nål umiddelbart dækket store dele af fuglenes kroppe midt på ringen, præcis som ved det ses på fuglene ved endekuglerne. Ornamentikken og udformningen af kugleafslutningerne på Møllerløkken-ringnålen er også lidt anderledes end på delene fra Bramslev. Kuglerne er ornamenteret med Jellingstilsdyr fremstillet med indlagt niello, ligesom på Bramslevsmykket. Dog er der på den glatte uornamenterede del indlagt en guldplade med filigran og dyr i Jellingestil. Afslutningen synes at være med indlagt guldbånd og ikke niello. Dog ses samme type af snoede pålagte guldbånd på denne.

Skovmand vurderede ved sin beskrivelse af fundet fra Møllerløkken, at stykket kunne stamme fra Norge.[65] Ved en gennemgang af Hårdhs oversigt over Sydsvenske Depotfund, Jan Petersens tidlige oversigt over Norske smykkefund og James Graham-Campbells oversigt over fund fra Skotland findes paralleller med indridsede ornamenter af Jellingdyr og geometrisk ornamentik og båndslyng, men i en anden kombination end den, der ses på Bramslevstykkerne.[66] På baggrund af de stilistiske ligheder med disse ringnåle må en tilnærmet datering af smykket fra Bramslev være slutningen af 800-tallet til slutningen af 900-tallet, og siden de karakteristiske niellodekorationer kun optræder på stykkerne fra Bramslev og Møllerløkken-ringnålen synes det oplagt at søge produktionsstedet et sted i det sydvestlige Skandinavien.

De tre stumper af den imponerende ringnål blev alle fundet i pløjelaget omkring langhus A428. Den ene dog 25 m længere mod øst. Det er dermed mest sandsynligt, at stykkerne oprindeligt har været deponeret i eller tæt ved denne bygning. At ringnålefragmenterne skulle have indgået i en af de to skattenedlægninger synes yderst tvivlsomt. De tre stykker skulle i så fald minimum have forskudt sig 18, 25 og 60 m østover og yderligere lidt sydover fra nedlægningsstedet, mens marken tilsyneladende i moderne tid altid er blevet pløjet i nord-sydgående retning.[67] Hvorvidt stykkerne oprindeligt er nedlagt samlet eller fx i flere stolpehuller i bygningen efterlader fundsituationen ikke mulighed for at afgøre.

Bramslevskattene og bebyggelsen i perspektiv

Givet det forholdsvis beskedne areal undersøgt ved Bramslev er kun begrænsede dele af bebyggelsessporene på stedet formentlig undersøgt. Dette er i hvert fald tilfældet med grubehusbebyggelsen fra yngre jernalder-vikingetid, der ud fra ortofotos dækker flere hektar nordligt på marken. Idet langt hovedparten af sølvet i begge skatte blev fundet i pløjelaget over bebyggelsen, er tolkningen af disse i flere henseender tillige problematisk. Samles trådene tegner fundmaterialet alligevel et interessant omend broget billede af miljøet på stedet og nedlægningsstederne for skattene.

Skattene

Betragter man mønterne, er sammensætningen i de to deponeringer nærmest identisk. Der er ikke blot stor overensstemmelse mellem den procentuelle fordeling af mønterne i forhold til deres oprindelsesområde. Lighederne understreges også af sammenfald på typeniveau. Det gælder ligesom for Hedebymønterne (se skema ovenfor) også for de forskellige kontinentale mønter, der er til stede med de samme typer både i den nordlige og den sydlige koncentration. Den eneste undtagelse er, at de fem OAP alle er fundet i Skat 2. Forskellene mellem mønterne i de to koncentrationer er således så små, at det er meget sandsynligt, at de har samme oprindelse. Man er på den baggrund nødt til at genoverveje, om der er tale om en eller to nedlæggelser. Kan alle mønterne have været del af den samme deponering, som er trukket op fra deponeringsstedet i forbindelse med landbrugsarbejde? Kan en jordklump indeholdende mønter (måske til dels sammenkittede) være ført op til 50 m væk fra deponeringsstedet af landbrugsredskaber, for eksempel i forbindelse med harvning af jorden? Et tilsvarende spørgsmål er stillet i forbindelse med fund af en koncentration af romerske denarer på Smørengepladsen tæt ved et tidligere udgravet skattefund.[68]

Ved begge fundkoncentrationer blev der fundet sølv under pløjedybde, men konteksterne er usikre. Bortset fra en enkelt mønt, som lå et par cm dybere i toppen af stolpehullet med Skat 1, fandtes sølvet under pløjedybde begge steder øjensynligt udelukkende i dyregange. Begge steder sås dog også betydelige koncentrationer af sølv i bunden af pløjelaget. Denne fordeling er umiddelbart svært forenelig med en spredning skabt af landbrugsmaskineri i moderne tid. Det kan dog ikke med sikkerhed udelukkes, at der er sket en indledende forflytning af dele af en samlet deponering kort efter nedlæggelsen af bebyggelsen og en ny forstyrrelse af den nu opsplittede skat ved moderne pløjning. Dette ville dog umiddelbart

betyde, at en anseelig mængde sølv i så fald skulle have cirkuleret i pløjelaget i århundreder, hvilket ingen af sølvgenstandenes tilstand synes at afspejle. Tværtimod er mange genstande særdeles velbevarede – ikke mindst de tynde og ellers meget sårbare korsmønter. Desuden er de fem OAP ikke det eneste, som adskiller Skat 2 fra Skat 1. Skat 2 indeholder også fem små stykker af samme dobbeltskallede fibel, der ikke er repræsenteret i Skat 1. Hertil kommer at brudsølvets størrelse også varierer de to deponeringer imellem. Der synes altså efter alt at dømme faktisk at være tale om to deponeringer nedlagt på samme bebyggelse på samme tid eller med meget kort interval – en "dobbeltskat" om man vil.

Dobbeltskatte er et begreb, der optræder i litteraturen.[69] Det er desværre meget dårligt defineret og synes at kunne dække alt fra en deponering i to eller flere beholdere (fx Assens i tre beholdere) til to (eller flere) skatte deponeret nogenlunde samtidig indenfor et område. I visse situationer virker det ikke overbevisende at udnævne to skattefund som en enhed. Det gælder fx skattene fra Grågård og Pilhus, der er deponeret 250 m fra hinanden. Selvom de begge er domineret af dirhemer, men også indeholder halvbrakteater, så er der alligevel betydelige forskelle i forholdet mellem mønttyperne i de to skatte. Det synes mere frugtbart at diskutere deponeringerne individuelt, men i deres kontekst.[70] Mønterne fra Bramslev er så ensartede i typesammensætning, at de må være resultatet af samme værdiakkumulering. Hvis der, som det ser ud, ved Bramslev er foretaget to deponeringer, er det besnærende at forestille sig, at de kan være nedsat ved samme lejlighed i forbindelse med hvert sit hus.[71]

Som ved langt den overvejende del af vikingetidens sølvdeponeringer fortaber den præcise årsag bag nedgravningen af sølvet ved Bramslev sig i tågerne. Kombination af de mange små stykker brudsølv med de mange hele og ikke testede mønter, tyder umiddelbart på, at der er tale om nedlagte værdier, som har været til brug i en kombinationsøkonomi med brug af både brudsølv og mønter, hvor mønter har større handelsmæssige betydning i deres egentlig form, frem for den sølvvægt de repræsenterer.[72] Dette udelukker dog ikke fx et religiøst motiv bag deponeringerne.

Den ituklippede dobbeltskallede fibel fra Skat 2 udgør et interessant tilfælde, idet der fra flere skatte foreligger hele luksuriøse paralleller i både guld og sølv.[73] I Bramslev indgår fibelstykkerne i et skattefund, hvor alle dele uanset tidligere funktion forekommer reduceret til værdier relateret til brudsølvøkonomien. Igen udelukker dette dog ikke, at deponeringerne har haft sakral karakter, som det måske har være tilfældet for de intakte paralleller fundet i fx

Tolstrupskatten og Fæstedskatten.[74] Fra det nuværende Danmark kendes dog også en række eksempler på ituklippede filigransmykker i stil med fiblen fra Bramslev Skat 2. Omø-skatten fundet med metaldetektor i 2015 omfatter mønter af samme type som dem fra Bramslevskattene og ituklippede smykker.[75] Blandt smykkerne var et helt korsformet hængesmykke af sølv og fragmenter af flere af samme slags. Alle i øvrigt lig typen, der kendes fra det store Hiddensee-skattefund, der her dog er i guld. I Hårdhs katalog til hendes publikation *Wikingerzeitliche Depotfunde aus Südschweden*[76] er oplistet en række skattefund fra Sydsverige, hvoraf flere også indeholder fragmenter af smykker i samme stil. Her kan fremhæves skattefundet fra Södra Sandby kirkebakke nær Lund. Dette store fund indeholder både fragmenter og flere hele genstande, og blandt fragmenterne optræder flere fragmenter af filigransmykker af cirkulære dobbeltskallede skålfibler og tillige armringsfragmenter lig stykker fundet i Bramslev. Dette skattefund har en T.p.q. på 983.[77] Ituklippede filigransmykker ses ligeledes i det mindre skattefund fra Grönby i Skåne, hvis T.p.q. er 1024.[78]

Flere deponeringer

Selvom tolkningen af spredte enkeltliggende genstande i pløjelaget naturligt er forbundet med store tolkningsmæssige udfordringer, så må også fragmenterne af den store fine ringnål, som tidligere omtalt, anses for at være bevidst nedlagt. Alene deres størrelse taler for, at de ikke kan være tilfældigt tabt, uden at de let har kunnet genfindes. Med en samlet vægt på næsten 200 g må de i øvrigt have repræsenteret en anseelig værdi, hvorfor de næppe blot blev efterladt uden grundig eftersøgning, i fald de faktisk blev tabt.

Betragter man de øvrige detektorfund fra bebyggelsesområdet kan det ikke udelukkes, at dele af dette materiale også repræsenterer bevidst nedlagte objekter. I hvert fald er både enkelte fund og selve sammensætningen usædvanlig. Sammenlignet med de fundrige bebyggelser ved Limfjorden længere nordover er fundene fra særligt yngre germansk jernalder og middelalderen påfaldende få.[79] Det kan ikke med det nuværende undersøgelsesniveau antages, at detektormaterialet fra lokalområdet er helt repræsentativt, men forskellen er så markant, at der til en vis grad må være tale om et reelt fænomen. Cirkulationen af visse små metalgenstande synes altså øget mærkbart i vikingetiden. Blandt fundene fra vikingetiden er det særligt den fine rytterfibel og frekvensen af to genstandstyper der springer i øjnene – skjoldamuletterne og patricerne til fremstillingen af smykker.

I forbindelse med sine studier af vikingetidsamuletter kortlagde Bo Jensen i midten af 00erne skjoldamuletternes udbredelse i Skandinavien og Vesteuropa og fandt dengang, at i alt 73 registrerede småskjolde, hvis primære brugsperiode synes at have været fra 900 til 1120, havde en udpræget østlig udbredelse med en tyngde i Uppland i Sverige, samt at fundbilledet i høj grad var domineret af eksemplarer af sølv. Faktisk var næsten trefjerdedele af de kortlagte skjolde af sølv.[80] Dette fundbillede er imidlertid efter alt at dømme langt henad vejen et udtryk for den forskelligartede tilgang til metaldetektering i Skandinavien, snarere end et regulært udtryk for typens oprindelige spredning. Af samme grund er stykker af bronze på hans spredningskort langt overrepræsenteret i Danmark i forhold til sølvamuletterne, som har massiv tyngde i Sverige. En nyoptælling viser, at der i Nationalmuseets danefæregister pt. er registreret 57 små skjoldamuletter fra danske grund: 40 af bronze og 17 af sølv. De findes spredt over stort set hele landet, men hele 33 stk. er fra Jylland, og langt hovedparten er fundet ved metaldetektering fra Viborg-egnen og nordover. I enkelte tilfælde er der registreret et par eksemplarer på samme plads, men kun ved Tissø er der pt. registreret fire som ved Bramslev. Også patricerne til smykkefremstilling er voldsomt overrepræsenteret i forhold til normen. Til eksempel blev der i 2019 ved en analyse af de mest fundrige detektorlokaliteter i Aalborgs opland, hvor en stor koncentration af regionens mest fundrige detektorpladser findes, kun påvist modeller til finere metalhåndværk på tre lokaliteter og i alle tilfælde kun et enkelt eksemplar. Denne undersøgelse omfatter vel at mærke flere fundlokaliteter, hvorfra der foreligger mere end hundrede fund fra yngre jernalder og vikingetid.[81]

Overrepræsentationen af de specielle genstande afspejler dermed sandsynligvis enten hyppigere cirkulation af sådanne artefakter på Bramslevbebyggelsen end på regionens øvrige bebyggelser eller et afvigende forbrugsmønster, som har ledt til øget deponering af disse typer på netop dette sted. Med tanke på sølvdeponeringerne er det fristende at hælde mod sidstnævnte tolkning. Uanset årsagen, synes det klart, at ikke kun det nedlagte sølv adskiller Bramslevbebyggelsen fra den gængse nordjyske landbebyggelse i vikingetiden.

Bebyggelsen

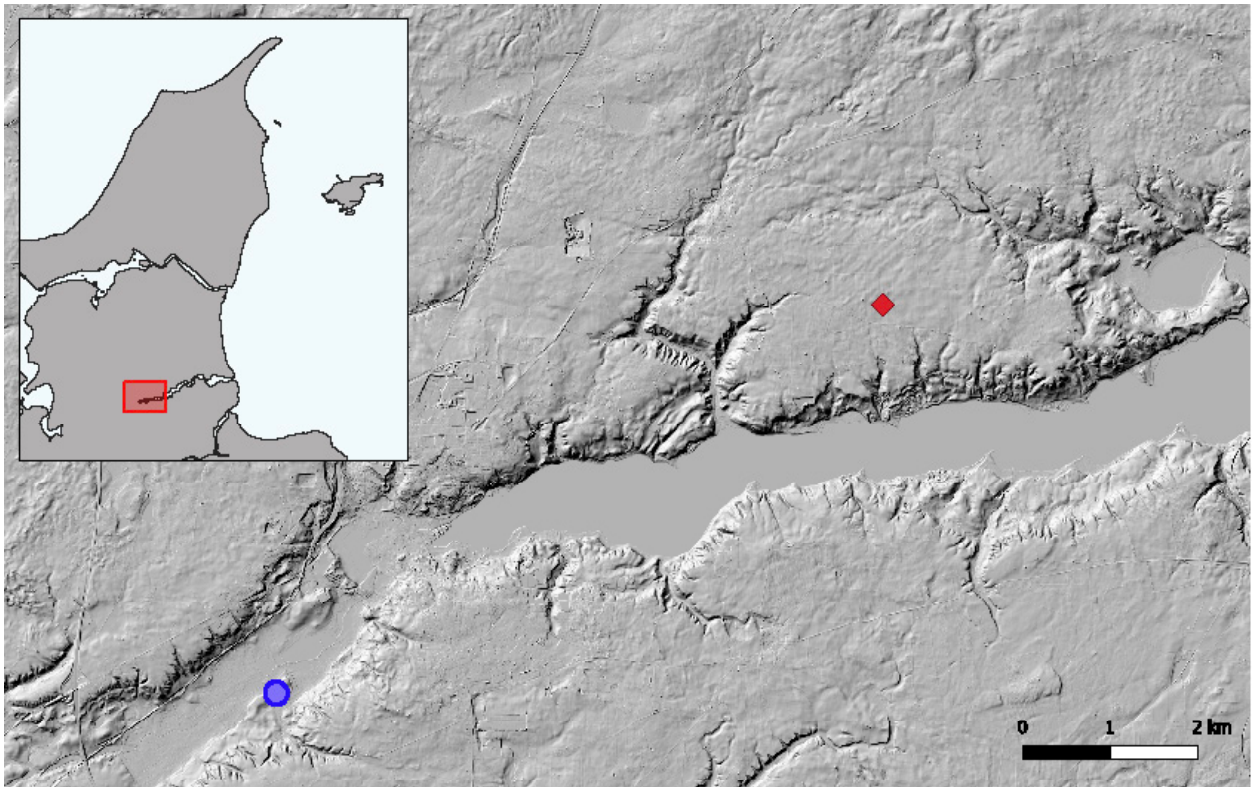
Modsat ovenomtalte billede tegnet af fundmaterialet fra pladsen fremstår de afdækkede dele af bebyggelsen, med enkelte undtagelser, som man ville forvente det på en ordinær landbebyggelse.

Bygningen A425 indikerer, at i hvert fald en gård allerede eksisterede på stedet i århundreder forud for vikingetiden. Ingen fund hverken fra det dårligt bevarede langhus, de omkringliggende anlæg eller pløjelaget i området synes indtil videre at adskille denne ældre bebyggelse fra de øvrige landbebyggelser i regionen. Selvom dele af fundmaterialet fortsat synes sammenlignelige med fundsituation på almindelige agrare landbebyggelser, forekommer situationen i nogen henseender forandret i vikingetiden. Rent arkitektonisk er grundridsene i langhusene A428 og A429 fint i linje med jyske byggeskikke i vikingetid, omend bygningernes længde er forholdsvis beskeden i forhold til mange af de veldokumenterede huse fra syd- og vestjyske bebyggelser. De buede vægge, tagbærende konstruktioner og placeringen af de yderste sæt tagbærende stolper i gavlene har sine bedste paralleller i de yngste langhuse af Sædding-typen, som med små variationer kendes fra en række jyske lokaliteter fra 900-tallet.[82] Bramslevhusenes begrænsede størrelse i forhold til jævngamle sydvestjyske langhuse følger en generel nordjysk tendens som kan følges helt tilbage fra ældre jernalder og som formentlig i vid udstrækning afspejler erhvervsmæssig variation.

Langhus A423 med skattedeponering 1 synes klart at tilhøre samme tradition som ovennævnte, men afviger ved sin beskedne længde og de mærkværdige tilstødende hegnsforløb. Desuden synes den markante placering på en lille forhøjning og det tilstødende aktivitetsområde med de mange kogegrubelignende gruber og den mulige brønd også påfaldende. Omend i væsentlig mere beskeden målestok, leder de mange ildskørnede sten tankerne henimod de store stendynger fundet ved foden af bebyggelserne ved Fredbjerg og Mysselhøjgård ved Lejre, der muligvis skal opfattes som udendørs religiøse arenaer.[83] Det lille indhegnede område op ad husets sydside kunne tolkes i samme retning og skal måske betragtes på lige fod med arealerne omkring de små indhegnede bygninger, som kendes fra bl.a. Bejsebakken i Aalborg og Tissø og Strøby Toftegård på Sjælland. Bygninger der er blevet tolket som førkristne kulthuse.[84] Endelig kan det i øvrigt ikke udelukkes, at der oprindeligt har ligget en gravhøj, hvor hus A423 blev opført. Brandpletter lig de to fundet henholdsvis nordligt og sydligt på forhøjningen med det lille langhus, vil i det nordjyske landskab oftest være at finde ved foden af gravhøje, og betragter man fordelingen af de mange høje i nærmiljøet og den lokale topografi forstærkes denne fornemmelse. Står man på stedet synes den lille top tillige at udgøre det mest oplagte sted for en placering af en høj i nærområdet. Selv uden en gravhøj ligner den lille forhøjning, som tidligere nævnt,

faktisk en overpløjet én af slagsen. En lignende situation er for nylig blevet iagttaget ved det lille kulthus på Grønhøjgårdgravpladsen sydøst for Aalborg. Muligvis har der været tale om bygninger anlagt ovenpå ældre planerede gravhøje, som det fx synes at være tilfældet ved hus VIII på Fredshøjbebyggelsen ved Lejre.[85] I Sydskandinavien har et sådant fokus på at bygge højt og synligt efter alt at dømme været et gennemgående træk ved flere af de førkristne kulthuse og mange af periodens halbygninger.[86] Ophøjede bygninger ses også omtalt i flere sagaer og i Beowulfkvadet, hvor dette specifikke træk almindeligvis ses fremhævet ved haller eller hellige anlæg. Olaf Olsen har med reference til høje bygninger omtalt som "hørg" i *Völuspá* and *Grímnismál*, argumenteret for at sådanne skal opfattes som videreudviklinger af det udendørs hørg.[87]

Et lidt udvidet perspektiv afslører, at Bramslevs specielle karakter i vikingetiden muligvis skal søges i bebyggelsens særlige beliggenhed. Ikke alene har den ligget beskedne 1,2 km fra Mariagerfjord med let tilgang til denne via flere dale, men med en central placering midt i et højtliggende ressourceområde afgrænset af fjorden og de høje kystskrænter mod syd og de stejle tunneldale ved Hjerritsdal, og mod henholdsvis øst og vest har man herfra for-

Figur 29. Fyrkat (blå) og Bramslevbebyggelsen (rød) ved Mariagerfjord.

Baggrundskort: Klimadatastyrelsen.

holdsvis let kunnet kontrollere et lokalområde, som på det nærmeste udgjorde et naturligt forsvarsanlæg. Ved fjorden er der vid udsigt helt ind til bunden af denne, hvor Fyrkat har ligget og mange kilometer i vestlig retning ud mod den langstrakte fjords munding. Med denne placering har man fra Bramslevbebyggelsen på sikker afstand kunnet overvåge trafikken på fjorden og alarmere Fyrkat i god tid, hvis en fremmed flåde var på vej ind mod borgen. Det forekommer på denne baggrund oplagt, at man fra Fyrkat må have ønsket at opretholde kontrol med stedet. Det kan ikke udelukkes, at det nedlagte sølv i Bramslev oprindeligt udgjorde en brik i dette spil og rent faktisk kom direkte fra borgen.[88]

Konklusion

Med tanke på sølvdeponeringerne og de øvrige særtræk kan der næppe herske tvivl om, at Bramslev i vikingetiden har været mere end blot en ordinær agrar bebyggelse. Præcis i hvilke henseender, området har været specielt, står mindre skarpt. En vis tilknytning til Fyrkat synes som nævnt sandsynlig, og som fundbilledet tegner sig, er det desuden fristende at betragte sølvet og de øvrige specielle fund som udtryk for en særlig intens deponeringsaktivitet og det lille højt beliggende hus A423 med Skat 1 som centralt i denne henseende. Måske stedet har fungeret som det lokale hørg eller hov.

Når man ser bort fra den store mængde gravhøje i landskabet omkring Bramslev, hvis oprindelse for hovedpartens vedkommende formentlig skal søges i bronzealderen, er der indtil videre intet der signalerer, at lige netop dette lille hjørne af Sydøsthimmerland har skilt sig ud fra naboområderne forud for vikingetiden. Omvendt indikerer vandmøllerne i dalene og Bramslevgård mod sydvest, at lokalområdet også i århundrederne efter vikingetiden fortsat var base for en velstående slægt. Med tanke på de beskedne indslag af middelalderlige fund i detektormaterialet fra markerne omkring vikingebebyggelsen, forekommer det ikke sandsynligt, at efterfølgeren til vikingetidens bebyggelse skal søges i nærområdet omkring fundstedet for skattene. Med vort nuværende kendskab til området skal sporene efter den senere bebyggelse snarere søges på markerne længere mod syd og Bramslevgård derfor muligvis betragtes som et relikt af den seneste fase af denne bebyggelse.

Summary

In 2022, the detectorist Jane Foged-Mønster, together with colleagues from the Nordjysk Detektorforening, identified two closely situated hoards at Bramslev, approximately 8 km north-east of the ring fortress Fyrkat at Hobro. The findspot is located on elevated terrain roughly 1.2 km north of Mariagerfjord. In 2017 dispersed pit-houses were recorded across an area of 4.5 hectares on the field in question. The hoards were recovered in the north-eastern part of this settlement area.

With financial support from the Danish Agency for Culture and Palaces, the museum followed up on the discovery of the hoards by investigating a larger area surrounding the deposition sites, thereby mapping parts of a settlement dating to the Late Germanic Iron Age and the Viking Age. Within the 5,350 m² excavation area, traces of seven longhouses, nineteen pit-houses, and a range of other archaeological features were recorded.

Both hoards comprise coins as well as hack-silver, amounting in total to 176 more or less complete coins and 96 additional silver fragments. The composition – particularly of the numismatic material, which includes Danish half-bracteates, Continental European pennies, and Kufic dirhams – is so homogeneous that the two hoards are assumed to derive from the same accumulation of wealth dating to the late tenth century (terminus post quem AD 985). The majority of the silver was recovered from the plough soil, though it was markedly concentrated around the deposition sites. Hoard 1 was located in the northern part of the investigated area and appears to have been deposited within a small, solidly constructed longhouse with curved walls (A423), situated on a slight but well-defined elevation. Approximately 50 m further south, the deposition site of Hoard 2 was identified. Traces of several buildings were observed in the area; however, it was not possible to associate the silver deposit with any specific structure.

Among the other detector finds from the plough soil, several objects are particularly noteworthy. These include, for example, three dies for the production of jewellery and no fewer than four small shield-shaped amulets. Especially striking are three fragments from a large ball-type ring pin. The fragments of this silver ornament, decorated with niello and applied gold threads, appear to have been deposited in the southern part of the investigated area, where excavations revealed two substantial longhouses.

In light of the silver hoards and the other distinctive detector finds from the area, there can be little doubt that Bramslev in the

Viking Age constituted more than a typical agrarian settlement. The precise nature of its special character remains less clear. A certain association with the Fyrkat fortress seems likely, and given the overall pattern of finds, it is furthermore tempting to interpret the silver and the other exceptional objects as evidence of particularly intensive depositional activity. Furthermore, the small, elevated house A423 containing Hoard 1 seems to have occupied a central role in this regard. Perhaps, it functioned as a hov/hof (Old norse for sacred building).

Noter

1 Skovmand 1942; Christiansen 2013; Grundvad & Ejstrud 2017; Ingvardson 2024.
2 Se fx Graham-Campbell 1995.
3 Trap Danmark 2017, 293.
4 Tak til Natur- & kulturguide Lars Bøgh og mølleforsker Lise Andersen for information om møllen ved Kongsvad.
5 Poz-185676 R_Date(1180,30); Poz-184848 R_Date(1145,30); Poz-185677 R_Date(1110,30). Dateringen beror på en kombination af de tre dateringer og er kalibreret vha. OxCal 4.4.4. til 776-978 AD ved 95,4% sandsynlighed.
6 Poz-184881 R_Date(1055,30); Poz-185670 R_Date(1085,30); Poz-184845 R_Date(1060,30). Dateringen beror på en kombination af de tre dateringer og er kalibreret vha. OxCal 4.4.4. til 973-1024 AD ved 85,6% sandsynlighed.
7 Poz-184796 R_Date(1100,30); Poz-184840 R_Date(1145,30); Poz-184841 R_Date(1085,30). Dateringen beror på en kombination af de tre dateringer og er kalibreret vha. OxCal 4.4.4. til 892-992 AD ved 95,4% sandsynlighed.
8 Poz-184846 R_Date(1170,30), 772AD (95,4%) 974AD; Poz-185673 R_Date(1085,30), 892AD (95,4%) 1021AD; Poz-184865 R_Date(1290,30), 660AD (95,4%) 776AD.
9 Madsen 2014, 274.
10 Poz-185683 R_Date(1215,30): 771AD (82.0%) 890AD; Poz-184860 R_Date(1135,30); 771 AD (82.0%) 890 AD. Et tredje stykke trækul fra samme stolpehul blev dateret til stenalderen og betragtes som "forurening" Poz-184859 R_Date(8510,30).
11 Poz-184852 R_Date(1265,30); Poz-184853 R_Date(1100,30). En kombination af de to dateringer er kalibreret vha. OxCal 4.4.4. til 702-879 AD ved 94,5% sandsynlighed. En tredje datering lyder 879 AD (93.6%) 996 AD (Poz-184854 R_Date(1115,30)).
12 Poz-185667 R_Date(1060,30); Poz-184842 R_Date(1080,30); Poz-184863 R_Date(1060,30). Dateringen beror på en kombination af de tre dateringer og er kalibreret vha. OxCal 4.4.4. til 973-1024 AD ved 85,7% sandsynlighed.
13 Sarauw 2019, 80.
14 Sarauw 2019, 91 ff.
15 Madsen 1991, 221.
16 Poz-184843 R_Date(1065,30); Poz-185669 R_Date(1130,30); Poz-184844 R_Date(1095,30). Dateringen beror på en kombination af de tre dateringer og er kalibreret vha. OxCal 4.4.4. til 893-995 AD ved 95,4% sandsynlighed.

17 Grube A252: Poz-184867 R_Date(1130,30), 875AD (88.9%) 994 AD; Poz-184879 R_Date(1125,30): 875 AD (90.6%) 995AD; Poz-184880 R_Date(1105,30), 885 AD (93.4%) 996 AD. Grube A254: Poz-184861 R_Date(1185,30), 771 AD (86.5%) 899AD; Poz-184882 R_Date(1170,30), 772 AD (73.9%) 901 AD, 916 AD (21.6%) 974 AD; Poz-184862 R_Date(1145,30), 827 AD (89.6%) 990AD. Grube A273: Poz-184855 R_Date(1240,30), 679 AD (39.6%) 747 AD, 758 AD (55.9%) 880 AD; Poz-184856 R_Date(1030,30), 973 AD (87.4%) 1047 AD; Poz-185682 R_Date(1140,30), 870 AD (82.0%) 992 AD.
18 Andersen 1963.
19 Hårdh 1976 og 1996.
20 Jensen et al. 1992, 55.
21 Hårdh 1996, 45.
22 Hårdh 1996, 50.
23 Hårdh 1996, 68.
24 Jensen et.al. 1992, 55.
25 Heynowski 2020, 79.
26 ROM 3622; NM FP 15760.4-13 og .16.
27 Klæsøe 2002, 86ff.
28 KMMS inv.nr. FP 15760.4-13 og .16
29 North 1994.
30 KNV 00157
31 FP11388.5: umayyade - Hisham ibn ‘Abd al-Malik, Wasit, samt FP11388.6, FP11401.7-8, FP16634.7.
32 FP11401.4.
33 FP11401.5.
34 FP12912.2.
35 NM C 43098-43099.
36 Museum Vest; Ribe ASR 5M73D, Sct. Nicolaj Gade 10. https://sol.musvest.dk/sol_index.php?mode=thumbnail&antal=21&search=ASR%205M73D besøgt 27.04.2026).
37 Sarauw 2019, 375
38 Roesdahl 1977, 34.
39 Grundvad & Knudsen 2017, 42ff.
40 Pedersen et al. 2014.
41 Grundvad & Knudsen 2017, 46.
42 For eksempler se Grundvad & Knudsen 2017.
43 Hårdh 1996, 31. von Heijne 2004, fig. 6.7 om vægtforholdet mellem mønter og andet sølv.
44 Hårdh 1996, 86.

45 Møntbestemmelserne er foretaget af Line Bjerg i forbindelse med udstilling af skatten i Aalborg. Der er ikke gjort forsøg på sammensætning af fragmenter.
46 Malmer 1966 og revision af kronologi i Malmer 2002.
47 Malmer 2023; Moesgaard 2015.
48 Kilger 2000. Se dog også Kilger & Moesgaard 2008.
49 Moesgaard 2015, 73.
50 Hävernick 1935. Se også Ilisch 1990, spec. s. 143 og Ilisch 2000, s. 15 for revision af Hävernicks dateringer.
51 Hatz 1961.
52 Moesgaard 2015, 21.
53 Ilisch 2013
54 Kluge 1991, type 128; Dannenberg type 883.
55 Jonsson & van der Meer 1990, s. 104.
56 von Heijne 2004, fig. 5.5 og s. 216-217.
57 Moesgaard 2015, tab. I.10 og I.18.
58 Beck 2019; DIME 74580, DIME 135580, DIME 215115, DIME 222504.
59 Feveile 2006, 165.
60 Graham-Campbell, 1987.
61 Hårdh 1996, 149.
62 Skovmand 1942, 85
63 Klæsøe 2002, 87.
64 MFG 407/07.
65 Skovmand 1942, 86.
66 Petersen 1928; Hårdh 1976; Graham-Campbell 1995.
67 Christiansen 2024, 28.
68 Horsnæs 2013.
69 Opsummering i Moesgaard 2015, 83-85.
70 Ingvardson 2024, 161 om Blykobbegård-skatten som én deponering i to beholdere.
71 Ingvardson 2024, 172-179 om forhold mellem huse/bosættelser og skatte.
72 Se fx Ingvardson 2012, 284; Hårdh 1996; Moesgaard 2015.
73 Se. fx Skovmand 1942; Grundvad & Knudsen 2017.
74 Grundvad & Knudsen 2017, 40ff.
75 Poulsen 2015.
76 Hårdh 1976.
77 SHM 6992/6997. Hårdh 1976, 67 og Hårdhs katalog 1996, 130f. von Heijne 2004, fund 1.139; udførlig møntliste i CNS 3.4.30. T.p.q. = forkortelse for "Terminus post quem", hvilket i denne sammenhæng referer til tidligst mulige deponeringsår.

78 SHM 2185. Hårdh 1997, 46; von Heijne 2004, fund 1.35; udførlig møntliste i CNS 3.1.28.
79 Christiansen 2017; Beck *et al* 2019.
80 Jensen 2008, 55-58.
81 Beck *et al* 2019.
82 Hansen *et al* 1991; Jørgensen & Eriksen 1995.
83 Christensen 2015
84 Bech & Schultz 2025, 30ff; Jørgensen 2003, 191; Sarauw 2019, 57-58.
85 Christensen 2015.
86 Beck & Schultz 2025, 28ff; Duczko 1997, 78; Jørgensen 2002, 231; Larsson & Lenntorp 2004, 3; Østergaard Sørensen 2022, 97.
87 Olsen 1966, 106
88 J.C. Moesgård har fx argumenteret for at Harald Blåtand gennemførte spredningen af korsmønterne via stormænd (Moesgård 2015).
89 Omø: Poulsen 2015. Antal af hver type er baseret på oplysninger i KMMS' registrant for FP 15554, 15574 og 15575; Grågård, Pilhus, Baldringe, Vålse, Strandby, Södra Sandby I og Harndrup: Procentsatserne fra skattefundene stammer fra Moesgaard 2015, tab. I.10; Kulhusgården: von Heijne 2004, kat. 4.4, antal efter KMMS FP 248. I skema og diagram er kun medtaget skattefund omfattende over 50 mønter, hvoriblandt der er både CD og CC, da de mindre fund kan udvise en alt for stor usikkerhed i procentberegninger.

Litteratur

Andersen, H., 1963: Smeden i Lejre. *Skalk*, s. 8-10.

Beck, A. S. & Schultz, M. K. 2025: The settlement at Strøby Toftegård: Structure, dating and development. I: A. S. Beck, M. K. Schultz & J. Ulriksen (red): *Strøby Toftegård: Hall, Hierarchies and Social Dynamics in Late Iron Age and Viking Age Denmark.* Pre-Christian Cult Sites, Vol. 2. Oxford, s. 21-64.
https://doi.org/10.2307/jj.37089676.5

Beck, M. 2019: Vikingefyrsten. Dragtsmykke fra Hersnap og gravudstyr fra Ladby. I: K. R. Sørensen (red.): *Fund Fortæller. Nye arkæologiske fund på Fyn*. Arkæologi Sydfyn 2019, s. 49-54.

Beck, M. R., Christiansen. T.T. & Henriksen, M.B. 2019: *Fynske og nordjyske metalrige pladser 400-1100 e.Kr. Katalog, From Central Space to Urban Place*. Centrum, Rapport nr. 7, 2019.

Christiansen, T.T. 2013: På skattejagt. Vikingesølv fundet ved Sdr.Tranders kirke. *Årbog 2012. Nordjyllands Historiske Museum*, s. 95-98.

Christiansen, T.T. 2017: *The Productive Limfjord Region in perspective: A Study of Metal Detecting Sites and Socioeconomic Development in Denmark, AD 400-1150*. Unpublished PhD thesis. Aarhus University.

Christiansen, T.T. 2024: Bramslevskattene - en foreløbig status. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad.* Nr. 1 januar 2024, s. 24-29.

Christensen, T. 2015: *Lejre bag myten: De arkæologiske udgravninger*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter 87. Højbjerg.

CNS: *Corpus Nummorum Saeculorum IX-XI qui in Suecia reperti sunt/Catalogue of Coins from the Viking Age found in Sweden* 3. Skåne, vol. 1. Åhus - Grönby, Stockholm 1985 og vol. 3. Maglarp - Ystad, Stockholm 1987

Dannenberg, H. 1876-1905: *Die deutschen Münzen der sächsischen und frankischen Kaiserzeit* I-III. Berlin.

Duczko, W. 1997: "Gamla Uppsala – svearnas maktcentrum i äldre och nyere forskning." I: J. Callmer & Rosengren (red.): "*…GICK GRENDEL AT SÖKA DET HÖGA HUSET…*". *Arkeaologiska källor till aristokratiske miljöer i Skandinavien under yngre järnålder. Rapport från ett seminarium i Falkenberg 16-17 november, 1995.* Halmstad, 71-82.

Feveile C. 2006 (red.): *Ribe Studier. Det ældste Ribe. Udgravninger på nordsiden af Ribe Å 1984-2000.* Bind 1.2. Jysk Arkæologisk Selskab. Højbjerg, s. 165.

Graham-Campbell, J. 1987: Western penannular brooches and their Viking Age copies in Norway: a new klassification. I: J. E. Knirk

(red.): *Proceedings of the Tenth Viking Congress. Universitetets Oldsaksamling Skrifter. Ny rekke.* No. 9. Oslo: Oldsaksamlingen, s. 231–246.

Graham-Campbell, J. 1995: *The Viking-Age Gold and Silver of Scotland* (AD 850-1100). National Museum of Scotland, BAS Printers Limited, Over Wallop, Hampshire.

Grundvad, L. & Ejstrud, B. 2017: The Fæsted Hoard: The Find and its Contex. I: A. Pedersen & S. Sindbæk (red.): *Viking Encounters. Proceedings of the Eighteenth Viking Congress, Denmark, August 6-12 2017*. Aarhus, s. 517-528.
https://doi.org/10.2307/j.ctv34wmrzq.41

Grundvad, L & Knudsen, M. 2017: Fæstedskatten - dynastisk guldsmedekunst i 900-årenes Danmark. *By, Marsk og Geest* vol. 29 - Kulturhistorisk tidsskrift for Sydvestjylland, Forlaget Liljebjerget, s. 30-50.
https://doi.org/10.7146/bmg.v29i1.132496

Hansen, T.E, Hvass, S. & Mikkelsen, D.K. 1991: Landbebyggelserne i det 7. århundrede. I: P. Mortensen & B. Rasmussen (red): *Fra Stamme til Stat 2*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII: 2. Højbjerg, s. 17-27.

Hatz, V. 1961: Zur Frage der Otto-Adelheid-Pfennige. Versuch einer Systematisierung auf Grund dea schwedischen Fundmaterials, *Commentationes de Nummis Saeculorum IX-XI in Suecia repertis* 1, p. 107-144.

Heynowski, R. 2020: *Bestimmungsbuck Archäologie 5 - Gürtel erkenne, bestimmen, beschreiben.* Deutscher Kunstverlag GmbH, Berlin München.

Horsnæs, H.W. 2013: *Crossing boundaries. An analysis of Roman coins in Danish contexts. Vol. 2: Finds from Bornholm*, PNM vol. 18:2, Copenhagen.

Hävernick, W. 1935: *Die Münzen von Köln vom Beginn der Prägung bis 1304*. Köln.

Hårdh, B. 1976: Wikingerzeitliche depotfunde aus Südschweden. *ACTA Archaeologica Lundensia,* Series in 8°, n6°, Stockholm.

Hårdh, B. 1996: *Silver in the Viking Age - A Regional-Economic Study*. Almquist & Wiksell International. Stockholm.

Ilisch, P. 1990: Zur Datierung der in nordischen Funden vorkommenden ottonischen Münzen von Köln, *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1983-84, s. 123-144.

Ilisch, P. 2000: *Die Münzprägung in Hertzogtum Niederlothringen*, Jaarboek voor Munt- en penningkunde 84-85, s. 1997/8.

Ilisch, P. 2013: De tidligste Otto Adelheid-mønter - foreløbige bemærkninger på grundlag af Strandby-skatten. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 2013/4, s. 100-107.

Ingvardson G. 2012: Nørremølle - the largest Viking age silver hoard of Bornholm (Denmark). *The Journal of Archaeological Numismatics* Vol. 2. European Centre for Numismatic Studies Bruxelles, s. 281-347.

Ingvardson, G.T. 2024: *The Hoarding Vikings*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9781032647760

Ingvardson, G.T. i tryk: Appendix 2. Otto-Adelheid Pennies (OAP) and the chronology of the issues, i: Horsnæs, H.W., Ingvardson, G.T. Hartvig, A.: *Errested - A Viking Age Hoard and its Landscapes*, Publications from the National Museum.

Jensen, B. 2008: *Vikingetidsamuletter og deres anvendelse i Skandinavien og Vesteuropa*. Phd-afhandling i forhistorisk arkæologi ved Københavns Universitet.

Jensen J.S., Bendixen K., Liebgott N-K., Lindahl F. 1992: *Danmarks middelalderlige skattefund c. 1050-1550 Del 1*. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. København.

Jonsson, K. & van der Meer, B. 1990: Mints and Moneyers c. 973-1066, i: K. Jonsson, (red.): *Studies in Late Anglo-Saxon Coinage, In memory of Bror Emil Hildebrand*, Stockholm 1990, s. 47-136.

Jørgensen, L. 2002: "Kongsgård – kultsted – marked. Overvejelser omkring Tissøkompleksets struktur og funktion." I: C., Raudvere, A. Andrén & K. Jennbert (red.): *Plats och Praxis: Studier av nordisk förkristen ritual*. *Vägar til Midgård 2*. Lund, s. 215-247.:

Jørgensen, L. 2003: Manor and market at Lake Tissø in the Sixth to the Eleventh Centuries: The Danish ´Productive´Sites. I: T. Pestell & K. Ulmschneider (red.): *Markets in Early Medieval Europe. Trading and ´Productive´Sites 650-850*. London, s. 175-207. https://doi.org/10.2307/j.ctv138wtdg.21

Jørgensen, L.B. & Eriksen, P. 1995: *Trabjerg. En vestjysk landsby fra vikingetiden*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXXI:1. Højbjerg.

Kilger, C. 2000: Pfennigmärkte und Wahrungslandschaften. Monetarisierung in sächsich-slawischen Grenzland ca. 965-1120. *Commentationes de Nummis Saeculorum IX-XI in Suecia repertis*, n.s. 15. Stockholm.

Kilger, C. & Moesgaard, J.C. 2008: Sachsenpfennig i Grisebjerggårdfyndet (tpq 942/3) – en ny pusselbit i den tyska mynthistorien, *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 2008 no 1, s. 15-20.

Kluge, B. 1991: *Deutschen Münzgeschichte von der späten Karolingerzeit bis zur Ende der Salier (ca. 900 bis 1125)*. RGZ Monographien 29. Mainz.

Klæsøe I.S. 2002: Hvordan de blev til? - Vikingetidens stilgrupper fra Broa til Urnes. *Hikuin 29*, Højbjerg, s. 75-104.

Madsen, H.J. 1991: Vikingetidens keramik som historisk kilde. I: P. Mortensen & B. Rasmussen (red.): *Fra Stamme til Stat 2. Høvdingesamfund og Kongemagt*. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXII:2. Højbjerg, s. 217-234.

Madsen, H.J. (med S. Sindbæk) 2014: Keramik. I: E. Roesdahl, S. Sindbæk & A. Pedersen (red.): *Aggersborg i vikingetiden.* Nationalmuseet/Jysk Arkæologisk Selskab, Aarhus, s. 266-287.

Malmer, B. 1966: *Nordiska mynt före år 1000*. Lund.

Malmer, B. 2002: Münzprägung und die frühe Stadtbildung in Nordeuropa. Haithabu und die frühe Stadtentwicklung im nördlichen Europa. *Schriften des archäologischen Landesmuseum*, Neumünster, s. 117-132.

Malmer, B. 2024: Serpents and Crosses. Scandinavian Coinages from the time of Louis the Pious, Cnut the Great, Harthacnut, and Anund Jakob. *Commentationes de Nummis Saeculorum IX-XI in Suecia repertis,* n.s. 14. Stockholm.

Moesgaard, J.C. 2015: *King Harold's Cross Coinage. Christian Coins for the Merchants of Haithabu and the King's Soldiers*. PNM 20:2. Copenhagen.

North, J.J. 1994: *English Hammered Coinage Volume I Early Anglo-Saxon to Henry III c. 600-1272*. Spink & Son, London.

Olsen, O. 1966: "Hørg, Hov og kirke." *Aarbøger For Nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1965. København.

Pedersen, A., E. Salomonsen & F.O. Nielsen 2014: Nok en skat fra Østermarie - med et tredje relikviekors og lidt til. *Nationalmuseets Arbejdsmark 2014*. København, s. 212-225.

Petersen J. 1928: *Vikingetidens Smykker*. Stavanger Museum, Dreyers Grafisk Anstalt. Stavanger.

Poulsen, P. H. 2015: Omøskatten. *Fund & Fortid - arkæologi for alle nr. 4. 2015*, s. 7-12.

Roesdahl, E. 1977: *Fyrkat: en jysk vikingeborg. II. Oldsagerne og gravpladsen*. København: Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab.

Sarauw, T.B. 2019: *Bejsebakken - en nordjysk bebyggelse fra yngre jernalder og vikingetid.* Nordiske Fortidsminder bind 29. Det Kongelige Nordiske Oldskriftsselskab.

Skovmand, R. 1942: De Danske Skattefund fra Vikingetiden og den ældste Middelalder indtil omkring 1150. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*. Det kongelige Nordiske Olsskriftselskab. København.

Trap Danmark. 6. udgave 2017. *Bind 6. Morssø, Vesthimmerland, Rebild, Mariagerfjord*. Bosnia-OHerzegovina.

Von Heijne, C. 2004: *SÄRPRÄGLAT. Vikingatida och tidigmedeltida myntfynd från Danmark, Skåne, Blekinge och Halland (ca 800-1130). Stockholms Studies in Archaeology 31*. Stockholm.

Østergaard Sørensen, P. 2022: *Gudme: Iron Age Settlement and Halls.* Pre-Christian Cult Sites, Vol. 1. Oxford.
https://doi.org/10.2307/j.ctv3006z2h

Summarisk møntliste

Alle mønterne er registreret og typebestemt af Line Bjerg (Museumsinspektør, Nationalmuseet). Det har ikke været muligt af veje hovedparten af mønterne/fragmenterne, ligesom der ikke er gjort forsøg på sammensætning af fragmenter. For fotos af de enkelte mønter henvises til "Nationalmuseets samlinger online".

De nordiske mønter er bestemt efter:
Malmer, B. 1966: *Nordiska mynt före år 1000. Acta Archaeologica Lundensia, Serie in 8o. No 4*, Lund: Lund University

De tyske mønter er bestemt efter:
Dannenberg, H. 1876-1905: *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit* I-III, Berlin (= Dbg.)
Hatz, V. 1961: Zur Frage der Otto-Adelheid-Pfennige. Versuch einer Systematisierung auf Grund des Schwedischen Fundmaterials. I: *Commentationes de Nummis Saeculorum IX-XI in Suecia repertis*. Stockholm, s. 105-144. Dateringerne følger Ingvardson (i tryk).
Hävernick, W. (red.) 1935: *Münzen und Medaillen von Köln. Bd 1, Die Münzen von Köln: die königlichen und erzbischöflichen Prägungen der Münzstätten des Erzstifts Köln: vom Beginn der Prägung bis 1304*. Köln, Paul Neubner (= Häv.)
Kilger, C. 2000: *Pfennigmärkte und Währungslandschaften. Monetarisierungen im Sächsische–Slawischen Grenzland Ca. 965–1120*. Commentationes de Nummis Saeculorum IX-XI in Suecia Repertis *15*, Stockholm: Royal Swedish Academy of Letters, History and Antiquities

Den engelske mønt er bestemt efter:
North, J.J. 1994: *English Hammered Coinage, Volume I. Early Anglo-Saxon to Henry III, c. 600-1272*. Third revised edition, Spink & Son, London

Der er indsat henvisning til skattefund 1 eller 2 i kolonne yderst til højre. 1c markerer mønter fundet tæt på centrum af skat 1; ? markerer mønter fundet mellem eller udenfor de to skattes kerneområder. Mønt markeret med gråtone hører ikke til skattefundene.

Halvbrakteater præget i Hedeby, opført i rækkefølge efter typenummer

ObjektID	Inv.nr.	Fund nr. (ÅHM/DIME)	Bevaringstilstand	Sek. bearbejdning	Type nr.	Vægt	Fra	Til	Skat
869852	FP 18002.1	x63, DI 201586			KG 8		950	970	2
869853	FP 18002.2	x174, DI 204136	fragment		KG 8		970	985	1c
869854	FP 18002.3	x124, DI 202550			KG 8		970	985	2
869855	FP 18002.4	x176, DI 204138			KG 8		970	985	1c
869860	FP 18002.9	x123, DI 202549	korroderet		KG 9a		970	985	2
869861	FP 18002.10	x60, DI 201583	2 fragmenter, kantskade, korroderet, slidt		KG 9a		970	985	2
869862	FP 18002.11	x204, DI 188317	korroderet, kantskade		KG 9a		970	985	1
876393	FP 18641.1	x312	Fragment, slidt		KG 9a	0,21	970	985	2
869857	FP 18002.6	x287, DI 217361			KG 9b		970	985	2
869858	FP 18002.7	x181, DI 204143			KG 9b		970	985	1
869859	FP 18002.8	x199, DI 188303			KG 9b		970	985	1
869863	FP 18002.12	x220, DI 188723	kantskade	bøjet	KG 9b		970	985	1
869864	FP 18002.13	x257, DI 217326	kantskade, revnet	bøjet rand	KG 9b		970	985	2
869865	FP 18002.14	x90, DI 202516			KG 9b		970	985	2
869866	FP 18002.15	x201, DI 188305	kantskade		KG 9b		970	985	1
869867	FP 18002.16	x29, DI 201552	kantskade		KG 9b		970	985	1c
869868	FP 18002.17	x178, DI 204140			KG 9b		970	985	1c
869869	FP 18002.18	x185, DI 204155			KG 9b		970	985	1
869870	FP 18002.19	x286, DI 217360			KG 9b		970	985	2
869871	FP 18002.20	x125, DI 202551		sammenfoldet 2 steder	KG 9b		970	985	2
876395	FP 18641.3	x354	Kraftigt korroderet	Foldet rand	KG 9b	0,28	970	985	1
869856	FP 18002.5	x263, DI 217332			KG 9c		970	985	2
869872	FP 18002.21	x101, DI 202527			KG 9d		970	985	2
869873	FP 18002.22	x92, DI 202518	meget slidt, fragment	sammenfoldet, foldet rand	KG 9		970	985	2
869874	FP 18002.23	x3, DI 201526	fragment		KG 9		970	985	1
869875	FP 18002.24	x38, DI 201561	lille fragment		KG 9		970	985	1

ObjektID	Inv.nr.	Fund nr. (ÅHM/DIME)	Bevaringstilstand	Sek. bearbejdning	Type nr.	Vægt	Fra	Til	Skat
869876	FP 18002.25	x67, DI 201590	lille fragment	sammenfoldet rand	KG 9		970	985	2
869877	FP 18002.26	x91, DI 202517	3 fragmenter, korroderet	under halv mønt	KG 9		970	985	2
869878	FP 18002.27	x95, DI 202521	fragment, korroderet		KG 9		970	985	2
869879	FP 18002.28	x97, DI 202523	meget slidt	ca. halv mønt	KG 9		970	985	2
869880	FP 18002.29	x103, DI 202529	meget slidt, kantskade		KG 9		970	985	2
869881	FP 18002.30	x175, DI 204137	meget slidt		KG 9		970	985	1c
869882	FP 18002.31	x240, DI 217307	fragment		KG 9		970	985	2
869883	FP 18002.32	x244, DI 217311	lille fragment		KG 9		970	985	2
869884	FP 18002.33	x253, DI 217322	lille fragment, meget lidt		KG 9		970	985	2
869885	FP 18002.34	x260, DI 217329		sammenfoldet	KG 9		970	985	2
869886	FP 18002.35	x268, DI 217339	lille midtfragment		KG 9		970	985	2
869887	FP 18002.36	x269, DI 217341	fragmenteret, rand korroderet		KG 9		970	985	2
869888	FP 18002.37	x270, DI 217342	lille midtfragment		KG 9		970	985	2
869889	FP 18002.38	x272, DI 217344	meget lille fragment		KG 9		970	985	2
869890	FP 18002.39	x273, DI 217346	2 små fragmenter, korroderet		KG 9		970	985	2
869891	FP 18002.40	x275, DI 217348	5 meget små fragmenter, korroderet		KG 9		970	985	2
869892	FP 18002.41	x276, DI 217349	meget lille fragment		KG 9		970	985	2
869893	FP 18002.42	x277, DI 217350	lille randfragment		KG 9		970	985	2
869894	FP 18002.43	x278, DI 217351	kraftigt korroderet, 5 meget små fragmenter		KG 9		970	985	2
869895	FP 18002.44	x279, DI 217352	3 små fragmenter		KG 9		970	985	2
869896	FP 18002.45	x285, DI 217358	lille fragment		KG 9		970	985	2

ObjektID	Inv.nr.	Fund nr. (ÅHM/DIME)	Bevaringstilstand	Sek. bearbejdning	Type nr.	Vægt	Fra	Til	Skat
869897	FP 18002.46	x296, DI 218440	7 fragmenter, korroderet	sammenfoldet	KG 9		970	985	2
869898	FP 18002.47	x5, DI 201528	lille randfragment		KG 9		970	985	1c
869899	FP 18002.48	x17, DI 201540			KG 9		970	985	1
869900	FP 18002.49	x58, DI 201581	kantskade	bøjet rand	KG 9		970	985	1
869901	FP 18002.50	x74, DI 202499	2 fragmenter, meget slidt		KG 9		970	985	2
869902	FP 18002.51	x89, DI 202515	lille fragment		KG 9		970	985	2
869903	FP 18002.52	x227, DI 217304	randfragment		KG 9		970	985	2
869904	FP 18002.53	x242, DI 217309	meget slidt	sammenfoldet	KG 9		970	985	2
869905	FP 18002.54	x274, DI 217347	meget lille randfragment, korroderet		KG 9		970	985	2
876394	FP 18641.2	x349	meget slidt		KG 9	0,29	970	985	
869906	FP 18002.55	x55, DI 201579			KG 10a		970	985	1c
869907	FP 18002.56	x164, DI 204125	fragment, korroderet		KG 10a		970	985	2
869908	FP 18002.57	x145, DI 204105	fragment		KG 10a		970	985	2
869909	FP 18002.58	x282, DI 217355	3 fragmenter		KG 10a		970	985	2
869910	FP 18002.59	x146, DI 204106	fragment		KG 10a		970	985	2
869911	FP 18002.60	x144, DI 202570			KG 10a		970	985	2
869912	FP 18002.61	x100, DI 202526			KG 10a		970	985	2
869913	FP 18002.62	x208, DI 188459	fragment, korroderet		KG 10a		970	985	1c
869914	FP 18002.63	x72, DI 202497			KG 10a		970	985	2
869915	FP 18002.64	x230, DI 205838	korroderet	ca. halv mønt	KG 10a		970	985	2
869916	FP 18002.65	x148, DI 204108			KG 10a		970	985	2
869917	FP 18002.66	x167, DI 204128			KG 10a		970	985	2
869918	FP 18002.67	x127, DI 202553			KG 10a		970	985	2
869919	FP 18002.68	x289, DI 217362	fragment	sammenfoldet	KG 10a		970	985	2
869920	FP 18002.69	x16, DI 201539		foldet rand	KG 10a		970	985	1
869921	FP 18002.70	x99, DI 202525		ca. kvart mønt	KG 10a		970	985	2

ObjektID	Inv.nr.	Fund nr. (ÅHM/DIME)	Bevaringstilstand	Sek. bearbejdning	Type nr.	Vægt	Fra	Til	Skat
869922	FP 18002.71	x53, DI 201577			KG 10a		970	985	2
869923	FP 18002.72	x143, DI 202569	fragment, slidt		KG 10a		970	985	2
869924	FP 18002.73	x23, DI 201546			KG 10a		970	985	2
869925	FP 18002.74	x215, DI 188633		bøjet	KG 10a		970	985	2
869926	FP 18002.75	x106, DI 202531			KG 10a		970	985	2
869927	FP 18002.76	x192, DI 188281			KG 10a		958	987	1c
869928	FP 18002.77	x217, DI 188710	kantskade	bøjet	KG 10a		970	985	1
869939	FP 18002.88	x120, DI 202546	fragment, slidt		KG 10a		970	985	2
869929	FP 18002.78	x283, DI 217356			KG 10c		970	985	2
869930	FP 18002.79	x75, DI 202500	kantskade		KG 10c		970	985	2
869931	FP 18002.80	x93, DI 202519	2 fragmenter		KG 10c		970	985	2
869932	FP 18002.81	x138, DI 202564			KG 10c		970	985	2
869933	FP 18002.82	x61, DI 201584	fragment		KG 10c		970	985	2
869934	FP 18002.83	x126, DI 202552	fragment		KG 10c		970	985	2
869935	FP 18002.84	x166, DI 204127	slidt		KG 10c		970	985	2
869936	FP 18002.85	x160, DI 204121	3 fragmenter, korroderet		KG 10c		970	985	2
869937	FP 18002.86	x105, DI 202530		ca. kvart mønt	KG 10c		970	985	2
869938	FP 18002.87	x32, DI 201555	fragment		KG 10c		970	985	1
869950	FP 18002.99	x31, DI 201554	fragment		KG 10		970	985	1
869951	FP 18002.100	x114, DI 202540	3 fragmenter		KG 10		970	985	2
869952	FP 18002.101	x142, DI 202568	fragment, midte		KG 10		970	985	2
869953	FP 18002.102	x149, DI 204109	lille fragment rand		KG 10		970	985	2
869940	FP 18002.89	x88, DI 202514	2 fragmenter		KG 11		970	985	2
869941	FP 18002.90	x258, DI 217327		sammenfoldet	KG 11		970	985	2
869942	FP 18002.91	x147, DI 204107			KG 11		958	987	2
869943	FP 18002.92	x254, DI 217323			KG 11		970	985	2
869944	FP 18002.93	x44, DI 201567		sammenbøjet	KG 11		958	987	1
869945	FP 18002.94	x163, DI 204124	6 små fragmenter		KG 11		970	985	-
869946	FP 18002.95	x281, DI 217354			KG 11		970	985	2

ObjektID	Inv.nr.	Fund nr. (ÅHM/DIME)	Bevaringstilstand	Sek. bearbejdning	Type nr.	Vægt	Fra	Til	Skat
869947	FP 18002.96	x194, DI 188294		let bøjet	KG 11		958	987	1
869948	FP 18002.97	x288, DI 217364			KG 11		970	985	2
869949	FP 18002.98	x179, DI 204141			KG 11		958	987	1c
869954	FP 18002.103	x43, DI 201566	meget lille fragment		KG mgl		970	985	2
869955	FP 18002.104	x151, DI 204111	randfragment		KG mgl		970	985	2
869956	FP 18002.105	x259, DI 217328	meget lille randfragment		KG mgl		970	985	2
869957	FP 18002.106	x159, DI 204120	5 meget små fragmenter, smuldrer, pose med jord		KG mgl		970	985	2
876455	FP 18641.7	x298	meget lille midterfragment, del af bue bevaret		KG mgl	0,01	970	985	1

Engelsk penny

ObjektID	Inv.nr.	Fund nr. (ÅHM/DIME)	Bevarings-tilstand	Sek. bearbejdning	Type	Vægt	Autoritet	Mønt-sted	Fra	Til	Skat
869958	FP 18002.107	x111, DI 202537	3 fragmenter		North: Small cross		Æthelred 2	Stamford	978	1016	2

Kontinentale pfennige

ObjektID	Inv.nr.	Fund nr. (ÅHM/DIME)	Bevarings-tilstand	Sek. bearbejdning	Type	Vægt	Autoritet	Mønt-sted	Fra	Til	Skat
876396	FP 18641.4	x318	Meget slidt		Häv. 29	0,97	Otto 1, konge	Köln	936	962	?
869968	FP 18002.117	x8, DI 201531			Häv. 29e		Otto 1, konge	Köln	936	962	1c
869972	FP 18002.121	x11, DI 201534			Häv. 67		Otto 3	Köln	983	996	1
869973	FP 18002.122	x18, DI 201541	kraftigt korroderet		Häv. 67		Otto 3	Köln	983	996	1
869974	FP 18002.123	x25, DI 201548	kraftigt korroderet		Häv. 67		Otto 3	Köln	983	996	1c

ObjektID	Inv.nr.	Fund nr. (ÅHM/DIME)	Bevarings-tilstand	Sek. bearbejdning	Type	Vægt	Autoritet	Mønt-sted	Fra	Til	Skat
869975	FP 18002.124	x191, DI 188279	korroderet, let bøjet, slidt		Häv. 67		Otto 3	Köln	983	996	1
869977	FP 18002.126	x33, DI 201556			Sancta Colonia			Köln (evt. imitation)	983	1040	1c
869978	FP 18002.127	x86, DI 202512			Sancta Colonia			Köln (evt. imitation)	983	1040	2
869979	FP 18002.128	x248, DI 217316			Sancta Colonia			Köln (evt. imitation)	983	1040	2
869980	FP 18002.129	x200, DI 188304			Sancta Colonia			Köln (evt. imitation)	983	1040	1
869981	FP 18002.130	x205, DI 188376			Sancta Colonia			Köln (evt. imitation)	983	1040	2
869976	FP 18002.125	x10, DI 201533	slidt	pecks	Häv. 185B		Otto 3, konge	Deventer	983	996	1
869963	FP 18002.112	x122, DI 202548	korroderet		Hatz II,2-3		Otto/Adelheid	Harzen	983	985	2
869964	FP 18002.113	x109, DI 202535			Hatz II,3b		Otto/Adelheid	Harzen	983	985	2
869966	FP 18002.115	x216, DI 188707			Hatz III		Otto/Adelheid	Harzen	983	1015	2
869965	FP 18002.114	x207, DI 188402			Hatz III,7a		Otto/Adelheid	Harzen	983	1015	2
869967	FP 18002.116	x218, DI 188715	korroderet, kantskade		Hatz III,8c		Otto/Adelheid	Goslar	983	1015	2
869982	FP 18002.131	x36, DI 201559			Kilger KN 1		anon.	Magdeburg	965	985	1
869983	FP 18002.132	x256, DI 217324	lille randfragment		Kilger KN 1		anon.	Magdeburg	965	985	2
869984	FP 18002.133	x290, DI 217363			Kilger KN 1		anon.	Magdeburg	965	985	2
869985	FP 18002.134	x28, DI 201551	fragment		Kilger KN 3			Gittelde	970	985	1c
869986	FP 18002.135	x98, DI 202524	fragment		Kilger KN 3			Gittelde	970	985	2
869987	FP 18002.136	x13, DI 201536	korroderet		Kilger KN 3			Gittelde	970	985	1c
869988	FP 18002.137	x107, DI 202532	kantskade, bøjet		Kilger KN 3			Gittelde	970	985	2

ObjektID	Inv.nr.	Fund nr. (ÅHM/DIME)	Bevarings-tilstand	Sek. bearbejdning	Type	Vægt	Autoritet	Mønt-sted	Fra	Til	Skat
869990	FP 18002.139	x155, DI 204116	korroderet		Kilger KN 3			Gittelde	970	985	2
869991	FP 18002.140	x195, DI 188296	korroderet, hul		Kilger KN 3			Gittelde	970	985	1
876397	FP 18641.5	x300	Ca. en halv mønt, kraftigt korroderet		Kilger KN 3	0,91		Gittelde	970	985	?
869989	FP 18002.138	x136, DI 202562			Kilger KN 3var			Gittelde	970	985	2
869992	FP 18002.141	x198, DI 188300			Kilger KN 3var			Gittelde	970	985	1c
869993	FP 18002.142	x213, DI 188494	bøjet		Kilger KN 3var			Gittelde	970	985	1
869994	FP 18002.143	x214, DI 188505	bøjet, kantskade, korroderet		Kilger KN 3var			Gittelde	970	985	2
869995	FP 18002.144	x221, DI 188729	bøjet, kantskade, korroderet, revne		Kilger KN 3var			Gittelde	970	985	1
869996	FP 18002.145	x284, DI 217357			Kilger KN 3var			Gittelde	970	985	2
869997	FP 18002.146	x6, DI 201529			Kilger KN 4		Otto 3	Magde-burg	985	1000	1
869998	FP 18002.147	x49, DI 201572	lille fragment		Kilger KN 4		Otto 3	Magde-burg	985	1000	2
869999	FP 18002.148	x54, DI 201578	korroderet		Kilger KN 4		Otto 3	Magde-burg	985	1000	2
870000	FP 18002.149	x62, DI 201585	korroderet, slidt		Kilger KN 4		Otto 3	Magde-burg	985	1000	2
869969	FP 18002.118	x180, DI 204142	korroderet		Häv. 64		Otto 1, kejser	Vestlige Sachsen	962	973	1
869970	FP 18002.119	x251, DI 217320	slidt		Häv. 64		Otto 1, kejser	Vestlige Sachsen	962	973	2

ObjektID	Inv.nr.	Fund nr. (ÅHM/DIME)	Bevarings-tilstand	Sek. bearbejdning	Type	Vægt	Autoritet	Mønt-sted	Fra	Til	Skat
869971	FP 18002.120	x255, DI 217325	korroderet		Häv. 64		Otto 1, kejser	Vestlige Sachsen	962	973	2
869961	FP 18002.110	x193, DI 188293	slidt	bøjet	Dbg. 1019		Ulrich 1	Augs-burg	948	955	1c
869960	FP 18002.109	x7, DI 201530	slidt		Dbg. 932		Erkambold, biskop	Strass-burg	965	991	1c
869962	FP 18002.111	x266, DI 217336		ca. halv mønt	Hahn 17h I/ III		Otto 1 von Schwaben	Regens-burg	976	982	2
870001	FP 18002.150	x229, DI 217306	lille rand-fragment						900	1100	2
870002	FP 18002.151	x228, DI 217305	fragment, buklet						900	1100	2
870003	FP 18002.152	x161, DI 204122	fragment, slidt, korroderet						900	1100	2
870004	FP 18002.153	x102, DI 202528	lille rand-fragment						900	1100	2
870005	FP 18002.154	x243, DI 217310	lille fragment						900	1100	2
876456	FP 18641.8	x319	lille rand-fragment, korroderet			0,25			900	1100	2
876457	FP 18641.9	x311	meget lille fragment			0,19			900	1100	?
876458	FP 18641.10	x343	meget lille fragment			0,01			900	1100	?
876461	FP 18641.13	x347	lille fragment, korroderet, meget slidt			0,03			900	1100	?
869959	FP 18002.108	x212, DI 188492		perforeret med nitte	Kluge 128, Dbg. 883		Henrik 3, kejser	Erfurt	1039	1056	?

Dirhemer fra Kalifatet

ObjektID	Inv. nr..	Fund nr. (ÅHM/DIME)	Bevarings-tilstand	Sek. bearbejdning	Vægt	Dynasti	Autoritet	Mønt-sted	Fra	Til	Skat
870008	FP 18002.157	x69, DI 201592	fragment, kantskade	klippet		Abbaside			830	960	2
870006	FP 18002.155	x182, DI 204144	hel, slidt, ridser	perforation		Abbaside	al-Mu'tadid	ash-Shash	894		1
870007	FP 18002.156	x116, DI 202542	let slid, fragment			Abbaside	al-Muqtadir		922	931	2
870009	FP 18002.158	x265, DI 217335	fragment, slidt	perforeret		Samanide	Isma'il ibn Ahmad	ash-Shash	892	903	2
870015	FP 18002.164	x87, DI 202513	fragment, slidt, korroderet			Samanide			892	943	2
870016	FP 18002.165	x188, DI 188261	slidt, halv mønt, korroderet			Samanide			892	960	2
876459	FP 18641.11	x305	lille fragment, korroderet		0,24	Samanide			892	990	2
876460	FP 18641.12	x339	fragment, slidt		0,27	Samanide			892	990	2
870017	FP 18002.166	x1, DI 201405	ca. kvart mønt			Samanide		Balkh	900	960	1
870010	FP 18002.159	x249, DI 217317	stort fragment, slidt			Samanide	Ahmad ibn Isma'il	ash-Shash	903	907	2
870011	FP 18002.160	x224, DI 193640	kvart mønt	klippet		Samanide	Ahmad ibn Isma'il		907	913	-
876398	FP 18641.6	x304	Fragment ca. kvart mønt		1,17	Samanide	Ahmad ibn Isma'il		907	913	-
870012	FP 18002.161	x70, DI 201593	slidt, stort fragment			Samanide	Nasr 2 ibn Ahmad, al-Muqtadir	ash-Shash	913	943	2
870013	FP 18002.162	x140, DI 202566	lille midterfragment, meget slidt			Samanide	Nasr 2 ibn Ahmad		913	943	2
870014	FP 18002.163	x171, DI 204133	stort fragment, korroderet, slidt			Samanide	Nūh 1 ibn Nasr		943	950	2

ObjektID	Inv. nr..	Fund nr. (ÅHM/DIME)	Bevarings-tilstand	Sek. bearbejdning	Vægt	Dynasti	Autoritet	Mønt-sted	Fra	Til	Skat
870018	FP 18002.167	x2, DI 201525	meget lille fragment, slidt						700	990	1
870019	FP 18002.168	x50, DI 201573	meget lille fragment, slidt						700	990	2
870020	FP 18002.169	x271, DI 217343	meget slidt, meget tyndt gods						700	990	2
870021	FP 18002.170	x252, DI 217321	fragment, meget slidt						750	990	2
870025	FP 18002.174	x51, DI 201575	korroderet, lille midter-fragment						815	960	2
870022	FP 18002.171	x41, DI 201564	lille frag-ment, kraf-tigt korroderet						830	960	2
870023	FP 18002.172	x156, DI 204117	lille frag-ment, slidt, korroderet						830	960	2
870024	FP 18002.173	x158, DI 204119	randfrag-ment						830	990	2
870026	FP 18002.175	x183, DI 204145	kantskade, korroderet, buklet, hel						830	990	1
870027	FP 18002.176	x247, DI 217314	meget lille fragment, kraftigt korroderet						830	990	2
870029	FP 18002.178	x76, DI 202501	fragment, meget slidt, buklet	perforation					892	960	2
870030	FP 18002.179	x241, DI 217308	slidt, ca. kvart mønt						892	960	2
870028	FP 18002.177	x117, DI 202543	ca. kvart mønt						900	960	2
870031	FP 18002.180	x189, DI 188271	korroderet, slidt, lidt under halv mønt						900	960	2

Summarisk liste over det øvrige sølv

Alle genstandene er registreret og typebestemt af Kirstine Pommergaard (Museumsinspektør, Nationalmuseet). Der ikke gjort systematisk forsøg på sammensætning af fragmenter af simple stænger, barre og lignende. Dette er kun forsøgt ved ornamenterede smykkefragmenter og resultatet heraf fremgår i artiklen. For fotos af de enkelte genstande henvises til "Nationalmuseets samlinger online".

NM Danmarks Oldtid inv. nr.	Fundnr. (ÅHM/DIME)	Genstandstype	Skat	Kommentar
C 64970	x4, DI 201527	Sølvklip, klip af stang, sølv(3,0g).	1	
C 64971	x9, DI 201532	Sølvklip, klip af stang, sølv(3,2g).	1	
C 64972	x12, DI 201535	Sølvklip, barre, afklippet, sølv(3,6g).	1	
C 64973	x14, DI 201537	Sølvklip, armring, fragm., sølv(2,0g).	1	
C 64974	x19, DI 201542	Sølvklip, klip af stang, sølv(3,5g).	1	
C 64975	x20, DI 201543	Sølvklip, klip af stang, snoet evt. armring, sølv(3,3g).	1	
C 64976	x21, DI 201544	Sølvklip, klip af stang, sølv(5,5g).	1	
C 64977	x22, DI 201545	Sølvklip, barre, fragm., sølv(3,9g).	1	
C 64978	x24, DI 201547	Sølvklip, klip af stang, sølv(7,3g) vik.	1	
C 64979	x26, DI 201549	Sølvklip, klip af stang, sølv(1,9g).	1	
C 64980	x27, DI 201550	Sølvklip, fragm. af armring, båndformet, sølv(3,1g).	1	
C 64981	x30, DI 201553	Sølvklip, flettet armring, sølv(10,4g).	1	
C 64982	x34, DI 201557	Sølvklip, klip af stang evt. armring, sølv(4,2g).	1	
C 64983	x37, DI 201560	Sølvklip, klip af stang, sølv(4,8g).	1	
C 64984	x39, DI 201562	Sølvklip, servicefragm., sølv(0,8g).	2	
C 64985	x40, DI 201563	Smelteklump, sølv? (3,8g), evt. opblandet.	2	
C 64986	x42, DI 201565	Smelteklump, sølv(0,2g) evt. opblandet.	2	
C 64987	x45, DI 201568	Sølvklip, klip af stang/flettet armring, sølv(3,8g).	1	
C 64988	x46, DI 201569	Sølvklip, blik. evt. fragm. af blikperle m. filigran, sølv(>0,1g).		

NM Danmarks Oldtid inv. nr.	Fundnr. (ÅHM/DIME)	Genstandstype	Skat	Kommentar
C 64989	x47, DI 201570	Sølvklip, barre, brødformet, sølv(5,1g).	2	
C 64990	x52, DI 201576	Sølvklip, rørformet blikperle m. filigran, sølv(0,8g).	2	
C 64991	x57, DI 201580	Sølvklip, klip af stang, sølv(0,4g).	1	
C 64992	x64, DI 201587	Brudsølv, evt. filigran, perlefragm., sølv(0,1g).		
C 64993	x65, DI 201588	Sølvklip, perlefragm. blikperle m. filigran, sølv(0,3g).	2	
C 64994	x66, DI 201589	Sølvklip, armring, fragm., m. stempelornamentik, sølv(2,8g).	2	
C 64995	x68, DI 201591	Sølvklip, halsring, flettet, fragm., sølv(2,2g).	2	
C 64996	x71, DI 202496	Sølvklip, perle, blikperle, rørformet m. filigran, sølv(0,3g).	2	
C 64997	x73, DI 202498	Sølvklip, klip af stang, sølv(2,8g).	2	
C 64998	x78, DI 202503	Sølvklip, klip af stang, sølv(4,1g).	2	
C 64999	x79, DI 202504	Sølvklip, armring el. fingerring, fragm., sølv(0,6g).	2	
C 65000	x80, DI 202505	Sølvklip, blikperle, fragm., sølv(0,1g).	2	
C 65001	x81, DI 202506	Sølvklip, klip af stang, sølv(1,2g).	2	
C 65002	x83, DI 202508	Sølvklip, blikperle fragm., sølv(0,1g).	2	
C 65003	x85, DI 202511	Sølvklip, klip af barre, sølv(1,3g).	2	
C 65004	x94, DI 202520	Sølvklip, sølvblik. m. filigran, smykkefragm., dobbeltskallet cirkulær pladefibula, sølv(1,g).	2	
C 65005	x96, DI 202522	Sølvklip, smykkefragm. m. filigran, sølv(0,5g).	2	
C 65006	x108, DI 202533	Ring m. løbeknude, øsken, sølv(1,4g).	2	Indgår i x104 (fund optaget af dyregang)
C 65007	x110, DI 202536	Sølvklip, sølvblik fragm. m. filigran, smykkefragm., dobbeltskallet cirkulær pladefibula., sølv(1,4g).	2	Indgår i x104 (fund optaget af dyregang)
C 65008	x112, DI 202538	Filigrantråd, sølv(>0,1g).	2	Indgår i x104 (fund optaget af dyregang)

NM Danmarks Oldtid inv. nr.	Fundnr. (ÅHM/DIME)	Genstandstype	Skat	Kommentar
C 65009	x113, DI 202539	Filigrantråd, sølv(>0,1g).	2	Indgår i x104 (fund optaget af dyregang)
C 65010	x115, DI 202541	Fingerring, fragm., sølv(1,1g).	2	
C 65011	x118, DI 202544	Sølvklip, klip af armring, sølv(0,6g).	2	
C 65012	x118, DI 202544	Sølvblik, sølv(>0,1g).	2	
C 65013	x128, DI 202554	Perle, fragm. m. filigran, sølv(3,0g).	2	
C 65014	x129, DI 202555	Sølvklip, klip af stang, sølv(2,5g).	2	
C 65015	x130, DI 202556	Sølvklip, sølvblik, sølv(0,2g).	2	
C 65016	x132, DI 202558	Sølvklip, smykkefragm., m. filigran, evt. fragm. af Dobbeltskallet cirkulær pladefibula, sølv(0,6g).	2	
C 65017	x133, DI 202559	Sølvklip, blikplade, evt. fragm. Dobbeltskallet cirkulær pladefibula, sølv(0,9g).	2	
C 65018	x135, DI 202561	Sølvklip, klip af stang, sølv(0,3g).	2	
C 65019	x137, DI 202563	Sølvklip, sølvblik, sølv(0,2g).	2	
C 65020	x139, DI 202565	Smelteklump, sølv(>0,1g).	2	
C 65021	x141, DI 202567	Sølvklip, klip af stang, sølv(0,2g).	2	
C 65022	x152, DI 204112	Sølvblik, halvkugle, sølv(0,1g).	2	
C 65023	x154, DI 204115	Brudmetal, sølvklip, muligt armringfragm., sølv, bronzeblandet (1,1g).	2	
C 65024	x157, DI 204118	Sølvblik, sølv(0,1g).	2	
C 65025	x162, DI 204123	Sølvblik, sølv(0,1g).	2	
C 65026	x165, DI 204126	Sølvklip, klip af stang, sølv(2,9g).	2	
C 65027	x168, DI 204129	Sølvklip, sølvblik, evt. fingerringfragm., sølv(0,1g).	2	
C 65028	x170, DI 204132	Sølvklip, klip af stang, evt. arm- el. fingerring, sølv(2,2g).	2	
C 65029	x172, DI 204134	Sølvklip, klip af stang, sølv(6,1g).	1	Fra dyregang i undergrundsniveau
C 65030	x173, DI 204135	Sølvklip, klip af stang, sølv(2,8g).	1	
C 65031	x177, DI 204139	Sølvklip, perlet ring, sølv(0,3g).	2	

NM Danmarks Oldtid inv. nr.	Fundnr. (ÅHM/DIME)	Genstandstype	Skat	Kommentar
C 65032	x184, DI 204147	Sølvklip, klip af stang, sølv(6,0g).	1	
C 65033	x187, DI 188242	Sølvklip, klip af armring, sølv(7,7g).	1	
C 65034	x190, DI 188276	Smelteklump, sølv(7,9g).		
C 65035	x196, DI 188297	Sølvklip, armringfragm., sølv(7,7g).	1	
C 65036	x197, DI 188299	Sølvklip, sølv(2,0g).	1	
C 65037	x202, DI 188307	Sølvklip, klip af stang, sølv(2,0g).	1	
C 65038	x203, DI 188313	Sølvklip, klip af stang, sølv(1,7g).	1	
C 65039	x206, DI 188396	Sølvklip, barre el. armring, fragm., sølv(1,2g).	2	
C 65040	x209, DI 188462	Smelteklump, sølv(0,9g).	1	
C 65041	x210, DI 188477	Sølvklip, armring el. barre, sølv(9,6g),vik.	1	
C 65042	x211, DI 188482	Sølvklip, klip af stang, snoet, sølv(2,8g).	1	
C 65043	x219, DI 188717	Sølvklip, klip af stang, sølv(1,4g).	2	
C 65044	x222, DI 188735	Sølvklip, klip af stang, sølv(1,4g).	1	
C 65045a	x223, DI 189429	Sølvklip, ringspænde, „ball-type“, sølv(g), guld og niello. 900-tallet.		
C 65045b	x226, DI 188266	Sølvblik, ringspænde, „ball-type“, sølv(g), guld og niello. 900-tallet.		
C 65046	x225, DI 194736	Sølvklip, klip af stang, sølv(1,6g).		
C 65047	x231, DI 204751	Sølvklip, sølvblik, evt. klip af service, sølv(0,2g).	2	
C 65048	x232, DI 204752	Sølvklip, klip af stang, sølv(1,7g).	1	
C 65049	x233, DI 205843	Sølvklip, klip af stang, sølv(3,0g).	1	
C 65050	x234, DI 205851	Sølvklip, klip af stang, sølv(2,3g).	1	
C 65051	x235, DI 205841	Filigrantråd, sølv(>0,1g).		
C 65052	x236, DI 205856	Sølvklip, sølvfragm. evt, blikperle?, sølv(0,3g), ildpåvirket?.	1	
C 65053	x245, DI 217312	Sølvklip, klip af stang, sølv(1,3g).	2	Udgravet af præparat x150
C 65054	x246, DI 217313	Filigrantråd, sølv(>0,1g).	2	Udgravet af præparat x150

NM Danmarks Oldtid inv. nr.	Fundnr. (ÅHM/DIME)	Genstandstype	Skat	Kommentar
C 65055	x250, DI 217318	Sølvklip, smykkefragm. m filigran, dobbeltskallet cirkulær pladefibula, sølv(0,6g). Jellingstil.	2	Udgravet af præparat x150
C 65056	x261, DI 217330	Sølvklip, blik m. filigran, sølv(0,3g).	2	Udgravet af præparat x150
C 65057	x262, DI 217331	Blikperle, fragm., m. filigran, sølv(0,4g).	2	Udgravet af præparat x150
C 65058	x264, DI 217333	Sølvklip, klip af stang, sølv(3,7g).	2	Udgravet af præparat x150
C 65059	x267, DI 217338	Sølvklip, sølvblik, sølv(0,1g).	2	Udgravet af præparat x150
C 65060	x280, DI 217353	Sølvklip, klip af stang, sølv(0,2g).	2	Udgravet af præparat x150
C 65061	x291, DI 217366	Sølvklip, klip af stang, sølv(0,9g).	2	Udgravet af præparat x150
C 65062	x292, DI 218436	Sølvklip, klip af stang, sølv(2,5g).	2	Udgravet af præparat x150
C 65063	x293, DI 218437	Sølvklip, klip af stang, sølv(3,4g).	2	Udgravet af præparat x150
C 65064	x294, DI 218438	Sølvklip, klip af stang, sølv(1,5g).	2	Udgravet af præparat x150
C 65065	x295, DI 218439	Sølvklip, klip af stang, sølv(0,6g).	2	Udgravet af præparat x150
C 65070	x119, DI 202545	Sølvklip, sølvblik, sølv(0,1g).	2	
C 68608	x303	Sølvklip, ringspænde, „ball-type“ import, fragm., sølv(57,67g). (900-tallet)		
C 68609	x310	Armring, brudsølv, sølv(4,38g).		
C 68610	x327	Rembeslag, sølv m. forgyldning(3,02g), gribedyr.	1	
C 68611	x396	Brudsølv, stykke af plade, sølv(0,06g).	1	